

บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

บุญ-บารมีที่จะกู้แผ่นดินไทย

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7891-88-3

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๔๒

- มูลนิธิพุทธธรรม คุณหม่อมจันทร์ทิพย์ มีศิลป์ ทุนนิธิประชาอารัง
ครอบครัวอัญชสิทธิ์ธรรม คุณวิบูลย์ อิงคากุล คุณเอื้ออารีย์ คุณชาติชาย คุ่มทรัพย์
และผู้มีจิตศรัทธา พิมพ์เป็นธรรมทาน

พิมพ์ครั้งที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ ๓,๐๐๐ เล่ม

- แพทย์หญิงนิภา สุวรรณเวลา และคณะ พิมพ์เป็นธรรมทาน
ในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๖๒

(ข้อมูลสถิติการพิมพ์อยู่ระหว่างการรวบรวมข้อมูลเก่า
ครั้งที่พิมพ์ที่ระบุนี้เป็นการประมาณขั้นต่ำ เท่าที่มีข้อมูลปรากฏในปัจจุบัน)

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

หากท่านใดประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่

วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗/๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

แพทย์หญิงนิภา สุวรรณเวลา ประธานโอกาสมงคลขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๖๒ ที่จะมาถึงในเวลาอันใกล้นี้ ได้แจ้งบุญเจตนา ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ เรื่อง บุญ-บารมีที่จะกู้แผ่นดินไทย ของ สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เพื่อแจกมอบเป็น ธรรมทาน และเป็นของขวัญวันปีใหม่แก่ญาติมิตร

การบำเพ็ญธรรมทานนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาดีหวังให้เกิดประโยชน์สุขแก่เพื่อนร่วมชาติ และสังคมในระยะยาว พร้อมทั้งเป็นการมอบธรรมอันประเสริฐให้เป็นพรแก่ญาติมิตร และประชาชน ในมงคลสมัยแห่งวาระขึ้นปีใหม่

ในศุภมงคลวาระขึ้นปี ๒๕๖๒ นี้ ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลจรรยาที่ได้บำเพ็ญ จงอภิบาลรักษาผู้ศรัทธาในธรรมที่ได้บำเพ็ญธรรมทานในวโรกาสวันขึ้นปีใหม่ ตลอดจนประชาชนชาวไทยทุกคน กระทั่งถึงมวลมนุษยย์ทั่วโลก ขอจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ประสบสิริสวัสดิพิพัฒนามงคล งอกงามในธรรม และบันเทิงในสันติสุข ตลอดกาลทุกเมื่อ

วัดญาณเวศกวัน

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑

สารบัญ

บุญกิริยา

บุญ เพื่อสร้างสรรคชีวิตและชุมชน.....	๑
หลักการใหญ่ที่ต้องรู้ไว้	
เพื่อทำบุญให้ถูกต้อง.....	๑
ทำไมบุญจึงเห็นทาน และเริ่มด้วยทาน.....	๔
ทานในระบบของการทำบุญ.....	๖
เหตุใดทำบุญ จึงนิยมถวายแก่พระสงฆ์.....	๑๐
เกณฑวัดและตัดสินบุญ.....	๑๔
บุญขั้นพื้นฐาน	
เพื่อสร้างสรรคชีวิตและชุมชน.....	๑๖
จะเห็นคุณค่าของ “บุญ” กว้างขวาง	
เมื่อรู้ภูมิหลังหรือที่มาของบุญ.....	๒๐
พุทธศาสนามา	
คนเลิกบุญชายัญ หันมาร่วมกันทำบุญ.....	๒๕
พุทธศาสนาเถรวาท	
คติการทำบุญก็เขว แคบ เคลื่อน.....	๒๙
เมื่อวัดเป็นมหาบุญ	
ก็จะมีชุมชนดีที่สร้างขึ้นด้วยบุญ.....	๓๒
ทำบุญอย่างเป็นระบบ	
ให้บุญพัฒนาครบ อย่างเต็มกระบวนการ.....	๓๖
ทำบุญให้ครบ ๑๐	
แล้วตรวจสอบให้ครบ ๓.....	๔๒

ทาน คีล ภาวนา

คือระบบการพัฒนาชีวิต ที่ต้องครบองค์รวม.....	๔๖
พัฒนาจิตใจ มีคุณใหญ่อนันต์	
แต่ถ้าขาดปัญญา อาจมีโทษมหันต์	๔๘
ปัญญาเป็นยอดรวม	
ให้ทุกอย่างลงตัวได้ที่	๕๒
ต้องไม่ขาดกิจกรรมเสริมปัญญา	
พุทธศาสนาจึงจะมีชีวิตชีวา ไม่แห้งเฉา.....	๕๔
“บุญ” กับ “อภัย” หมั่นเทียบกันไว้	
ความเข้าใจจะได้ไม่ถอยหลังลงหลุมพราหมณ์.....	๕๙
ถ้าพระไม่สอนหลักการทำบุญให้ตรงไว้	
ไม่เข้าคนไทยคงหันไปบูชาอภัย.....	๖๓
กุศลให้กลับเป็นหนบุญ	
ก็จะมีทุนสร้างชุมชนที่ดี.....	๖๖

เมตตาภาวนา - อหิงสา

บุญ เพื่อสร้างสรรค์โลก.....	๖๙
มนุษย์ก็เป็นพรหมสร้างสรรค์โลกได้	
ไม่ต้องรอให้พระพรหมมาเสกสรรบันดาล	๖๙

บารมี

บุญ เพื่อสร้างสรรค์โลกแห่งอิสรภาพ.....	๗๔
ความเข้าใจพื้นฐาน	
ในการจะบำเพ็ญบารมี.....	๗๖
ให้อย่างไรแค่ไหน	
จึงจะเรียกได้ว่า “ทานบารมี”	๘๑

ทำบุญด้วยบุชาก็ดี แต่ไม่ใช่บารมี อย่าลับสน

บุชาก็ดี ต้องให้ผลเกิดมี แก่ชีวิตและชุมชน..... ๘๕

บุญกิริยา - อหิงสา - บารมี

ระดับการสร้างสรรค์ความดีที่เลือกได้..... ๘๙

ถ้าสร้างชีวิตและชุมชนแห่งบุญได้

ก็กู้ชีพสังคมไทยสำเร็จ..... ๙๔

หมายเหตุ: ข้อสังเกตแถมท้าย..... ๑๐๐

๑. รื่นถอย หรือรอยต่อ..... ๑๐๐

๒. จากยัญ สู่บุญ/จากอาดมัน สู่อนัตตา..... ๑๐๔

บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย

บุญกิริยา

บุญ เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและชุมชน

หลักการใหญ่ที่ต้องรู้ไว้ เพื่อทำบุญให้ถูกต้อง

“บุญ” เป็นคำสี่อรรถที่สาคัญคำหนึ่งในพระพุทธศาสนา ยิ่งเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามารุ่งเรืองในสังคมไทย คำว่า “บุญ” ก็ยิ่งมีความสำคัญโดดเด่นเป็นพิเศษ แม้เมื่อสังคมเหินห่างออกไปจากเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนา คนทั่วไปไม่มีโอกาสศึกษา ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แต่คำว่า “บุญ” ก็ยังเป็นคำสามัญในสังคมไทย ที่คุ้นปากชินใจและถูกนำมาใช้นำมาอ้างกันอยู่เสมอ แม้ว่าความหมายที่เข้าใจนั้น อาจจะลางเลือน หรือคลาดเคลื่อนออกไปจากหลักการที่แท้จริง

เมื่อมีโอกาสจึงควรทบทวนหรือชำระสะสางความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้องตรงตามหลักซึ่งเป็นแหล่งที่มาตัวจริง เพื่อว่าเรา

จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องและได้รับประโยชน์จาก “บุญ” อย่างเต็มเปี่ยมสมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งก็หมายความว่า จะเข้าถึงคุณค่าที่แท้ของพระพุทธศาสนา อย่างน้อยก็ไม่ปฏิบัติผิดพลาดจนกลายเป็นว่าจะทำบุญแต่กลับสร้างบาป

คนไทยที่ใกล้ชิดสักหน่อยจะจำได้แม่นยำว่า *การทำบุญ* มี ๓ ทาง คือ *ทาน ศีล ภาวนา* แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับคำทั้ง ๓ นั้น อาจจะไม่ชัดเจน และไม่กว้างขวางเพียงพอ

พุทธพจน์สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่มาของหลักการทำบุญ ๓ อย่างนี้ มีว่า

“ภิกษุทั้งหลาย *บุญกิริยาวัตถุ*^๑ (หลักแห่งบุญกิริยา คือ การทำบุญ) มี ๓ อย่างดังนี้ กล่าวคือ

๑. *ทาน* มัย บุญกิริยาวัตถุ (หลักการทำบุญ คือ *ทาน*)
๒. *ศีล* มัย บุญกิริยาวัตถุ (หลักการทำบุญ คือ *ศีล*)
๓. *ภาวนา* มัย บุญกิริยาวัตถุ (หลักการทำบุญ คือ *ภาวนา*)”

(ขุ.อิติ. ๒๕/๒๓๘/๒๗๐)

๑. *ทาน* ได้แก่ การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน

๒. *ศีล* ได้แก่ ความประพฤติสุจริต มีกาย วาจา ที่เกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน

๓. *ภาวนา* ได้แก่ การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ เจริญปัญญา

หลักการทำบุญ ๓ อย่างนี้ มีความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางมาก เกินความหมายของคำว่า “จริยธรรม” อย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบัน พูดสั้นๆ ว่าครอบคลุมกระบวนการพัฒนามนุษย์ทั้งหมด แต่ในขั้นต้น จะเห็นความหมายพื้นฐานได้จากพุทธพจน์

^๑ แปลตามศัพท์ว่า การทำบุญ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งผลดีนั้นๆ

ที่ตรัสเป็นคาถาสรุปลัทธิการทำบุญ ๓ อย่างข้างต้นนั้นว่า

บุญเมว โส ลิกเขยย	อายุตคค์ สุขุทรย
ทานญจ สมจริยญจ	เมตตจิตตตญจ ภาวเย
เอเต รมเม ภาวยิตวา	ตโย สุขสมุทเทย
อพยาปชณํ สุขํ โลกํ	ปญทิตโต อุปชชติ

(ขุ.อิติ. ๒๕/๒๓๘/๒๗๐)

แปลว่า: “คนผู้ใฝ่ประโยชน์ ควรศึกษาบุญนี้แหละ ซึ่งมีผลกว้างขวางยิ่งใหญ่ อำนาจสุขให้ คือ ควรเจริญทาน ควรพัฒนาความประพฤติที่ชอบธรรม และควรเจริญเมตตาจิต ครั้นเจริญธรรม ๓ ประการนี้ อันเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความสุขแล้ว บัณฑิตย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน”

มีข้อควรสังเกตในคาถาพุทธพจน์นี้ อย่างน้อย ๓ ประการ

๑) ตรัสว่า “ควรศึกษาบุญ” คือควรฝึก ควรหัด ควรหมั่นทำ แสดงว่าบุญเป็นคุณสมบัติที่ควรศึกษา คือ ควรพัฒนาก้าวหน้าสูงขึ้นไป ไม่ใช่หยุดอยู่แค่เดิมและขึ้นเดิม (ใน ๓ ขั้นนั้น)

๒) การทำบุญทั้ง ๓ ขั้นนั้น ว่าโดยภาพรวม จะเห็นว่าทรงเน้นการอยู่ร่วมกันด้วยดี ด้วยการเกื้อกูลกันในสังคม เป็นพื้นฐานก่อน โดยเพื่อแบ่งปันกัน (ทาน) ไม่เบียดเบียนกัน (ศีล) และในขั้นภาวณา ทรงเน้นให้เจริญเมตตา คือความรักความหวังดี อยากให้คนอื่นเป็นสุข ใฝ่ทำประโยชน์แก่กัน (เมตตา)

๓) ผลจากการศึกษา คือพัฒนาบุญทั้ง ๓ นี้ ก็จะเข้าถึงโลกที่เป็นสุข ไร้การเบียดเบียน

ทำไมบุญจึงเน้นทาน และเริ่มด้วยทาน

ว่าที่จริง การที่พระพุทธเจ้าตรัสยก “ทาน” ขึ้นเป็นหลักการทำบุญข้อแรก ก็แสดงอยู่ในตัวแล้วว่าทรงเน้นการเกื้อกูลกันในสังคม แต่ก็ต้องถามต่อไปอีกว่า เหตุใดการเกื้อกูลกันในสังคม จึงต้องเริ่มต้นด้วยทาน

ด้วยการยกทานขึ้นตั้งเป็นข้อแรก พระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของวัตถุ

แต่พร้อมกันนั้น การที่พระพุทธเจ้าตรัสทานนั้นไว้ในหลักบุญกิริยา ๓ ที่รวมกันเป็นชุด โดยมีศีล และภาวนามาต่อ ก็เป็นการบอกถึงขอบเขตความสำคัญของวัตถุ พร้อมทั้งสอนให้รู้จักใช้ประโยชน์จากวัตถุให้ถูกต้องด้วย

วัตถุหลากหลาย โดยเฉพาะปัจจัย ๔ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเป็นพื้นฐานที่มนุษย์ต้องอาศัยเพื่อก้าวต่อไปในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป สังคมที่ดีจึงต้องวางระบบจัดสรรเพื่อเป็นหลักประกันให้มนุษย์ทุกคนที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้นมีวัตถุโดยเฉพาะปัจจัย ๔ นั้น เพียงพอแก่ความเป็นอยู่ และเป็นพื้นฐานที่จะพัฒนาชีวิตให้ก้าวสูงขึ้น

ในหลักการของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ธรรมวินัย” นั้น ส่วนที่เรียกว่า วินัย ของพระภิกษุ ได้ให้ความสำคัญอย่างมากแก่การจัดสรรและปฏิบัติต่อวัตถุ โดยเฉพาะปัจจัย ๔ นี้

ส่วนในสังคมใหญ่ของชาวบ้าน “ทาน” ก็เข้ามา ณ จุดนี้ด้วยเหตุผล ๒ ประการ

๑) *ด้านบุคคล*: เนื่องจากความจำเป็นในการที่จะอยู่รอด

และหาความสุข มนุษย์ทั้งหลายต่างก็ตื่นรนแสวงหาวัตถุเสพบริโภคให้แก่ตน เมื่อทำเช่นนั้นนั้นอยู่เสมอก็จะเกิดความเคยชินของจิตใจ ที่มุ่งจะหา และคิดจ้องแต่จะได้จะเอา ตอกย้ำความเห็นแก่ตัว และถ้าทุกคนเป็นอย่างนั้น ก็จะมีแต่ความขัดแย้งแย่งชิงเบียดเบียนกัน

เพื่อสร้างดุลยภาพขึ้นในจิตใจของคน ให้มีความคิดที่จะให้ขึ้นมาคู่กับความคิดที่จะได้จะเอา จึงให้มีหลัก “ทาน” ขึ้นมา เป็นการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์ พร้อมทั้งนั้นก็เป็นการสร้างดุลยภาพขึ้นในสังคมไปพร้อมกันด้วย

๒) ด้านสังคม: ในการแสวงหาวัตถุ เช่นปัจจัย ๔ นั้น มนุษย์มีโอกาส มีกำลัง มีสติปัญญาความสามารถไม่เท่ากัน เมื่อต่างคนต่างมุ่งแต่จะหาจะได้จะเอา คนที่มีโอกาส-กำลัง-ความสามารถมากกว่า ก็จะได้เปรียบ กอบโกยเอามาให้แก่ตน ตลอดจนข่มเหงรังแกครอบงำผู้อื่น ส่วนคนที่ด้อยโอกาส-กำลัง-ความสามารถ ก็จะขาดแคลนอดอยากแร้นแค้น มีความทุกข์มาก และก็ต้องคอยหาทางแอบแฝงแย่งชิงเอาจากคนที่มั่งคั่งกว่า และคนที่มั่งมีนั้น ก็หาเป็นสุขได้จริงไม่ เมื่อมองโดยรวม ก็คือ เป็นสังคมแห่งการเบียดเบียน

ด้วยเหตุนี้ นอกจากจะต้องมีการจัดตั้งวางระบบระเบียบในการอยู่ร่วมและสัมพันธ์กัน ไม่ให้คนละเมิดต่อกัน ด้วยกฎหมาย ข้อบังคับ หรือกติกาต่างๆ คือวินัย ในขั้นของศีลแล้ว สิ่งที่เป็นพื้นฐานยิ่งกว่านั้น ก็คือ การปฏิบัติต่อวัตถุ เช่นปัจจัย ๔ นั้นเอง ให้เป็นเครื่องเกื้อหนุนความอยู่ดีร่วมกัน แทนที่จะให้วัตถุกลายเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนกัน ดังนั้น “ทาน” จึงเข้ามาทำหน้าที่นี้

เพื่อให้มีการแบ่งปันวัตถุแก่กัน ช่วยให้ผู้ด้อยโอกาสกำลัง-ความสามารถ ก็เป็นอยู่ได้ และผู้มั่งมีก็อยู่เป็นสุข ไม่ต้องหวาดระแวง ทำให้สังคมร่มเย็น มีสันติสุข

ทานในระบบของการทำบุญ

อย่างไรก็ดี ความจำเป็นและความสำคัญของวัตถุ ก็มีขอบเขตที่ต้องสำนึกตระหนักไว้ การมีวัตถุเพียงพอ หรือพรั่งพร้อมเท่านั้น ยังไม่พอที่จะให้ชีวิตและสังคมดีงาม ถ้าไม่มีระบบการพัฒนามนุษย์ที่ถูกต้อง วัตถุแม้แต่ที่พรั่งพร้อมก็จะเป็นโทษแก่มนุษย์เอง อย่างน้อยก็ทำให้จมอยู่กับความฟุ้งเพื่อลุ่มหลงมัวเมาประมาท และใช้วัตถุในทางที่ก่อผลร้าย

การปฏิบัติที่ถูกต้องต่อวัตถุ คือ ให้มันเป็นพื้นฐานที่เราจะได้อาศัยในการที่จะนำชีวิตและสังคมก้าวขึ้นสู่ความดีงามและการสร้างสรรค์ที่สูงขึ้นไป ดังที่ทางพระเรียกวัตถุทั้งหลายว่า “ปัจจัย” บ้าง “นิสสัย” บ้าง คือมิใช่ให้ความพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจเป็นจุดหมาย แต่ให้เป็นเครื่องอาศัยเกื้อหนุน หรือเป็นตัวเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตที่ประเสริฐ และการสร้างสรรค์สังคมที่เป็นสุข

ที่พูดตรงนี้สำคัญมาก จะต้อแย้งกันให้มากกว่า เราจะต้องมองวัตถุหรือความเจริญพรั่งพร้อมทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัย คือ เป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราก้าวขึ้นสู่ประโยชน์สุขความดีงามที่สูงขึ้นไป ไม่ใช่เป็นจุดหมาย

ถึงตอนนี้ ทาน จึงเข้ามาอยู่ในระบบการพัฒนามนุษย์ที่ไม่มีองค์ร่วม ๓ ซึ่งเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ โดยมีบุญกิริยาข้อที่ ๒ และ ๓

มาประสานและรับช่วงต่อ

ทาน เป็นบุญกิริยา คือการทำบุญ ซึ่งแปลงง่าย ๆ ก็คือการทำ
ทำความดี เพราะบุญ แปลว่า ความดี แต่โดยตัวศัพท์เอง “บุญ”
แปลว่า

๑) เครื่องชำระ สิ่งที่ทำให้สะอาด หรือคุณสมบัติที่ทำให้
บริสุทธิ์

๒) คุณสมบัติที่ทำให้เกิดภาวะที่น่าบูชา คือ ครอบงายอง นับถือ

ทาน คือการให้ หรือแบ่งปัน เป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์
ในระดับหนึ่ง คือชำระล้าง หรือกำจัดกิเลส โดยเฉพาะความโลภ
ความเห็นแก่ตัว ความมีใจคับแคบ ตระหนี่ และความเป็นทาส
ของวัตถุ พร้อมทั้งทอนกำลังของความยึดติดถือมั่นในตัวตนให้
เบาบางลดน้อยลง ทำให้ใจเปิดกว้างและเป็นอิสระมากขึ้น จึง
เป็นการเตรียมจิตใจให้พร้อมที่จะบ่มเพาะเพิ่มพูนคุณความดีและ
การทำบุญอื่นๆ ที่สูงขึ้น

ดังนั้น ทาน นอกจากเป็นเครื่องเกื้อหนุนสังคมในทางวัตถุ
ด้วยการกระจายสิ่งบริโภคนให้ทั่วถึงกัน ลดความกดดันในสังคม
และยึดเหนี่ยวสังคมให้มีเอกภาพ ให้คนเป็นอยู่โดยไม่ต้อง
เบียดเบียนแย่งชิงกัน เป็นเครื่องสนับสนุน “ศีล” แล้ว ก็ช่วยให้
ก้าวต่อไปใน “ภาวนา” ด้วย เริ่มด้วยเป็นปัจจัยต่อกันกับเมตตา
พร้อมกับพัฒนาความสุข

เมื่อคิดจะได้จะเอา เราจะมองหรือจ้องไปที่วัตถุ แล้วพร้อม
กันนั้นก็เกิดความรู้สึกหวาดระแวงต่อคนอื่น ทำให้เกิดทัศนคติ
ต่อเพื่อนมนุษย์แบบเป็นคู่แข่งหรือเป็นปฏิปักษ์ การคิดจะได้จะเอา

จึงเป็นปัจจัยแก้โทษะ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง แล้วทุกข์และปัญหา ก็ตามมา

แต่เมื่อคิดจะให้ เราจะมองไปที่คน จะเห็นหน้าตา เห็นสุขทุกข์ และความต้องการของเขา ความเข้าใจเห็นใจจะเกิดขึ้น แล้วก็จะเกิดเมตตา (ความต้องการให้เขาเป็นสุข) และกรุณา (ความต้องการให้เขาพ้นจากทุกข์)

เมื่อเกิดความต้องการใหม่นั้น คือ ความต้องการให้คนอื่น พ้นจากทุกข์ (กรุณา) และความต้องการให้เขาเป็นสุข (เมตตา) เราก็หาทางสนองความต้องการนั้นของเรา ด้วยการพยายามช่วยให้เขาพ้นจากทุกข์ และมีความสุข และเมื่อนั้น การให้แก่เขาก็กลายเป็นการสนองความต้องการของเรา แต่เป็นความต้องการที่เป็น บุญเป็นกุศล ที่เรียกว่า เมตตากรุณา และเมื่อได้สนองความต้องการนั้นแล้ว เราก็มีความสุข ถึงตอนนี้ การให้ก็กลายเป็นความสุข

โดยนัยนี้ ทานบุญกิริยา คือการทำบุญด้วยการให้ จึงเป็นปัจจัยแก้ภาวณา ในด้านการพัฒนาจิตใจ ซึ่งทำให้เกิดทั้งเมตตา กรุณา และความสุข และความสุขนั้นก็มีความสุขแบบประสาน ทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งผู้รับก็เป็นสุข และผู้ให้ก็มีความสุข เติรมีสร้างไมตรีระหว่างกัน ต่างจากความสุขจากการได้ ซึ่งเป็นความสุขแบบแบ่งแยกและแก่งแย่ง ที่ฝ่ายหนึ่งได้ อีกฝ่ายหนึ่งก็เสียหรืออดฝ่ายหนึ่งสุข อีกฝ่ายหนึ่งทุกข์

เมื่อทั้งสองฝ่ายเป็นสุขด้วยกัน ก็คือโลกนี้เป็นสุข บุญจึงเป็นคุณสมบัติที่นำมาซึ่งความสุข ดังพุทธพจน์ว่า

สุขสเสต ภิกขเว อธิวณิ อัญจสุส กนตสุส ปียสุส มนาปสุส

ยทิท ปุณฺณานิ

(พ.อติ.๒๕/๒๐๐/๒๔๐)

แปลว่า: “ภิกษุทั้งหลาย คำว่าบุญนี้ เป็นชื่อของความ
ความสุข ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ”

พร้อมกันนั้น บุญชั้นภาวณา ซึ่งในกรณีนี้ คือ เมตตากรุณา
และความสุข ก็ย้อนกลับมาเป็นปัจจัยแก่ทาน ทำให้เต็มใจและมี
ความพร้อมที่จะให้ยิ่งขึ้น

จะเห็นว่า การทำบุญที่เรียกว่าทานนี้ ก็คือการช่วยเหลือ
เกื้อกูลกันด้านปัจจัยยังชีพและวัตถุเครื่องใช้สอยต่างๆ แก่เพื่อน
มนุษย์ ตลอดจนสัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย ซึ่งเป็นการยึดเหนี่ยวสังคม
(=สังคหะ/ทำให้สังคมมั่นคงและมีเอกภาพ) พร้อมกันไปกับการ
ฝึกฝนพัฒนาตนเอง (=ศึกษา/ศึกษา)

บุญในข้อทานนี้ โดยทั่วไป จะทำใน ๒ กรณี คือ

๑. เพื่ออนุเคราะห์ คือ ช่วยเกื้อหนุนคนตกทุกข์ได้ยาก อดอยาก
ยากไร้ ขาดแคลน หรือประสบภัยพิบัติ ให้เขามีโอกาสเป็นอยู่และ
ตั้งตัวขึ้นมา

๒. เพื่อบูชาคุณ คือ ให้เพื่อยกย่องเชิดชูผู้มีพระคุณ เริ่มแต่
พ่อแม่ หรือผู้มีคุณธรรมความดี ที่จะนำคนก้าวไปในการทำความดี
และเป็นแบบอย่างแก่สังคม และสนับสนุนผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้มี
กำลังที่จะทำความดีได้ยิ่งขึ้นไป

นอกเหนือจากนี้ไปก็เป็นการให้เพื่อแสดงน้ำใจสงเคราะห์กัน
ตามปกติ ด้วยเมตตาไมตรี เช่น ชาวบ้านแต่ก่อน วันไหนทำกับแกง
แปลกๆ ก็แบ่งเอาไปให้เพื่อนบ้านใกล้เคียง

ในสมัยโบราณ บางท่านถึงกับถือเป็นวัตร (ข้อปฏิบัติที่ต้อง
ทำเพื่อฝึกตนเป็นประจำ) ว่า ทุกวัน ตื่นนอนขึ้นมาแล้ว ถ้ายังไม่ได้

ให้อะไรแก่ใคร จะยังไม่รับประทานอาหาร (ถ้าถืออย่างจริงจัง จะเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญบารมี)

เหตุใดทำบุญ จึงนิยมถวายแก่พระสงฆ์

มีข้อควรทราบที่สำคัญอย่างหนึ่งว่า ตามปกติ คนทั่วไปทุกคนย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบในการทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อเลี้ยงตัวและครอบครัวของตนเอง ทาน คือการให้แก่กัน เราจึงปฏิบัติต่อเมื่อเกิดเหตุร้ายภัยพิบัติขาดแคลน เฉพาะครั้งเฉพาะคราว แต่มีบุคคลประเภทหนึ่งถือเป็นที่ประเพณีของสังคม ที่ทุกคนควรจะช่วยกันอุดหนุนด้วยปัจจัย ๔ เป็นประจำ ได้แก่ พระสงฆ์ หรือสมณพราหมณ์

มีเหตุผลสำหรับการปฏิบัติเช่นนั้น คือ

๑. พระสงฆ์มีวิถีชีวิตที่มุ่งสละ เว้นการหาความสุขทางวัตถุ อาศัยวัตถุแต่น้อยเพียงเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตโดยไม่สะสม และมุ่งที่จะฝึกฝนพัฒนาตนให้ก้าวสูงขึ้นไปในไตรสิกขาสู่จุดหมายสูงสุดทางนามธรรม หรือถ้าเป็นผู้ที่บรรลุจุดหมายทางนามธรรมนั้นแล้ว ก็จะทำหน้าที่ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม และเผยแพร่สั่งสอนธรรมนั้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน

ดังนั้น ประชาชนหรือสังคมจึงเข้ามาอุปถัมภ์สนับสนุนโดยวิภวาระด้านวัตถุปัจจัย ๔ สนองความต้องการเพียงเล็กน้อยนั้น เพื่อให้พระสงฆ์อุทิศตัวอุทิศเวลาให้แก่การทำหน้าที่ทางนามธรรมได้เต็มที่ โดยไม่ต้องห่วงกังวลด้านวัตถุ

๒. จากความสัมพันธ์ในข้อ ๑ นั้นเอง ในพระพุทธศาสนา

ก็ได้จัดวางเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ชัดเจน ให้เป็นวิถีชีวิตของชุมชนชาวพุทธที่เรียกว่าพุทธบริษัทเลยทีเดียว กล่าวคือ พุทธบริษัท ๔ (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ที่จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ บรรพชิต/พระสงฆ์ กับคฤหัสถ์/ชาวบ้าน นั้น ฟังฟังพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยการให้แก่กัน กล่าวคือ **พระสงฆ์ให้ธรรมทาน** (สั่งสอนแนะนำให้ธรรม) แก่ชาวบ้าน และ**ชาวบ้านก็ถวายอามิสทาน** (ถวายอาหารบิณฑบาตและสิ่งจำเป็นอื่นๆ ทางวัตถุ) แก่พระสงฆ์ ตามหลักแห่งพระพุทธรูปที่ตรัสไว้ว่า

พุกุรา ภิกขเว พราหมณคหบดีกา ฯปะฯ สมมาทุกุสส
อนตกริยาชาติ (ขุ.อิติ.๒๕/๒๘๗/๓๑๔)

แปลว่า: “ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และเหล่าชาวบ้าน เป็นผู้มึอุปการะมากแก่พวกเธอ โดยเป็นผู้บำรุงเลี้ยงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริหาร; แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มึอุปการะมากแก่พราหมณ์และเหล่าชาวบ้าน โดยแสดงธรรม . . . ประกาศการครองชีวิตที่ประเสริฐ . . . แก่เขา ทั้งคฤหัสถ์ และบรรพชิต อยู่ครองชีวิตอันประเสริฐ โดยอาศัยซึ่งกันและกัน (ด้วยอามิสทาน และธรรมทาน) เพื่อผ่านลวงห้วงกิเลส และกำจัดทุกข์ให้หมดสิ้นไปโดยชอบอย่างนี้”

ตามหลักการใหญ่นี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกเป็นข้อปฏิบัติ ดังที่ปรากฏในหลักทศ ๖ ข้อสุดท้าย คือความสัมพันธ์ระหว่างกุลบุตรกับสมณพราหมณ์ คือระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ ซึ่งเป็น **คิหิวินัย** (วินัยของคฤหัสถ์) ส่วนหนึ่ง ดังนี้

“ชาวบ้าน ปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็นทิศเบื้องบน โดย
สถาน ๕

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. จัดถวายของใช้ของตน

พระสงฆ์อนุเคราะห์ชาวบ้าน ด้วยข้อปฏิบัติ ๖ ประการ

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. สอนชักนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจงาม (เช่นบอกแหล่งหาความรู้ธรรม)
๔. ให้ได้ฟัง ได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
๕. สิ่งที่เคยฟังแล้วก็ชี้แจงขยายให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้รู้จักดำเนินชีวิตในวิถีที่ดำรงมีความสุข”

(ที่.ป.๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

เพื่อให้ระบบความสัมพันธ์นี้ดำเนินไปด้วยดี พระพุทธเจ้ายัง
ได้ทรงบัญญัติข้อปฏิบัติในวินัย มิให้พระภิกษุประกอบอาชีพ แต่
ให้เป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย โดยมีความสันโดษ และ
ทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย อีกทั้งโดยทั่วไปไม่มีสิทธิที่จะขอ

พระสงฆ์ต้องประพฤติตัวและทำหน้าที่ของตนให้ควรแก่ของ
ที่เขาถวาย โดยเป็นทานที่เกิดจากศรัทธาของเขาเอง พร้อมด้วย
ปัญญาที่เห็นคุณค่า ด้วยเหตุนี้ ทานที่ถวายแก่พระสงฆ์จึงอยู่ใน
ประเภทให้เพื่อบูชาคุณ คือเพื่อยกย่องเชิดชูสนับสนุน ทั้งแก่บุคคล

และกิจการ

ผู้นำชาวพุทธฝ่ายคฤหัสถ์ครั้งพุทธกาลได้ปฏิบัติในเรื่องทาน ทั้งด้านก้อนหิน(อนุเคราะห์) และด้านสนับสนุน(บูชา) เช่นอนาถ-ปิณฑิกเศรษฐี ซึ่งจัดถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุสงฆ์ทุกวัน และพร้อมกันนั้นก็จัดอาหารไว้เลี้ยงดูคนทุกข์ยากอนาถาเป็นประจำด้วย

นอกจากเหตุผลในแง่ของบทบาทที่เป็นไปตามวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์แล้ว ยังมีเหตุผลอื่นอีก ที่ทำให้ประชาชนนิยมถวายทานแก่พระสงฆ์ เช่นในแง่ของผลแห่งทาน คือ

๓. พระสงฆ์เป็นผู้มีศีล ทรงคุณธรรม อย่างน้อยก็มีพระวินัยรักษา จึงเป็นเหตุให้ทานนั้นมีผลมีอานิสงส์ได้มาก เรียกว่าเป็นนาบุญอันประเสริฐ สามารถขยายบุญและผลบุญให้แก่กว้างขวางออกไป ตรงข้ามกับการให้แก่คนทุจริต ไร้ศีล ซึ่งอาจจะกลายเป็นเครื่องส่งเสริมหรือให้กำลังใจแก่เขาที่จะทำการร้ายก่อโทษภัยได้มากยิ่งขึ้น

๔. มีหลักอยู่ว่า ทานอย่างสูง คือการให้แก่ส่วนรวมหรือเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม ที่เรียกว่า “สงฆ์” ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทานอุทิศสงฆ์ หรือสังฆทาน มีผลมากที่สุด เมื่อพิจารณาตามหลักนี้ จะเห็นว่า พระภิกษุผู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จะมีชีวิตที่มีความเป็นส่วนตัวน้อยอย่างยิ่ง และท่านเป็นส่วนร่วมอยู่ในชุมชนใหญ่ ที่มีบทบาทหน้าที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คืออยู่ในระบบการพัฒนาคตามไตรสิกขา และสืบทอดดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม

พระภิกษุแต่ละรูป เป็นตัวแทนของชุมชนใหญ่นี้ ทั้งชุมชนรูปธรรม คือภิกษุสงฆ์ที่เป็นสมมติสงฆ์ และชุมชนนามธรรมในอุดมคติ คือสาวกสงฆ์ที่เป็นอริยสงฆ์ การถวายทานแก่พระภิกษุ จึงสื่อความรู้สึกให้โยงไปถึงสงฆ์อันเป็นชุมชนใหญ่ส่วนรวมนั้น และเกิดเจตนาที่เป็นการตั้งใจถวายทานอุทิศสงฆ์ อันให้เกิดผลทางจิตใจอย่างกว้างขวางยิ่งใหญ่มาก มีความเบิกบานผ่องใสสะอาดบริสุทธิ์ได้เต็มที เป็นบุญเป็นกุศลมาก

เกณฑ์วัดและตัดสินบุญ

ในฐานะที่ท่านเป็นบุญ ซึ่งกล่าวแล้วว่าเป็นสิ่งที่พึงศึกษา คือเป็นกิจกรรมที่เป็นส่วนของการพัฒนาชีวิต ผู้ปฏิบัติจึงควรทำด้วยปัญญา ให้เกิดผลดีทั้งแก่ชีวิต แก่บุคคล และแก่สังคม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

วิเจยย ทานํ สุตตปฺปสฺสจฺจํ

(ช.วิ.๒๖/๑๐๖/๑๓๖)

แปลว่า: “การพิจารณาเลือกเฟ้นแล้วจึงให้ (วิเจยทาน)

เป็นกรรมที่พระสุคตเจ้าทรงสรรเสริญ”

มีเกณฑ์วินิจฉัยว่าท่านจะมีผลมากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑. ทายก คือ ผู้ให้ เป็นผู้มีศีล มีคุณธรรม โดยเฉพาะผู้ที่เจตนาว่าเป็นอย่างไร เช่น เจตนาประกอบด้วยเมตตากรุณา ตั้งใจจะให้ เป็นประโยชน์แก่ผู้รับอย่างแท้จริง ให้เขาพ้นทุกข์มีสุข มุ่งเพื่อให้สังคมร่มเย็นมั่นคง ให้ด้วยความคิดเสียสละ โดยบริสุทธิ์ใจไม่หวังผลตอบแทน ให้ด้วยศรัทธา ให้ด้วยใจผ่องใสเบิกบาน ไม่หุนหันวุ่นวาย หรือเสียดาย ตั้งใจให้เพื่อฝึกฝนพัฒนาจิตใจของ

ตน และมีเจตนาที่ประกอบด้วยปัญญา^๑ ก็จะทำให้ท่านมีผลมาก

๒. ปฏิคาหก คือ ผู้รับ ถ้าผู้รับไม่มีศีล เช่นมุงหาลาภหรือแสวงหาผลประโยชน์ด้วยเจตนาหลอกลวง หรือประพฤติไม่ดี เป็นโจรผู้ร้าย หรือมีความไม่สุจริต เมื่อได้รับทานแล้วก็จะยังมีกำลังทำการร้ายได้มากและรุนแรงยิ่งขึ้น ท่านก็มีผลน้อย ในทางตรงข้าม ถ้าปฏิคาหกเป็นผู้มีศีล มีคุณธรรม เป็นผู้ทำความดีงาม บำเพ็ญคุณประโยชน์ ท่านก็จะมีผลมาก

๓. ไทยธรรม คือ วัตถุหรือสิ่งของที่มอบให้ เป็นของบริสุทธิ์ เช่น ได้มาโดยสุจริต เป็นของประณีต หรือจัดหาจัดทำมาด้วยความตั้งใจตามกำลัง ไม่ใช่เป็นของทิ้งขว้าง เป็นของเหมาะสม หรือสมควรแก่ผู้รับจะใช้ได้ เช่นจะถวายเครื่องนุ่งห่มแก่พระภิกษุ ก็ถวายจีวร ไม่ใช่ถวายเสื้อ และของนั้นเป็นประโยชน์

โดยเฉพาะสำหรับทายก เนื่องจากเจตนาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เพราะเป็นตัวกรรม ท่านจึงแยกแยะละเอียดลงไปอีกว่า ทานนั้นจะมีผลมากเมื่อประกอบด้วยเจตนาที่ดีตลอดทั้ง ๓ กาล คือ

๑. บุปผเจตนา เจตนาก่อนให้ คือ มีความตั้งใจให้ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา หรือเมตตากรุณา หรือด้วยความปรารถนาจะฝึกตนในการเสียสละ ทำจิตให้เป็นอิสระ เป็นต้น จิตใจผ่องใส ตั้งใจจริงจังมาแต่ต้น

๒. มุญจนเจตนา เจตนาขณะให้ คือ ในเวลาที่ให้ก็ทำด้วยความตั้งใจจริง ยังมีกำลังศรัทธา กำลังเมตตากรุณา กำลังฉันทะที่จะฝึกตน เป็นต้น พรั่งพร้อมดี และจิตใจผ่องใสเบิกบาน มี

^๑ ปัญญาที่ท่านเน้นมาก ได้แก่ ความคิดเห็นความเข้าใจถูกต้อง ที่เรียกว่า ญาณจุฑารม หรือ สัมมาทัศนะ ที่จะกล่าวข้างหน้า

ปัญญาารู้เข้าใจคุณค่า ความมุ่งหมาย และประโยชน์ของการที่จะให้มัน

๓. *อุปราคาปรเจตนา* เจตนาสืบเนื่องต่อๆ ไป คือ หลังจากให้แล้ว ก็มีความเอิบอím ชื่นใจ ปีติที่ได้ทำการให้ ระลึกหรือนึกขึ้นมาเมื่อใดก็มีความดีใจสุขใจ ไม่เสียดาย แต่“อนุสรณ์ด้วยโสมนัส” เห็นคุณค่าและปรารถนาที่จะทำต่อๆ ไปหรือยิ่งขึ้นไป

แม้ของจะน้อย ไม่มีราคาแพงวด เพราะผู้ให้มีกำลังหรือทุนทรัพย์น้อย แต่ถ้ามีเจตนาดีงามแรงกล้า ก็มีผลมาก หรือแม้แต่ महाศาล

แม้จะให้ทานแก่โจรร้าย ซึ่งเป็นปฏิกาหกที่ไม่ดี แต่ผู้ให้รักษาจิตใจให้บริสุทธิ์ ให้ด้วยความตั้งใจปรารถนาดีแท้จริง และรู้จักให้ด้วยปัญญา ทำให้โจรร้ายเกิดความซาบซึ้ง อาจละพยศหมดความหยาบกระด้าง กลับตัวกลับใจได้ ก็เป็นบุญกุศลยิ่งใหญ่

บุญขั้นพื้นฐาน

เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและชุมชน

ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ทานนี้เป็นเพียงการทำบุญอย่างหนึ่งในระบบการทำบุญซึ่งจะต้องทำให้ครบ และทานเป็นบุญขั้นต้นซึ่งเป็นการเตรียมชีวิตและสังคมให้มีฐานทางวัตถุ อันจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวสู่ความดีงามและการสร้างสรรค์ที่สูงขึ้นไป ยังมีบุญด้านอื่นหรือขั้นสูงขึ้นไปที่จะต้องทำต่อไปอีก

ทานเป็นการทำบุญที่ค่อนข้างเด่น โดยเฉพาะในสังคมไทย แต่ที่จริงในบางสังคม โดยเฉพาะในชุมชนพื้นฐาน ที่ชาวบ้านอยู่

ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และระบบครอบครัวยังเข้มแข็ง ท่านจะกลมกลืนอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่เด่นออกมา คือมักเป็นการช่วยเหลือกันของคนที่อยู่ใกล้ชิด เฉพาะกรณี หรือเป็นรายย่อย และเป็นการให้เพียงสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่นอาหาร และเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน

ในชุมชนเช่นนั้น การทำบุญที่สำคัญอาจจะเป็นกิจกรรมด้านอื่น ที่ช่วยให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยดี เชื้อต่อความสุขความเจริญแห่งชีวิตของทุกคนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น

มีตำนานเรื่องหนึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนา ที่ชาวบ้านสมัยก่อนคงจะคุ้นกันดี เพราะเป็นเรื่องประวัติของพระอินทร์ ที่เป็นเทวดาสำคัญซึ่งชาวพุทธรู้จักมากที่สุด และมาในคัมภีร์หลายแห่ง^๑ พระสงฆ์ย่อมจะนำมาเทศน์หรือเล่าให้ชาวบ้านฟังบ่อยๆ

ตำนานพระอินทร์นี้ เป็นเรื่องของการทำบุญ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่จะช่วยให้เข้าใจความหมายของ “บุญ” และ “การทำบุญ” ถูกต้องชัดเจนมากขึ้น พร้อมกันนั้นก็ทำให้มองเห็นว่าชาวบ้านสมัยก่อนคงจะเข้าใจความหมายของ “บุญ” ก้นกว้างขวางพอสมควร

ตำนานทางพระพุทธศาสนาเล่าว่า ก่อนมาเกิดเป็นท้าวสักกะที่เรียกกันว่าพระอินทร์ หรือท้าวมขมานั้น พระองค์ได้ทำบุญไว้ครั้งเมื่อเกิดเป็นมาณพชื่อมฆะ เรียกว่า “มฆมาณพ” อยู่ในหมู่บ้านเล็กๆ แห่งหนึ่ง

^๑ ตำนานพระอินทร์ คือ เรื่องมฆมาณพ มาในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ฉนิกาย (ที.อ.๒/๓๒๖) ก็มี ในอรรถกถารามบท (ข.อ.๒/๑๙) ก็มี ในอรรถกถาชาดก (ชา.อ.๑/ ๒๙๘) ก็มี เนื้อเรื่องเหมือนกัน แต่รายละเอียดปลีกย่อยต่างกันไป

วันหนึ่ง ขณะที่ชาวหมู่บ้านกำลังทำงานกันอยู่ที่บริเวณ กลางหมู่บ้าน มฆมาถพ ซึ่งคงจะเป็นคนที่รักความสะดวกสบายเรียบร้อย ได้ชำระขยะมูลฝอย ทำบริเวณส่วนที่ตนพักให้หมดจดสะอาดตา น่าสบายใจ แต่แล้วมีใครอื่นบางคนชอบใจที่นั่นก็เข้ามาใช้ มฆมาถพ ต้องออกไป แต่ก็ไมเกรง ก็ไปชำระทำความสะอาดที่จุดอื่นแล้ว ย้ายไปอยู่ตรงนั้น แล้วก็ถูกคนอื่นแย่งเอาที่นั่นไปอีก เขาก็ไมเกรง คงย้ายไปทำที่อื่นต่อไป พร้อมกับคิดว่า คนเหล่านี้ได้รับความสุข ก็ดีแล้ว เขามีความสุขด้วยการกระทำของเรา การกระทำของเรานั้นก็ต้องเป็นกรรมที่เป็นบุญ ซึ่งจะให้ความสุขแก่เราด้วย

เมื่อเรื่องมาถึงขั้นนี้แล้ว ความคิดก็เดินหน้า วันต่อมาเขาจึง เอาจอบมาขุดแต่งจัดทำเป็นบริเวณลานที่เรียบร้อยน่ารื่นรมย์ กลางหมู่บ้าน ให้ทุกคนที่ทำงานได้อาศัยใช้พักผ่อนทั่วกัน จัดที่ ผิงไฟในยามหนาว จัดหาน้ำไว้ให้ในคราวร้อน จากนั้นก็ไปพัฒนา ทางเข้าหมู่บ้าน ปรับให้สม่ำเสมอเรียบร้อยสะดวกแก่ยานพาหนะ แล้วสร้างศาลาขึ้นที่สี่แยก ขุดสระน้ำ สร้างสะพาน

เมื่องานที่ต้องทำมากขึ้น ก็เป็นเหตุให้กลับบ้านค่ำมืด เจอ เพื่อนบ้านถามว่าไปทำอะไรมา ก็ตอบเขาว่า ไปทำบุญ ชำระทาง สวรรค์ ต่อมาก็มีผู้สนใจเห็นคล้อยตามไปร่วมทำบุญอย่างนี้เพิ่มขึ้นทีละคนสองคน จนพวกคนหนุ่มในหมู่บ้านเข้าร่วมกับเขาเป็น กลุ่มใหญ่ถึง ๓๓ คน คอยเที่ยวดูแลร่วมกันทำงานบุญ (บุญกรรม) แบบนี้เป็นประจำ

ตัวนายมฆะเอง ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มทำบุญ (คือบำเพ็ญ ประโยชน์) อย่างนี้ เมื่อได้รับความนับถือเชื่อฟังมากขึ้น ก็ได้แนะนำ

ชักชวนชาวบ้านทั้งหลายให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันกัน และละเว้นสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย เช่นสุรாயาเสพติด และการพนัน จนชาวบ้านอวยทานรักษาศีลกันทั้งหมู่บ้าน

ฝ่ายนายบ้านได้เห็นความเปลี่ยนแปลงนี้ ก็เกิดความไม่พอใจ เพราะมองเห็นว่า ก่อนนั้น เมื่อพวกชาวบ้านเหล่านี้ยังดื่มสุรา ยิงนกตกปลาล่าสัตว์ เป็นต้น ตนก็มีรายได้จากค่าตุ่มสุรา และเก็บส่วยเป็นต้น แต่พอชาวบ้านหันมาทำบุญตามนายมฆะกัน รายได้นั้นก็หมดไป จึงหาทางขัดขวาง ในที่สุดขัดใจมาก ก็เลยไปฟ้องทางการจนถึงพระราชารว่า มฆมาณพคิดการใหญ่ ส้องสมผู้คนจะก่อการกำเริบเสิบสาน

พระราชาทรงส่งไพร่พลตามนายบ้านไป เห็นกลุ่มนักทำบุญกำลังนั่งประชุมปรึกษากันอยู่เกี่ยวกับงานที่จะทำในวันต่อไป ก็เห็นสมคำฟ้อง และได้ล้อมจับตัวทั้งหมดทุกคนมาส่งพระรามฆมาณพกับพวกจะถูกลงโทษ แต่ด้วยสักกิริยาก็อันภัย

พระราชาทรงสอบสวนทราบว่า คนเหล่านี้รวมกลุ่มกันทำบุญ เช่นเที่ยวดูแลปรับถนนหนทางให้เรียบร้อย สร้างศาลาพักตามทางแยก ขุดสระน้ำ สร้างสะพานให้แก่ประชาชน ก็ทรงสนับสนุน รวมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์มาเป็นกำลังด้วย

นักทำบุญกลุ่มนี้ เมื่อได้กำลังหนุนก็ยิ่งคิดทำบุญมากขึ้นไปอีก โครงการต่อไปคือสร้างศาลาพักแบบถาวรที่สี่แยก งานบุญใหญ่คราวนี้พวกผู้หญิงแม่บ้านก็ขอมีส่วนร่วมทำบุญ(ปัตติ)ด้วย เช่นจ้างคนทำอุปกรณ์บางส่วนของศาลา ให้คนขุดสระน้ำ ปลูกไม้พุ่ม ไม้กอ ไม้ดอกไม้ประดับต่างๆ จนศาลาถาวรหลังนั้นสำเร็จเรียบร้อย

มฆมาณพและเพื่อนๆ ผู้เป็นนักทำบุญทั้งหลาย ได้ทำกรรมอันเป็นบุญ(บุญกรรม/งานบุญ)อย่างนี้ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ โดยมฆมาณพผู้เป็นหัวหน้า ได้เป็นท้าวสักกะ คือพระอินทร์^๑

จะเห็นคุณค่าของ “บุญ” กว้างขวาง เมื่อรู้ภูมิหลังหรือที่มาของบุญ

จากเรื่องการทำบุญในตำนานพระอินทร์ของพระพุทธศาสนา^๑ มีข้อควรทราบและควรสังเกตหลายอย่าง เช่น

ประการแรก การกระทำที่เป็นบุญ หรืองานบุญ (บุญกรรม) ในเรื่องของมฆมาณพนี้ เน้นการกระทำความดีด้วยการร่วมกันสร้างสรรค์ชุมชนให้ร่มเย็นสงบสุข ซึ่งจะช่วยให้ทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยดีมีความสุข พร้อมกับที่แต่ละคนก็ทำชีวิตของตนให้ดีขึ้น พุดสั้นๆ ว่า เน้นการกระทำเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน พร้อมกับการทำชีวิตของแต่ละคนให้ดีขึ้น สอดคล้องกับพุทธพจน์ว่า

อารามโรปา วนโรปา	เย ชมา เสตุการก
ปปญจ อุทปานญจ	เย ททนต์ อุปสุสย
เตสสิ ทิวา จ รตโต จ	สทา ปุญญถึ ปวทุตติ
ธมมฏฺฐา สีสสมปนฺนา	เต ชมา สคคคามิโนติ

(ส.ส.๑๕/๑๔๖/๔๖)

แปลว่า: “ชนเหล่าใด ปลูกสวน ปลูกป่า สร้างสะพาน (รวมทั้งจัดเรือข้ามฟาก) จัดที่บริการน้ำดื่ม และบึงบ่อสระน้ำ ให้ที่พักอาศัย บุญของชนเหล่านั้น ย่อมเจริญงอกงาม ทั้ง

^๑ นักทำบุญกลุ่มนี้มีจำนวน ๓๓ ซึ่งตรงกับคำบาลีว่า “เตตติสสิ” อันเป็นที่มาของชื่อสวรรค์ชั้นนี้ว่า “ดาวตีสสิ” (ดาวตีสสิ = สวรรค์ที่ ๓๓ คนมาเกิด)

คืนทั้งวัน ตลอดทุกเวลา, ซนเหล่านั้น ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้เดินทางสวรรค์”

ตามคติแห่งพุทธพจน์นี้ พร้อมทั้งเรื่องทานที่กล่าวข้างต้น จึงมีเรื่องราวปรากฏในคัมภีร์ว่า คนที่คิดจะทำความดี หรือคิดกลับตัวจากความชั่ว จะตั้งใจทำบุญทำทานครั้งนี้ว่า

“ข้าพเจ้าจักให้ข้าว ให้นำ ให้เสื้อผ้า ให้ที่นั่งที่นอน จะจัดศาลาบริการน้ำดื่ม สระน้ำบ่อน้ำ ที่ใด(มีห่มเล่นลึง กีดขวางขรุขระ)เดินทางยาก ก็จะสร้างเครื่องข้ามไป (เช่น สะพาน) ฯลฯ ไครหิว เชิญมากิน ไครกระหาย เชิญมาดื่ม ไครขาดเสื้อผ้า เชิญมานุ่งห่ม ผู้ใดสัตว์ที่เทียมยานมาล้าสิ้นแรง ก็เชิญมาเลือกหาสัตว์เทียมยานตามต้องการ^๑ ไครต้องการร่ม ของหอม ดอกไม้ หรือ(แม่)กระทั่งรองเท้า ก็เชิญมารับได้ . . .”

(ขุ.เปต.๒๖/๑๐๖/๑๙๒)^๒

ประการที่ ๒ การทำบุญ(บุญกิริยา)ด้วยบุญกรรมต่างๆ นี้ เป็นคำสอนภาคปฏิบัติ ที่สืบเนื่องจากหลักกรรม หมายความว่า กรรมเป็นหลักความจริงตามกฎธรรมชาติ คือ ผลย่อมเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่ทำ เมื่อทำเหตุปัจจัยชั่วร้ายไม่ดี ก็เกิดผลร้าย เมื่อทำเหตุปัจจัยดี ก็เกิดผลดี การกระทำเหตุปัจจัยที่ไม่ดี เรียกว่า บาปกรรม หรือเรียกสั้นๆ ว่า “บาป” การกระทำเหตุปัจจัยที่ดี เรียกว่า บุญกรรม หรือเรียกสั้นๆ ว่า “บุญ”

คนเราต้องการผลดี เช่น ชีวิตที่มีความสุขความเจริญ และ

^๑ ถ้าเทียบสมัยนี้ ก็เช่น มีรถเสียในถิ่นของตน ก็ช่วยเงิน ช่วยให้น้ำมันรถ ฯลฯ

^๒ เรื่องทำนองนี้ พึงดู ๒๖/๕๒/๙๓; ๑๐๔/๑๘๑

สังคมที่ร่มเย็นมีสันติสุข เพราะฉะนั้น ในภาคปฏิบัติ เมื่อรู้ความจริงตามหลักกรรมนั้นแล้ว จึงควรทำกรรมที่เป็นบุญ คือบุญกรรมที่เรียกสั้นๆ ว่า “บุญ”

ประการที่ ๓ เรื่องบุญกรรม หรือลี้กลงไปคือเรื่องกรรมทั้งหมดนี้มีข้อควรทราบเกี่ยวกับภูมิหลังของสังคมชมพูทวีปที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น และเมื่อทราบแล้วก็จะเข้าใจ พร้อมทั้งเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนามากขึ้น

ในชมพูทวีปคืออินเดียเดิมนั้น ก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น สังคมทั้งหมดอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือว่ามีเทพเจ้ายิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลกสร้างจักรวาล และดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งจัดสรรสังคมมนุษย์ให้แบ่งเป็นวรรณะ ๔ ใครจะดีชั่วต่ำทรามหรือประเสริฐ ก็อยู่ที่ชาติกำเนิดว่าเกิดมาในวรรณะไหน ใครจะประสบผลดีหรือร้ายก็แล้วแต่เทพเจ้าจะลงโทษหรือโปรดปรานบันดาลให้

เมื่อเชื่อว่า ผลดีหรือร้ายจะเกิดขึ้นเพราะเทพเจ้าบันดาล คนก็ต้องเอาอกเอาใจเทพเจ้า วิธีเอาอกเอาใจเทพเจ้า ก็คือเช่นสรวงอ้อนวอน เรียกสั้นๆ ว่า “บุญชายัญ”

เมื่อเทพเจ้าพอใจ ก็จะยกโทษให้ หรือประทานสิ่งที่ต้องการมนุษย์ก็วุ่นวายกับการทำพิธีบูชาชายัญ โดยมีพราหมณ์เป็นผู้จัดเตรียมพิธีให้ เมื่อได้บูชาชายัญแล้ว ก็รอดด้วยความหวังว่าเทพเจ้าจะบันดาลผลให้ตามที่ปรารถนา

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธลัทธิรอดผลดลบันดาลนั้น พระองค์ไม่ยอมรับว่ามีเทพเจ้ายิ่งใหญ่ที่ดลบันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ตรัสสอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไป

ตามเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติ ที่เรียกว่าธรรม พระองค์ตรัสว่า **ธรรม** นี้แหละสูงสุด ไม่ใช่**เทพเจ้า**สูงสุด

เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือ **ธรรม** ก็หมายความว่า ผลดีหรือผลร้าย จะเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยของมัน ไม่ใช่เกิดขึ้นเพราะการบันดาลของเทพเจ้า เมื่อเราไม่ต้องการผลร้าย เราก็ต้องไม่ทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลอย่างนั้น และถ้าเราต้องการผลดี เราก็ต้องทำเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดผลดี

เพราะฉะนั้น ในแง่ที่เกี่ยวกับมนุษย์ ผลดีหรือผลร้ายก็เกิดขึ้นจากการทำเหตุปัจจัยของเราเอง และผลนั้นจะสำเร็จแค่ไหนก็อยู่ที่ว่าเราทำถูกต้องตรงเหตุปัจจัย และทำเหตุปัจจัยครบถ้วน สมบูรณ์หรือไม่ การกระทำเหตุปัจจัยนี้เรียกว่า**กรรม**

ดังนั้น เมื่อมนุษย์ไม่ต้องการผลร้าย ก็ต้องหลีกเลี่ยงการกระทำเหตุปัจจัยไม่ดี เรียกว่า ละเว้น**บาปกรรม** หรือเรียกสั้นๆ ว่า **บาป** และเมื่อต้องการผลดี ก็ต้องประกอบกรกระทำเหตุปัจจัยที่ดี เรียกว่า ประกอบ**บุญกรรม** หรือเรียกสั้นๆ ว่า **บุญ**

ถ้าถือว่า**เทพเจ้า**สูงสุด เป็นผู้บันดาลผล เราก็ต้องสัมพันธ์กับเทพด้วยการเช่นไหว้**บูชา**สิ่งที่เราับผิดชอบก็คือพยายาม จัดสรรพิธีและเครื่องบูชาให้ถูกใจเทพเจ้า เมื่อบูชาแล้วก็รอคอยด้วยความหวังสุดแต่ท่านจะโปรดบันดาล

แต่ถ้าถือว่า**ธรรม**สูงสุด ทุกอย่างเป็นไปตามเหตุปัจจัย เราก็ต้องสัมพันธ์กับธรรมด้วยการ**ทำกรรมดี** ที่จะให้ผลตรงตามที่ต้องการ สิ่งที่เราต้องรับผิดชอบ คือ

๑. ต้องเพียรพยายาม เพราะต้องทำเหตุปัจจัยเอง (ตรงข้ามกับการหวังให้เทพบันดาลให้) = **หลักวิริยะ/ความเพียร**

๒. ต้องศึกษาเหตุปัจจัย เพราะยังรู้เหตุปัจจัยครบถ้วน ก็ยัง
 ทำกรรมได้ผลสมบุญรณม์ จึงต้องฝึกฝนพัฒนาตนเอง โดย
 เฉพาะพัฒนาปัญญา (ตรงข้ามกับการพยายามหาทาง
 เอาใจให้ถูกใจเทพเจ้า) = **หลักศึกษา/ฝึกฝนพัฒนาตน**
- ๓ ต้องไม่ประมาท คือมีจิตสำนึกตระหนักในความสำคัญ
 ของกาลเวลา ซึ่งผ่านไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของ
 เหตุปัจจัยทั้งหลาย ที่เราจะต้องเร่งรู้รีบทำให้ทันทีตรง
 ให้ถูก (ตรงข้ามกับการรอคอยเทวดา ปล่อยเวลาผ่านไป
 กับความหวัง) = **หลักอัปมาทะ/ไม่ประมาท**
๔. ต้องพึ่งตนให้ได้และหลุดพ้นเป็นอิสระ โดยทำตนให้เป็น
 ที่พึ่งได้ ด้วยการเร่งชวนชววยฝึกฝนพัฒนาตนให้มี
 ปัญญารู้เหตุปัจจัย และเพียรพยายามทำให้ตรงและให้
 ครบสมบุญรณม์ตามเหตุปัจจัย [คือปฏิบัติตามข้อ ๑-๒-๓]
 (ตรงข้ามกับการพึ่งพาขึ้นต่อเทพเจ้า สุดแต่พระองค์จะ
 พอใจ และบันดาลให้) = **หลักพึ่งตนได้เป็นอิสระ**

รวมความว่า แทนหลักการของพรหมณ์ที่ถือเทพสูงสุด
 พระพุทธเจ้าได้ทรงตั้งหลักการใหม่ให้ถือ**ธรรมสูงสุด** และดังนั้นจึง
 แทนหลักการของพรหมณ์ที่ให้**บุชายัญ**^๑ ด้วยการให้**ทำบุญ** หรือ
 แทน**ยัญกรรม** ด้วย**บุญกรรม**

นี่เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคมชมพูทวีป พุทธให้
 เห็นความหมายเพิ่มเติมว่า

^๑ **บุชายัญ** รวมเข้าประเภทเดียวกันกับการเซ่นสรวงอ้อนวอน การหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ลัทธิผีสังเทวดา และไสยศาสตร์ ซึ่งมีสาระสำคัญอยู่ที่การหวังพึ่ง
 อำนาจลี้ลับภายนอกมาบันดาลผลที่ต้องการให้

ในขณะที่พรหมณ์สอนว่า ความปรารถนาทรัพย์และอำนาจ หรือเงินทองและความยิ่งใหญ่ จะสำเร็จได้ด้วยการดลบันดาลของ เทพเจ้า และสิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์ได้ผลสำเร็จสมปรารถนา ก็คือ มนุษย์จะต้อง**บูชาัญญ** (หรือบวงสรวงอ้อนวอนขอพึ่งอำนาจสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์)

พระพุทธศาสนาสอนว่า มนุษย์ไม่ควรลุ่มหลงกับความใฝ่ ปรารถนาทรัพย์และอำนาจอย่างเห็นแก่ตัว แต่ควรช่วยกัน สร้างสรรค์ชุมชน และทำชีวิตของตนให้ดีงาม ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยความเพียรพยายามและสติปัญญาของมนุษย์ ผู้พัฒนาตนเองด้วย การ**ทำบุญ**

ถ้าใครยังเคยชินยึดติดอยู่กับการบูชาัญญ พระพุทธเจ้าก็ ตรัสสอนให้เปลี่ยนวิธีบูชาัญญ จากการฆ่าสัตว์สังเวทเทพเจ้า มา เป็นการแจกจ่ายให้เครื่องสงเคราะห์แก่ประชาชน

พุทธศาสนา

คนเลิ**ก**บูชาัญญ หันมาร่วมกัน**ทำบุญ**

เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น การ**ทำบุญ**ก็แผ่ ขยายออกไป ทำให้การบูชาัญญลดน้อยลงเรื่อยมา **บุญกรรมเข้า แทนที่ยัญกรรม** จนถึงขั้นที่ศาสนาอินเดียเขียนบันทึกไว้ในคัมภีร์ของตน ดังตัวอย่างข้อความว่า

“เทพดาทั้งหลายได้มาร้องทุกข์ต่อองค์ดิเวเป็นเจ้า ว่า

พระวิษณุได้เข้าถึงรูปร่างของพระพุทธรูปเจ้าในโลกมนุษย์^๑ เพื่อผลประโยชน์ของตน

บัดนี้ เหล่าชนผู้เกลียดชังพระศาสนา (ของพระคิเว) ผู้ดูหมิ่นพราหมณ์ ดูหมิ่นธรรมแห่งวรรณะ และดูหมิ่นอาศรมธรรม ได้มีจำนวนมากมายเติมแผ่นดิน **ไม่มีบุคคลใดประกอบยัญพิธี** เพราะคนทั้งหลายได้กลายเป็นคนนอกศาสนา (=นอกศาสนายินดู) คือเป็นชาวพุทธ เป็นพวกกपालิก เป็นต้น ทำให้เทพดาทั้งหลายไม่ได้เสวยเครื่องเช่นสังเวย

“องค์พระคิเวเป็นเจ้า (ได้ทรงสดับแล้ว) ก็ได้โปรดเห็นชอบกับเหล่าเทพดาทั้งนั้น และได้เสด็จอวตารลงมา เป็นคังกรจารย์ เพื่อกอบกู้คำสอนแห่งพระเวทให้ฟื้นคืนมา เพื่อให้สากลโลกมีความสุขและกำจัดความประพตติชั่วร้ายให้หมดสิ้นไป”^๒

ที่ว่าเทพดาไม่ได้เสวยเครื่องเช่นสังเวยนั้น ที่จริงก็คือพราหมณ์สูญเสียผลประโยชน์ ไม่ได้ค่าประกอบพิธีบูชายัญ เพราะเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง การถือวรรณะก็ลดลง คนทำพิธีบูชายัญน้อยลง เป็นต้น พราหมณ์ก็เสื่อมอำนาจและสูญเสียผลประโยชน์ จึงได้เพียรพยายามที่จะกำจัดกวาดล้างพระพุทธศาสนาเรื่อยมาเป็นระลอกๆ และด้วยวิธีต่างๆ

^๑ ชาวฮินดูนิกายโศวะ ที่นับถือพระคิเว (อิศวร) เป็นปฏิปักษ์กับชาวฮินดูนิกายไวษณะ ที่นับถือพระวิษณุ (นารายณ์) เมื่อจะกำจัดพระพุทธศาสนา ก็ถือโอกาสบ้ายสิพระวิษณุด้วย

^๒ Wendy Doniger O'Flaherty, *The Origins of Evil in Hindu Mythology* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1988), p.209

ข้อความนี้ เขาแปลจากคัมภีร์ “คังกรทคิวิษยะ”; บันทึกเรื่องราวนี้ นักบวชฮินดูทำขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๐

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ประมาณ พ.ศ. ๒๑๘-๒๕๘) พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไปทั่วมหาอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล การบูชาัญญ์เลื่อนกลางหายไป มีแต่การทำบุญกรรมหรืองานบุญอย่างที่กล่าวข้างต้น เช่น ปลูกสวน ปลูกป่า ขุดแหล่งน้ำ ทำถนนหนทาง สร้างศาลาพักคนเดินทาง และโรงพยาบาล เป็นต้น ดังหลักฐานในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช เช่นว่า

“ . . . ข้าฯ ได้ให้ประดิษฐานหลักศิลาจารึกธรรมขึ้นไว้ ได้แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ และจัดให้มีการประกาศธรรม . . .

“ตามถนนหนทาง ข้าฯ ได้ให้ปลูกต้นไม้ขึ้นไว้ เพื่อเป็นร่มเงาแก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ให้ปลูกสวนมะม่วง ให้ขุดบ่อน้ำไว้ทุกระยะครึ่งโกระสะ (ประมาณ ๒ ก.ม.) ให้สร้างที่พักคนเดินทาง และให้สร้างอ่างเก็บน้ำจำนวนมากไว้ในที่ต่างๆ . . . แต่การใช้ประโยชน์เช่นนี้ยังจัดว่าเป็นสิ่งเล็กน้อย . . . ที่ข้าฯ ได้ทำการเช่นนี้ ก็ด้วยความมุ่งหมายข้อนี้ คือ เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายประพฤติปฏิบัติตามธรรม”^๑

“ณ ถิ่นนี้ บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์ใดๆ เพื่อการบูชาญ์ . . .”^๒

“ณ ที่ทุกสถาน ในแว่นแคว้นของพระเจ้าอยู่หัวบริยทรรคี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ และในดินแดนข้างเคียงทั้งหลาย . . . ได้โปรดให้จัดบริการด้านเวชกรรมไว้ ๒ ประการ คือ การบำบัดโรคของมนุษย์อย่างหนึ่ง การบำบัดโรคของสัตว์อย่างหนึ่ง เครื่องสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับมนุษย์ และที่เป็นยาสำหรับสัตว์ไม่มี ณ ที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูก

^๑ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๗

^๒ จารึกแผ่นศิลา ฉบับที่ ๑

ขึ้นไว้ ณ ที่นั้น ในทำนองเดียวกัน ไม้รากและไม้ผลไม่มี ณ ที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูกไว้ ณ ที่นั้นๆ ตาม ถนนหนทางทั้งหลาย ก็โปรดให้ปลูกต้นไม้และขุดบ่อน้ำไว้ เพื่อให้สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายได้อาศัยใช้บริโภค”^๑

“ไม่มีทานใดเสมอด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) การ แจกจ่ายธรรม (ธรรมสังฆวิภาค) และความสัมพันธ์กันโดยธรรม (ธรรมสัมพันธ์) อาศัย(ธรรมทานเป็นต้น)นี้ ย่อมบังเกิดมี คุณความดี ดังนี้

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเพื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตรสหาย คนคุ้นเคย ญาติ และ แก่สมณพราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาบุญ”^๒

“. . . บัดนี้ เพราะการประพาศิธรรมของพระเจ้าอยู่หัว ปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เสียงกลองศึก (เสรีโฆษ) ได้เปลี่ยนเป็นเสียงประกาศธรรม (ธรรมโฆษ) แล้ว . . .”^๓

^๑ จารึกแผ่นศิลา ฉบับที่ ๒

^๒ จารึกแผ่นศิลา ฉบับที่ ๑๑

^๓ จารึกแผ่นศิลา ฉบับที่ ๔

(คำแปลศิลาจารึกที่ยกมาทั้ง ๕ แห่งนี้ได้คัดมาและปรับปรุงเล็กน้อย จากที่แปลไว้เดิมใน “จารึกอโศก” ซึ่งสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง ได้นำมารวมพิมพ์ในหนังสือ ลักษณะ สังคมพุทธ ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ หน้า ๑๘๕-๒๕๒)

พุทธศาสนาเถรวาท

คติการทำบุญกัณฑ์ แคว้น เกลื่อน

หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชสวรรคตแล้วประมาณ ๔๗ ปี พราหมณ์ชื่อปุชยมิตร ก็ได้ปลงพระชนม์กษัตริย์ราชวงศ์โมริยะ ที่เป็นเชื้อสายของพระเจ้าอโศกมหาราช และได้ขึ้นครองแผ่นดิน ตั้งราชวงศ์ใหม่ ชื่อคุงคะ แล้วดำเนินการกวาดล้างพระพุทธศาสนา

แม้จะกำจัดไม่สำเร็จ เพราะพระพุทธศาสนาได้รุ่งเรืองแพร่หลายทั่วไปหมดแล้ว กำจัดไม่ไหว อีกทั้งมหาอาณาจักรของพระเจ้าอโศกที่กว้างใหญ่ไพศาล ก็ได้แตกออกไปอยู่ใต้การปกครองของกษัตริย์อื่นๆ ด้วย แต่ปุชยมิตรก็ได้เชิดชูศาสนาพราหมณ์ และรื้อฟื้นพิธีบูชาัญขึ้นใหม่ โดยตัวกษัตริย์ปุชยมิตรเองได้ประกอบพิธีบูชาัญอันยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า "อัศวเมธ"

ในยุคต่อๆ มา แม้ว่าศาสนาฮินดูที่พัฒนาจากศาสนา

๑) **อัศวเมธ** เป็นพิธีบูชาัญที่ใหญ่ยิ่งที่สุด สำหรับพระราชที่จะครองอำนาจสูงสุด และประกาศความยิ่งใหญ่ มีวิธีปฏิบัติ คือเลือกม้าขึ้นมาจากตัวหนึ่งที่ดีที่สุด แล้วปล่อยมันให้ไปตามใจมันเป็นเวลา ๑ ปีเต็ม โดยมีเจ้าชายและนายทหารติดตามม้าไปด้วย เมื่อม้าเข้าแดนของประเทศใด ถ้าประเทศนั้นยอมให้ม้าผ่านก็แสดงว่ายอมอยู่ใต้อำนาจ ถ้าไม่ยอมให้ผ่านก็ต้องทำสงครามกัน ราชายที่ยอมหรือรบแพ้ต้องตามม้ามา เมื่อครบ ๑ ปี ก็กลับถึงประเทศของตน แล้วก็ฆ่ามันนั้นบูชาัญสังเวทเทพเจ้า พร้อมทั้งมีงานฉลองที่ยิ่งใหญ่ แล้วราชานั้นก็สามารถใช้พระนามเฉลิมพระเกียรติยศว่าเป็นจักรพรรดิ

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ได้ทรงสั่งสอนให้เลิกบูชาัญ และให้ผู้ปกครองประเทศเปลี่ยนจากอัศวเมธ (อัศว=ม้า + เมธ=ฆ่า) มาเป็น สัสสมธ (สัสส=ข้าวกล้า + เมธ=ปรีชาสามารถ) คือเปลี่ยนจากการประกาศพระราชอำนาจด้วยการฆ่าม้าบูชาัญ มาเป็นการใช้พระปรีชาสามารถในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร (สัสสมธ เป็นราชสังคหวัตถุอย่างหนึ่งใน ๔ ประการ เช่น ส.๑./๑๖๙) และให้ราชาเป็นจักรพรรดิด้วยการบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร คือ ทำหน้าที่ผู้ปกครอง ที่คุ้มครองประชาราษฎร์ สร้างความเป็นธรรม และบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ประชาชน (ที่.๒.๑๑/๓๕/๖๕)

พราหมณ์จะมีกำลังมากขึ้น แต่พระพุทธรศาสนาที่เจริญมาคู่กัน ได้มีความพยายามกำจัดพระพุทธรศาสนาอีกหลายครั้ง และพราหมณ์ก็กำจัดพุทธรศาสนาได้ค่อนข้างง่าย เพราะในยุคที่กษัตริย์เป็นพุทธร ก็จะไม่ยกย่องอุปถัมภ์ทุกลัทธิศาสนา โดยเฉพาะจะให้เกิดอิทธิพลพราหมณ์ เช่นตั้งเป็นบุโรหิต

นอกจากปุชยมิติตรผู้เป็นพราหมณ์ที่ปลงพระชนม์กษัตริย์วงศ์โมริยะ ที่ตนเองรับราชการอยู่ด้วยอย่างที่เล่าข้างต้นแล้ว ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์พุทธรที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง (ประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐) พวกพราหมณ์ที่รับราชการในราชสำนักได้วางแผนปลงพระชนม์พระองค์ ครั้งแรกถูกจับได้ ทั้งที่ได้รับความระทานอภัยโทษ แต่พราหมณ์ก็ไม่เลิกความพยายาม และในที่สุดก็ปลงพระชนม์สำเร็จ

นอกจากวิธีรุนแรงแล้ว ศาสนาฮินดูยังใช้วิธีอื่นอีกที่จะกำจัดพระพุทธรศาสนา โดยเฉพาะวิธีกลมกลืน คือ

ศาสนาฮินดูนิกายไวษณวะ ใช้วิธีสร้างทฤษฏีขึ้นมาโดยจัดให้พระพุทธรเจ้าเป็นนารายณ์อวตารปางที่ ๙

ส่วนนิกายไศวะ โดยเฉพาะคังกราคารย ซึ่งได้เรียนคำสอนฮินดูจากอาจารย์ที่เอาหลักพุทธรศาสนาไปใช้ ก็ได้้นำคำสอนของพุทธรศาสนาไปใช้ด้วย จนถูกพวกฮินดูด้วยกันที่ต่างนิกายเรียกว่าเป็น “พุทธรแอบแฝง” (ปรัชจันนเพาทะ) คังกราคารยนำเอาธรรมในพระพุทธรศาสนาไปดัดแปลงเข้าใจในแนวคิดของตน อีกทั้งได้ตั้งคณะสงฆ์และวัดขึ้นเลียนแบบพุทธรศาสนา แต่เป็นสงฆ์มีวรณะคือรับเฉพาะคนวรณะพราหมณ์

อย่างไรก็ตาม จะต้องไม่มองข้ามความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในวงการพระพุทธศาสนาเองด้วย โดยเฉพาะการแข่งขันกับฮินดูด้วยวิธีที่เขวออกไปจากแนวทางของพระพุทธศาสนา เช่น การตั้งคตินิโฆสิสัตรีอย่างใหม่ขึ้นมา ให้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่จะช่วยบันดาลผลให้แก่มนุษย์ คล้ายอย่างเทพเจ้าของฮินดู แทนที่จะเป็นพระโพธิสัตว์อย่างเดิมที่เป็นสามัญมนุษย์ หรือแม้แต่เป็นสัตว์เล็กน้อย อย่างนก กระต่าย ช้าง กวาง เนื้อทราย ที่เสียสละบำเพ็ญความดีเป็นแบบอย่าง

คติแห่งการอ่อนน้อมนอกระหิ์มรรออำนาจลึกลับยิ่งใหญ่บันดาลให้ เข้ามาแทนที่คติแห่งความสามัคคีที่คนพร้อมเพรียงร่วมกันทำด้วยเรี่ยวแรงของมนุษย์ผู้มีน้ำใจเมตตาไมตรี เห็นอกเห็นใจกัน

ความนิยมใหญ่โตโอ้อำนวระที่ก้ำใจ เข้ามาแทนที่ความสงบเรียบง่ายที่มีความงดงามอย่างเป็นธรรมชาติ

งานพิธีที่กระหึ่มมโหฬารใช้เงินทองมหาศาล ดึงความสนใจของชาวบ้านออกจากกิจกรรมของชุมชนในชีวิตที่เป็นจริง

ความต้องการทุนทรัพย์มหาศาล และภาวะในการรับผิดชอบดูแลสิ่งก่อสร้างใหญ่โต พร้อมทั้งการพึ่งพาแหล่งทรัพย์และอำนาจอย่างยึดเยื้อที่ตกทอดไปถึงพระสงฆ์รุ่นหลัง เข้ามาบดบังชีวิตแห่งความมักน้อยสันโดษพึ่งพาวัตถุน้อย ที่คอยดูแลเอาใจใส่ช่วยธรรมทานแก่ญาติโยมชาวบ้านพร้อมทั้งอุทิศตนต่อการบำเพ็ญไตรสิกขา

ความวุ่นวายกับวัตถุและเห็นแก่สะดวกสบายพร้อมแล้วติดที่ เข้ามาแทนความเป็นอิสระเสรีที่จะจาริกไปอย่างคล่องตัว

คล่องใจในหมู่ประชาชน เข้าถึงชาวบ้านในถิ่นต่างๆ

และในที่สุด แม้แต่ไสยศาสตร์เวทมนต์คาถาก็เข้ามา
เกลื่อนกล่น ระบบการควบคุมทางสังคมด้วยศรัทธาและความเป็น
อาจารย์สอนธรรมระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ ก็เลือนลางลง
ความประพฤติย่อหย่อนผิดเพี้ยนก็แพร่ระบาดกว้างขวาง

เมื่อพระสงฆ์นำพระพุทธศาสนาเข้าไปแข่งขันในแดนของฮินดู
เห็นห่างออกไปจากหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา ในขณะที่
ทางฝ่ายฮินดูก็มีแผนที่จะกลืนพระพุทธศาสนาอยู่ด้วย พระพุทธ-
ศาสนาก็อ่อนแอลง และสูญเสียดอกแล้งของตน เมื่อกองทัพ
เตอร์กมุสลิมยกเข้ามาฆ่าเผาในช่วง พ.ศ. ๑๗๐๐ แล้ว พุทธบริษัท
ที่เหลือรอดจากภัยรุกราน ก็ถูกกลืนเข้าไปในสังคมฮินดูโดยง่าย
พระพุทธศาสนาในดินแดนพุทธภูมิแห่งชมพูทวีป ที่เจริญรุ่งเรือง
มายาวนานถึง ๑๗๐๐ ปี ก็ถึงจุดอวสาน

เมื่อวัดเป็นนาบุญ

ก็จะมีชุมชนดีที่สร้างขึ้นด้วยบุญ

เมื่อหลักการที่ถือ**ธรรมสูงสุด**เลือนลางไป หรือคนเข้าใจ
ความหมายของหลักการนี้ผิดเพี้ยน ก็เป็นช่องให้เกิดความสับสน
กับลัทธิที่ถือ**เทพสูงสุด** หรืออย่างน้อยก็จะมีลัทธิหวังพึ่งอำนาจ
ดลบันดาลเกิดขึ้น และเมื่อนั้นแม้แต่ “บุญ” ก็มีความหมาย
ผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไป กลายเป็นอำนาจวิเศษอย่างหนึ่งที่จะ-
บันดาลผลวิเศษที่ปรารถนา

ผู้จะทำบุญ แทนที่จะมองถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จะทำชีวิตให้ดี

งามและช่วยกันทำให้ชุมชนร่มเย็นเป็นสุข ก็มองข้ามไปเสีย มุ่งแสวงหาอำนาจพิเศษที่จะบันดาลโซคลาภแก่ตน เป็นจุดของแลกเปลี่ยน คลาดออกจากวิถีแห่งปัญญา เข้าสู่วิถีแห่งความลุ่มหลง และเปิดโอกาสแก่การที่จะหลอกลวง ความหมายที่แท้แต่เดิมของบุญหายไปแทบไม่มีเหลือ

ต้องยอมรับว่า เวลานี้ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “บุญ” ของคนไทย ได้คลาดเคลื่อนคับแคบและคลุมเครืออย่างมาก ถึงเวลาแล้ว ที่จะต้องหันมา “ศึกษาบุญ” ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ เริ่มตั้งแต่ชำระสะสางความรู้ความเข้าใจนั้นให้ถูกต้อง และตั้งต้นเอาจริงเอาจังกับการทำบุญขึ้นพื้นฐานชนิดที่ **“ทำชุมชนให้อยู่ดี – ทำชีวิตให้งอกงาม”**

ย้อนหลังไปคู่สังคมไทยเมื่อก่อนศตวรรษที่ผ่านมา ยังพอทวนความจำกันได้บ้าง ถึงชีวิตชุมชนที่ปฏิบัติตามคติการทำบุญอย่างมฆมาณพ หรืออย่างพระเจ้าอโศกมหาราช เริ่มแต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ อย่างการจัดบริการน้ำดื่มแก่ผู้เดินทาง การให้ที่พักอาศัย การสร้างศาลาที่พักแรม การช่วยกันสร้างหรือบูรณะถนนหนทาง การสร้างศาลาทำน้ำ ตลอดจนประเพณีลงแขกช่วยงานเกี่ยวข้าว ถางป่า ปลูกเรือน เป็นต้น

แม้ว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมแรงกันเหล่านี้ จะเกิดจากสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยนั้นเป็นปัจจัยชักนำด้วย เนื่องจากสังคมยุคก่อนโน้นคนมีจำนวนน้อย มีผลประโยชน์ร่วมกัน และต้องพึ่งพาอาศัยกันมากก็จริง แต่คติการทำบุญตามคำสอนของพระพุทธเจ้านี้ย่อมเป็นกำลังหนุนนำสำคัญ ที่ทำให้

การปฏิบัติเช่นนั้นซึมแทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของประชาชน อย่างหนักแน่น ลึกซึ้งและกลมกลืน

แน่นอนว่ากิจกรรมทำบุญจำนวนมากไปรวมอยู่ที่วัด แต่ก็เห็นได้ชัดถึงเหตุผลที่ทำให้เป็นเช่นนั้น นอกจากการถวายทานบำรุงพระสงฆ์ เนื่องจากเหตุผลด้านวิถีชีวิต บทบาทและความสัมพันธ์ของท่านกับคฤหัสถ์ พร้อมทั้งความเป็นนาบุญอย่างที่กล่าวข้างต้นแล้ว เหตุผลสำคัญที่สุดคืออยู่ที่ว่า **วัดได้เป็นศูนย์กลางของชุมชน จนกระทั่งว่า สิ่งที่ทำให้แก่วัดและพระสงฆ์ก็คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนนั่นเอง** ดังคำสรุปตอนหนึ่งที่เราเสฐียรโกเศศ กล่าวไว้ในหนังสือ *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน* ว่า

“... จะเห็นได้ว่า วัดและพระมีคุณแก่ชาวบ้านลึกเพียงไร ถ้าชาวบ้านไม่รู้เรื่องอย่างนี้ ฐานะอะไรจะกระตือรือร้นเรื่องสร้างวัด...”^๑

สังคมมีความเจริญและเสื่อมเรื่อยมาตามธรรมดาอยู่แล้ว โดยเฉพาะสิ่งที่สืบทอดกันมาทางรูปแบบ เมื่อเวลาผ่านไปนาน สาระทางปัญญา ก็มักเลือนลางไป ยิ่งเมื่อสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ในคราวที่เข้าสู่ยุคสมัยปัจจุบัน วิถีชีวิตของผู้คนพลิกผันเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่อย่างรวดเร็ว คนรุ่นใหม่ไม่รู้จักกิจกรรมบุญกุศลที่เนื่องอยู่ในวิถีชีวิต และภาวะที่วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนก็เหลืออยู่เพียงพวๆ ลางๆ คติการทำบุญก็เหินห่างหรือขาดลอยจากชีวิตที่เป็นอยู่จริงของประชาชน ความหมายของ

^๑ เสฐียรโกเศศ, *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน* (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๑๐), หน้า ๑๔๒ (ดูคำบรรยาย หน้า ๑๓๐-๑๕๓)

“บุญ” ก็คลาดเคลื่อน คับแคบและพร่ามัวลงอย่างที่กล่าวข้างต้น จนกระทั่งกลายเป็นหรือเขวออกไป

ถ้าจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสังคมไทย จะต้องรื้อฟื้นคติและความหมายที่แท้ของ “บุญ” กลับขึ้นมาให้ได้ ซึ่งก็จะเป็นการกอบกู้ประโยชน์สุขให้แก่สังคมไทยไปพร้อมกันด้วย เรื่องนี้จะต้องถือเป็นบททดสอบสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับพุทธบริษัท และการฟื้นฟูก็เริ่มที่การทำบุญนี้แหละ

คนไทยส่วนมากยังอยู่ในชนบท และคนทุกท้องถิ่นมีชุมชนของตนๆ ทุกคนควรถือเป็นสำคัญว่า ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตามที่คิดว่าสำคัญ และก่อนจะไปทำบุญใหญ่โตที่ไหน ขอให้ถามกันว่า พวกเราสามารถทำบุญขั้นพื้นฐานได้สำเร็จหรือไม่ บุญพื้นฐานที่ว่่านี้ คือ กิจกรรมที่จะทำให้ชุมชนให้อยู่ดี และทำชีวิตให้สงบงาม เครื่องพิสูจน์ความสามารถในการรื้อฟื้นระบบการทำบุญของพุทธบริษัทคือ

๑. หันมาทำบุญที่เกื้อกูลต่อชีวิตชุมชนขึ้นเป็นพื้นฐาน
๒. ทำบุญเหล่านั้นให้สำเร็จด้วยความร่วมแรงร่วมใจสามัคคี
๓. ทำวัดที่มีอยู่ของชุมชนให้เป็นนาบุญที่แผ่ขยายคุณภาพชีวิตไปทั่วถึงทุกคน

ถ้าทำ ๓ ข้อนี้ได้ บุญที่แท้อันถูกต้องตามความหมายจะกลับคืนมาอย่างมีชีวิตชีวา พระพุทธศาสนาจะกลับเฟื่องฟูในสังคมไทย และสังคมไทยเองก็จะเข้มแข็งมั่นคงบรรลุประโยชน์สุขแท้จริง

แต่ถ้าไม่ใส่ใจหันมาทำบุญขั้นพื้นฐานขึ้นแก่ชุมชนของตนอย่างนี้ ถึงจะมีอะไรยิ่งใหญ่โอบล้อมขึ้นมา ก็จะเป็นเพียงเครื่อง

หลอกตาหลอกใจให้ตกอยู่ในความประมาท วงการพระพุทธรศาสนา ก็ระดับสนระด้าระสายมากขึ้นๆ พุทธบริษัทก็จะอ่อนแอลงไปๆ ชุมชนจะเสื่อมสลาย และหายนัยก็จะคืบคลานใกล้เข้ามาทุกที

ทำบุญอย่างเป็นระบบ

ให้บุญพัฒนาครบ อย่างเต็มกระบวนการ

ย้อนกลับไปดูหลักการทำบุญของกลุ่มมฆมาณพอีกครั้งหนึ่ง งานบุญหรือบุญกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มนักทำบุญนี้ เป็นเรื่องของการบริการ ช่วยเหลือรับใช้ผู้อื่น และบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน ซึ่งเรียกด้วยศัพท์สั้นๆ คำเดียวว่า *ไวยาวัจจะ* หรือ *ไวยาวัจจ์*

นอกจากไวยาวัจจ์นี้แล้ว คนกลุ่มนี้ก็ได้ทำบุญอื่นอีกหลายอย่าง เช่น ที่สามัญที่สุดคือ การให้หรือแบ่งปัน (*ทาน*) การรักษา ความสุจริตและไม่เบียดเบียน (*ศีล*) ความสุภาพ รู้จักติดต่อสัมพันธ์ ไม่แข็งกระด้างก้าวร้าว รู้จักผู้ใหญ่ผู้น้อย (*อป/บายณะ*) การแนะนำ ชักจูงผู้อื่นในทางที่ดีงาม (*ธรรมเทศนา*) เป็นต้น

ควรจะสังเกตเป็นพิเศษด้วยว่า นอกจากกลุ่มเองจะร่วมกัน ทำงานบุญต่างๆ โดยสามัคคีภายในพวกของตนแล้ว ยังมีการเปิดโอกาสให้คนอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในโอกาสต่างๆ ด้วย การให้มีส่วนร่วม และการเข้าร่วมนี้ก็เป็นบุญกรรมเช่นกัน (เรียกว่า *ปัตติ*)

บุคคลที่มีส่วนร่วมในการทำบุญ หรือทำกิจกรรมงานบุญนั้น แต่ละคนเรียกว่าเป็น “บุญภาคี” เช่นสตรีที่เข้ามาร่วมโครงการสร้างศาลาถาวรของมฆมาณพ โดยจัดสวนดอกไม้ให้ เป็นต้น

คนนอกกลุ่มนั้น แม้ที่ไม่ได้เข้าร่วม ถ้าเพียงแต่พลอยชื่นชม

ยินดีสนับสนุน ท่านก็เรียกว่าได้ทำบุญอย่างหนึ่งด้วย คืออนุโมทนา (เรียกว่า *ปัตตานุโมทนา*) นอกจากนั้นคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น ที่ห่างเรื่องออกไป ก็อาจจะเพียงรับฟังคำแนะนำชี้แจงชักชวนในทางความดีงาม และละเว้นความชั่ว การสดับรับฟังของคนเหล่านี้ก็เป็นบุญกรรมอย่างหนึ่งเช่นกัน (เรียกว่า *ธรรมสวณะ*)

นอกจากนี้ ลึกลงไปภายในตัวของทุกคนทั้งกลุ่มนั้น สิ่งที่เป็นตัวเริ่มและนำไปให้กิจกรรมทั้งกระบวนการเดินหน้าไปในทิศทางที่ถูกต้อง เป็นบุญกรรมหรืองานบุญอยู่ได้ ก็คือ แนวคิดความเห็น ความเข้าใจและความเชื่อที่เป็น *สัมมาทัศนะ* เช่น เชื่อว่าการกระทำอย่างนี้ดี เป็นประโยชน์ ควรทำ ชีวิตและชุมชนที่ดีควรเป็นอย่างนี้ เฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อตามหลักกรรมว่า กรรมดีมีผลดี ผลดีที่เราต้องการจะเกิดจากการเพียรพยายามทำเหตุปัจจัยให้ถูกต้อง โดยร่วมมือกัน ไม่ใคร่ขอให้ใครมาช่วยหรือบันดาลให้

สัมมาทัศนะ หรือ *สัมมาทิฐิ* ในที่นี้ท่านเรียกว่า *ทิวฐุชุกกรรม* แปลว่า การทำความเห็นให้ตรง การที่เรียกชื่ออย่างนี้ เพื่อให้มีความหมายเชิงพัฒนา เพราะหมายถึงการที่คอยแก้ไขตัดปรับความเชื่อและความคิดเห็นความเข้าใจให้ถูกต้อง ตรงตามหลัก และความเป็นจริงอยู่เสมอ

ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการทำบุญไว้ ๓ อย่าง คือ *ทาน ศีล ภาวนา* แต่เน้นเป็นการจัดประเภทใหญ่ที่ครอบคลุม จากหลักใหญ่ๆ ๓ ประเภทนี้ สามารถแยกออกเป็นกิจกรรมย่อยได้อีกมาก ดังที่ได้แจกแจงงานบุญของกลุ่มเพื่อนมฆมาณพให้ดูแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นไปตามวิธีจัดประเภทบุญที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้

พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ คือหลักหรือเรื่องการทำบุญ เพิ่มขึ้นมามาก ๗ ข้อ คือ อปจายนมัย ไวยาวัจฉมัย ปัตติทานมัย ปัตตานุโมทนามัย ธัมมัสสวนมัย ธัมมเทศนามัย และทิวชุกุกรรม เมื่อรวมกับ ๓ ข้อใหญ่เดิม ก็เป็นบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

อย่างไรก็ดี บุญกิริยาวัตถุ ๗ ข้อที่พระอรรถกถาจารย์ระบุเพิ่มขึ้นมานั้น เป็นเหมือนตัวอย่างสำหรับการที่จะจำแนกแยกย่อยหลักใหญ่ ๓ ข้อนั่นเองออกไป ดังนั้นพระอรรถกถาจารย์เองจึงได้จัด ๗ ข้อที่ระบุเพิ่มขึ้นนั้นเข้าไว้ใน ๓ ข้อใหญ่เดิมด้วย ดังนี้

๔. **อปจายนะ/อปจายน์** (อปจิติ ก็ได้) คือความสุภาพ อ่อนโยน นบไหว รู้จักติดต่อสัมพันธ์ด้วยดี ไม่ก้าวร้าว เป็นเรื่องของการอยู่ร่วมในสังคมอย่างเกื้อกูล ไม่เบียดเบียน จึงจัดเข้าใน *ศีล*

๕. **ไวยาวัจจะ/ไวยาวัจจ์** คือการขวนขวายช่วยเหลือ รับใช้ บริการ เป็นการก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีกในการเกื้อกูล และสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ก็จัดอยู่ใน *ศีล*

๖. **ปัตติทาน** คือการให้ส่วนบุญ หรือให้ความมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมหรืองานบุญนั้น ก็เป็นการให้อย่างหนึ่ง โดยเฉพาะคือทำให้โอกาส จึงจัดเข้าใน *ทาน*

๗. **ปัตตานุโมทนา** คือการพลอยยินดี เห็นชอบ ชื่นชม สนับสนุน ชาบซึ่งใจเดียวกับบุญส่วนที่เขาแจ้งให้ทราบ ก็เป็นการให้อย่างหนึ่ง คือให้ความร่วมมือ จึงจัดเข้าใน *ทาน* เช่นกัน

๘. **ธัมมัสสวนะ** เรียกสั้นๆว่า **สวนะ** คือการสดับรับฟัง คำแนะนำสั่งสอนอธิบายให้ความรู้ ในเรื่องที่เป็นความจริง ความ

ถูกต้อง ความดี ความงาม รวมทั้งวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์^๑ เป็นการพัฒนาด้านปัญญา จึงจัดเข้าใน *ภาวนา* (ด้านปัญญา)

๙. *ธรรมเทศนา* เรียกสั้นๆว่า *เทศนา* คือการแสดงธรรม การชี้แจงแนะนำ อธิบาย ให้ความรู้ เกี่ยวกับความจริง ความถูกต้อง ความดี ความงาม รวมทั้งวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์^๒ แก่ผู้อื่น ตัวผู้เทศนาเองก็ได้ฝึกฝนพัฒนาตนด้วย เป็นเรื่องของการพัฒนาปัญญา จึงจัดเข้าใน *ภาวนา* (ด้านปัญญา) เช่นกัน

ธรรมเทศนา และธัมมัสสวนะ หรือเทศนาและสวนะนี้ อาจจะจัดในรูปของธรรมสภาจฉา คือการสนทนาถกถ้อยอภิปราย ซึ่งเป็นความร่วมมือทั้งฝ่าย และทั้งสองอย่างในคราวเดียวกัน

๑๐. *ทิวสุชุกรม* คือการทำความเห็นให้ตรง คอยสำรวจ ตรวจสอบ ปรับทิวฐิติ แก้ไขปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็นความเข้าใจให้ถูกต้องตามธรรม ให้เป็นสัมมาทัศนะอยู่เสมอ เป็นการพัฒนาปัญญาอย่างสำคัญ ก็อยู่ใน *ภาวนา* (ด้านปัญญา) ด้วย

ท่านกำชับไว้ว่า *ทิวสุชุกรม* หรือ *สัมมาทัศนะ* นี้ จะต้องประกอบและประกอบเข้ากับบุญกิริยาอื่นทุกข้อ เพื่อให้งานบุญข้อนั้นๆ เป็นไปอย่างถูกต้องตามความหมายและความมุ่งหมาย พร้อมทั้งได้ผลถูกต้อง

ยกตัวอย่าง เช่น ท่าน ถ้าไม่มี *ทิวสุชุกรม* หรือ *สัมมาทัศนะ*

^๑ ท่านว่า นิรทฐชวิชชาทิสวนเจตนาปิ เอตเตว สงคยหติ แปลว่า: แม้ความตั้งใจระดับ/เล่าเรียนวิชาที่ไร้โทษเป็นต้น ก็รวมในข้อนี้ (สงคท.ฎีกา ๑๗๓)

^๒ ท่านว่า นิรทฐชวิชชาทิวสุชุกรมเจตนาปิ เอตเตว สงคยหติ แปลว่า: แม้ความตั้งใจแนะนำสั่งสอนวิชาที่ไร้โทษเป็นต้น ก็รวมในข้อนี้ (สงคท.ฎีกา ๑๗๓)

ก็จะเขวไปต่างๆ เช่น ให้เพื่อล่อหลอกเอาคนอื่นเป็นเหยื่อ หรือทำเพื่อผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ถ้ามีสัมมาทัศนะ ก็จะทำให้เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยเมตตา ปลดปล่อยทุกข์ของเขาด้วยกรุณา ฝึกตนในความเสียสละลดละกิเลส ทำจิตใจให้กว้างขวาง มองเห็นเหตุผลในการที่ควรต้องให้ว่า ด้วยการทำเหตุปัจจัยอย่างนี้ ชีวิตและสังคมจึงจะดำรงอยู่ดีงามมั่นคงได้ ฯลฯ

บุญกิริยาข้ออื่นทุกข้อ ก็ต้องมีทิวสุทธกรรมประกอบด้วยทั้งนั้น จึงจะถูกต้องและเดินหน้าสู่คุณความดีที่สูงขึ้นไป สมกับที่ตรัสว่า “ศึกษาบุญ” และจึงจะเป็นมหาผล คือมีผลมาก ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ทิวสุทธศต สพฺเพสํ นียมลกฺขณํ, ยํ ทิ กิจฺจิ ปุณฺณํ กโรนฺตุสฺส ทิวฺริยา
อุชฺฌภาวเนว ตํ มหปุณฺล์ โหติ.

(ที.อ.๓/๑๙๕, อิติ.อ.๒๓๔, สังคมิ ๖.๒๐๙)

แปลว่า: “ความเห็นที่ตรงถูกต้อง เป็นลักษณะที่กำหนด (ตัดสิน) บุญกิริยาวัตรทุกอย่าง เมื่อจะทำบุญอย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม บุญนั้นจะมีผลมาก ก็เพราะความเห็นความเข้าใจถูกต้อง”

เมื่อทำความเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็เขียน บุญกิริยาวัตร ๑๐ รวมอยู่ในบุญกิริยาวัตรที่เป็นหลักใหญ่ ๓ ดังนี้

๑. ทาน การให้ เพื่อแผ่ แบ่งปัน เกื้อหนุนคนทุกข์ยาก สันนิษฐานคนทำดี บำรุงพระสงฆ์ผู้ดำรงธรรม

๒) **ปัตติทาน** การให้ส่วนร่วมในบุญ เปิดโอกาสให้เขาร่วมบุญ

๓) **ปัตตานุโมทนา** การพลอยยินดีในส่วนบุญที่ผู้อื่นแจ้งให้

๒. **ศีล** การรักษาความประพฤติทางกายวาจาและการทำงาน
อาชีพให้สุจริต ไม่เบียดเบียน ไม่ก่อเวรภัย

๔) **อปจายนี** ความประพฤติสุภาพ อ่อนโยน นบไหว้ว ไม่
แข็งกระด้าง หรือก้าวร้าวรุกราน

๕) **ไวยวัจจ** การชวนชวาย ช่วยเหลือ รับใช้ บริการ
บำเพ็ญประโยชน์

๓. **ภาวนา** การฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ (จิตตภาวนา) และ
พัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา)

๘) **ธัมมัสสวนะ** การเล่าเรียนสดับฟังคำแนะนำสั่งสอน
ชี้แจงอธิบายเกี่ยวกับหลักความจริง ความถูกต้อง
ดีงาม และวิชาการที่เป็นประโยชน์ เพื่อนำไปใช้หรือ
ปฏิบัติเองก็ดี เพื่อเสริมความรู้ความสามารถที่จะไป
แนะนำสั่งสอนผู้อื่นก็ดี

๙) **ธรรมเทศนา** การแสดงชี้แจงอธิบายแนะนำสั่งสอน
ให้ความรู้เกี่ยวกับหลักความจริง ความถูกต้อง ดีงาม
และวิชาการที่เป็นประโยชน์ (จัดเข้าในทานก็ได้ ใน
ฐานะธรรมทาน)

๑๐) **ทัญญุชฺชกรรม** การทำความเห็นให้ตรง หมั่นสำรวจ
ตรวจสอบ แก้ไข จัดปรับ พัฒนาความคิดเห็นความ
เข้าใจในทุกสิ่งที่ทำ ให้ถูกต้อง ตรงตามความหมาย
และความมุ่งหมายเป็นต้น ให้เป็นสัมมาทัศนะอยู่เสมอ

ทำบุญให้ครบ ๑๐

แล้วตรวจสอบให้ครบ ๓

การแยกย่อยวิธีทำบุญจาก ๓ เป็น ๑๐ อย่าง ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ นี้ ช่วยให้เห็นขอบเขตความหมายของบุญกิริยาทั้ง ๓ นั้น กว้างขวางบริบูรณ์มากขึ้น พร้อมกันนั้นก็ช่วยให้เห็นช่องทางและทางเลือกที่จะทำบุญในสถานการณ์และโอกาสที่ต่างๆ กัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในที่สุดก็ต้องพยายามทำให้ครบทุกอย่างด้วยเหตุนี้ การแยกประเภทใหญ่เป็น ๓ อย่าง จึงจำเป็นสำหรับการตรวจสอบความครบถ้วนสมบูรณ์ของการทำบุญ

การทำบุญ ๓ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนานั้น เป็นระบบที่มีความสมบูรณ์ในตัว ทั้ง ๓ ข้อสัมพันธ์เป็นปัจจัยส่งเสริมกันและกัน และจะต้องปฏิบัติให้ครบทั้ง ๓ อย่าง เมื่อปฏิบัติถูกต้องครบถ้วน ก็จะเป็นการพัฒนาชีวิตให้ดีงามมีความสุข พร้อมไปด้วยกันกับชุมชนและสังคมที่รุ่มร่ามเย็นมีสันติสุข

เมื่อมองอย่างหยาบ บุญกิริยา ๓ อย่าง เป็นการพัฒนาชีวิตและชุมชน ที่ก้าวต่อกันไปตามลำดับเป็น ๓ ชั้น แต่เมื่อมองเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ดำเนินอยู่ตลอดเวลา บุญกิริยาทั้งสามนั้น เป็นกิจกรรมที่เราปฏิบัติไปพร้อมทั้งหมดในเวลาเดียวกัน

เพื่อให้เห็นแนวปฏิบัติชัดเจนขึ้น ควรจะแสดงความหมายของบุญกิริยา ๓ อย่างนั้น อีกครั้งหนึ่ง ให้ละเอียดขึ้น ดังนี้

บุญกิริยา คือการทำบุญ ๓ ประเภทใหญ่ ได้แก่

๑. ทาน การให้ การแบ่งปัน การสละเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

- ๑) ให้เพื่ออนุเคราะห์ เกื้อหนุนคนที่ยังช่วยตัวเองไม่ได้ คนตกทุกข์ได้ยากไร้ อนาคต หรือผู้ประสบภัยพิบัติ
- ๒) ให้เพื่อบูชาคุณ
 - บำรุงเลี้ยงท่านผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะมารดาบิดา
 - ยกย่องสนับสนุนผู้ทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ เป็นการส่งเสริม หรือเชิดชูเป็นแบบอย่าง
 - อุปลัมภพระสงฆ์ ให้มีกำลังปฏิบัติศาสนกิจ ดำรงธรรม เป็นหลักทางจิตใจและปัญญาให้แก่สังคม

๒. **ศีล** ความประพฤติสุจริต การมีกายวาจาที่ไม่เบียดเบียน ที่เกื้อกูล ไม่ก่อเวรภัย

- ๑) ตั้งอยู่ในวินัย รักษาศีล ๕-๘-๑๐-๒๒๗ เป็นต้น ตามสถานะของตน
- ๒) มีความเพียรประกอบกรณการงานอาชีพของตนโดยสุจริต
- ๓) รู้จักใช้อินทรีย์ มีตา หู เป็นต้น ให้ดู ฟัง อย่างมีสติ ให้ได้แต่คุณประโยชน์และปัญญา
- ๔) บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ ให้ได้คุณค่าที่แท้จริง^๑

๓. **ภาวนา** การพัฒนาด้านใน

- ๑) พัฒนาจิตใจ (จิตตภาวนา) ให้เจริญงอกงามด้วยคุณสมบัติที่ดีงามทั้งหลาย เป็นสุข สดใส เบิกบาน และสงบ ตั้งมั่นเป็นสมาธิ จนถึงฌานขั้นต่างๆ

^๑ ศีล ๔ ประเภทนี้ ท่านเน้นมากสำหรับพระภิกษุ มีชื่อเรียกว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล อาชีวนปารีสัทธศีล อินทริยสังวรศีล และปัจจัยสันนิสิตศีล (หรือปัจจัยปฏิเสวนศีล)

๒) พัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา)

- เห็นแจ้งความจริง รู้เท่าทันโลกและชีวิต มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลายที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย หยั่งถึงไตรลักษณ์ จนมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยโลกธรรม
- การเรียนรู้ให้เข้าใจ และรู้จักมนสิการ เป็นต้นในการงาน และศิลปวิทยาต่างๆ อันไม่มีโทษ

การทำบุญ ๓ อย่างนี้ เราสามารถปฏิบัติหรือฝึกศึกษาพัฒนาไปพร้อมด้วยกันทั้ง ๓ อย่าง และทำได้ทุกแห่ง ไม่จำกัดสถานที่

ยกตัวอย่าง ผู้ที่ประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะทำงานอยู่ ตั้งใจว่าจะจัดสรรหรือปันเงินที่จะได้ส่วนหนึ่งไปช่วยเหลือคนเจ็บไข้ หรือมอบให้องค์กรการกุศล ก็เป็น**ทาน** (ขั้นนุพเจตนา) ตั้งใจทำงานของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และพัฒนาความสัมพันธ์อันดีกับผู้ร่วมงาน เป็นต้น ก็เป็น**ศีล** พยายามฝึกใจของตนให้สงบ มีอะไรๆ หรือใครๆ กระทบกระถัง ก็ไม่หวั่นไหวว่าความสะอาดอารมณ์ ทำใจให้ร่าเริงแจ่มใส ทำงานด้วยความหมั่นเพียร ด้วยสติ มีสมาธิในงาน ก็เป็น**ภาวนา** (ด้านจิต) ทำงานนั้นด้วยความรู้คิด มีมนสิการ หาทางแก้ไขปรับปรุงให้ได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นต้น ก็เป็น**ภาวนา** (ด้านปัญญา)

ยิ่งกว่านั้น เมื่อได้เห็นประสบการณ์ เหตุการณ์ และผู้คนทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ หลากหลายอยู่รอบตัวแล้ว มองดูด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันถึงความจริงของโลกและชีวิต ถอนจิตใจให้พ้นขึ้นมาได้จากความรู้สึกที่ชอบใจและไม่ชอบใจ มนสิการถึงความ เป็นไปนั้นๆ ตามเหตุปัจจัย แล้ววางใจวางทำที่ต่อเหตุการณ์และ

บุคคลทั้งหลายได้ถูกต้อง มีจิตใจปลอดโปร่งโล่งเบา เบิกบานเป็นอิสระ ทำชีวิตให้มีคุณภาพที่จะเดินหน้าไปในการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ ก็เป็นภาวนา (ด้านปัญญา) อีกเช่นกัน

ภาวนาด้านปัญญานั้น มีขอบเขตกว้างขวาง และเป็นแกนของการทำบุญทั้งหมด เพราะเป็นตัวแท้ของสิกขาหรือการศึกษาที่ตรัสไว้ว่า “ศึกษาบุญ”

เมื่อรู้จักคิด รู้จักพิจารณา ก็ทำให้จัดปรับและพัฒนาบุญที่เป็นคุณภาพชีวิต ทั้งระดับทาน ระดับศีล และระดับจิตให้ดี และให้ได้คู่ พร้อมทั้งก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อยๆ ชีวิตจิตใจจะตั้งงามและเป็นอิสระ พร้อมไปด้วยกันกับการแผ่ขยายประโยชน์สุขของชุมชน ที่ย้อนกลับมาเป็นสปีปายะ คือเอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของบุคคล

อาชีพการงานบางอย่าง เอื้อต่อภาวนามากเป็นพิเศษ เช่น อาชีพแพทย์ พยาบาล และผู้สื่อข่าว เป็นต้น นอกจากทำงานด้วยความคิดที่จะให้ประโยชน์สุขแก่เพื่อนมนุษย์ (ทาน) และด้วยความซื่อตรงต่อหลักการและวัตถุประสงค์ของวิชาชีพ (ศีล) พร้อมทั้งฝึกฝนพัฒนาความรู้ความสามารถ ความชำนาญชำนาญ และคุณสมบัติต่างๆ (ภาวนาด้านจิตและปัญญา) อย่างปกติแล้ว ก็มีโอกาสดำเนินพบเห็นผู้คน และเหตุการณ์ต่างๆ หลากหลาย ทั้งร้ายและดี เห็นความทุกข์ ความสุข และความผันผวนปรวนแปรต่างๆ ในชีวิตของคน และในสังคม ถ้าไม่ปล่อยให้ความชอบชัง และความรู้สึกระทบบกกระทั่งตัวตน เข้ามาครอบงำใจ แต่มองด้วยท่าทีแห่งการเรียนรู้และมีโยนิโสมนสิการแล้ว จิตใจและปัญญาจะพัฒนามากมาย ทั้งด้านความเข้มแข็งมั่นคง ความมีคุณภาพและความโปร่งโล่งเบิกบานเป็นอิสระ ซึ่งเป็นภาวนาที่มีคุณค่าสูงยิ่ง

ทาน ศีล ภาวนา

คือระบบการพัฒนาชีวิต ที่ต้องครบองค์รวม

พูดอย่างสมัยใหม่ว่า ทาน ศีล ภาวนา เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่ต้องประสานกันทั้งระบบ คนจะเดินหน้าและตั้งหน้าเดินไปได้ด้วยดีในการพัฒนาด้านใด คือภาวนา ทั้งระดับจิตและปัญญา ก็ต่อเมื่อ ทาน และศีล มาจัดเตรียมสภาพแวดล้อมรอบตัวให้ปลอดภัยโปร่งโล่งสบาย ไม่มีภัยอันตรายหรืออุปสรรคที่จะบีบคั้นกีดกันขัดขวาง หรือแม้แต่หวาดระแวง

ทาน และศีลนั้น มาช่วยจัดเตรียมสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและด้านสังคม ให้เอื้อหรือเกื้อหนุน เหมือนกวาดชำระทางที่จะเดินไป และเตรียมเสปียงไว้ให้พร้อม

แม้แต่ระหว่าง ทาน กับศีล ที่เป็นด้านภายนอกด้วยกัน ก็ต้องประสานและเอื้อต่อกัน เช่น ทาน ช่วยให้คนจำนวนไม่น้อย ไม่ต้องละเมิดศีล เพราะถูกความอดอยากขาดแคลนบีบคั้น หรือเพราะหมดหนทางอย่างใดอย่างหนึ่ง พร้อมทั้งสร้างบรรยากาศแห่งไมตรีที่เอื้อต่อการมีศีล

ส่วนศีล เช่นการตั้งใจประกอบอาชีพโดยสุจริต และไม่ตกหลุมอบายมุข ก็ช่วยให้คนมีอยู่มีกิน ไม่ต้องแย่งชิงเบียดเบียนกันกับทั้งชีวิตที่ไม่มัวเมากับการเสพสุขส่วนตัว ก็ช่วยให้มีเวลาที่จะเอาใจใส่ทุกข์สุขของเพื่อนมนุษย์ และพร้อมที่จะนำเอาส่วนเกินออกมาแบ่งปันจุนเจือช่วยเหลือกัน

ภาวนาด้านจิต ก็จำเป็นหรือช่วยหนุนทานและศีล เช่นอย่างง่าย ๆ ถ้าไม่มีเมตตากรุณาอยู่ในใจ การให้ คือ ทาน ก็ตาม

การไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ศีล ก็ตาม ก็จะเป็นการผืนใจ ทำได้ยาก เป็นทุกข์ และไม่เต็มที อีกทั้งไม่จริงจัง ไม่มั่นคงยั่งยืน แต่เมื่อมีเมตตากรุณา ก็ให้และไม่เบียดเบียนเขาด้วยความเต็มใจของตนเอง พร้อมทั้งทำด้วยความสุข เสริมสร้างบรรยากาศแห่งไมตรี และเป็นการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยความจริงใจที่ได้ผลจริง เพราะทำด้วยใจที่อยากให้เขาเป็นสุข

เมตตาการุณย์ทำให้ท่านเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระหว่างมนุษย์ในชีวิตที่เป็นจริง ทำให้เกิดภาวะที่แต่ละคนเต็มใจ สละทรัพย์มาร่วมกันสร้างสรรค์โลกให้เป็นแดนแห่งความสุข ไร้การเบียดเบียน เป็นบุญที่มีชีวิตชีวา ตรงตามหลักการแห่งการสร้างสรรค์ชีวิตและชุมชน

แต่ถ้าขาดภavanaด้านจิตใจ คนอาจให้ท่าน บริจาคทรัพย์ด้วยความโลภ โดยหวังจากบุญที่เป็นคุณอำนาจวิเศษอย่างหนึ่ง ให้มาบันดาลโชคลาภความยิ่งใหญ่ สนองความปรารถนาที่มากยิ่งขึ้นๆ เห็นห่างหรือขาดลอยออกไปจากชีวิตที่เป็นจริง

ภavanaด้านจิต จำเป็นต่อภavanaด้านปัญญา โดยเฉพาะในการเสริมสร้างคุณสมบัติที่จะทำให้จิตนั้น “นุ่มนวล ควบแน่น” พร้อมทั้งจะเป็นสนามปฏิบัติการของปัญญาอย่างได้ผล เริ่มแต่ให้มีความแก้แค้นล้างแค้น เข้มแข็ง สู้ปัญหา หมั่นใช้ความไตร่ตรองพิจารณา ไม่ยอมต่อความยาก มีใจสงบแน่วแน่ด้วยสมาธิ ไม่ฟุ้งซ่านว่าวุ่น ซึ่งทำให้คิดพิจารณาได้ชัดเจนเป็นลำดับ มีความเด็ดเดี่ยวจริงจัง มุ่งหน้าทะลุตลอด ที่ทำให้การคิดพิจารณาและความรู้ไม่จับจดหรือผินๆ ผ่านๆ พร้อมทั้งมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ที่ทำให้ไม่เกิด

ความกระด้างลำพอง ถือตน และคือรั้นในความรู้อัน

ท้ายสุด และสำคัญที่สุด ก็คือ ภาวนาด้านปัญญา ที่เป็นตัวชี้ นำบอกทาง แก้ไข จัดปรับ ทำให้ลงตัวพอดี ขยายขอบเขต และให้ อิศรภาพแก่ ทาน ศีล และภาวนาด้านจิต พร้อมทั้งพาทาน ศีล และภาวนานั้นเดินหน้าสู่ความสมบูรณ์

ถ้าขาดภาวนาด้านปัญญา ทาน แทนที่จะให้เกิดผลดี บางทีกลับก่อผลร้าย การให้อาเจยออกไปจากวัตถุประสงค์ที่ถูกต้อง อย่างน้อยก็ไม่พอดี ศีล ก็เช่นกัน จะพลาดจากวัตถุประสงค์ที่แท้ของมัน หรือปฏิบัติด้วยความถือมั่น หลงงมงาย กลายเป็น สิ้นชีพตปราสาท

พัฒนาจิตใจ มีคุณใหญ่อนันต์

แต่ถ้าขาดปัญญา อาจมีโทษมหันต์

โดยเฉพาะภาวนาด้านจิต ซึ่งมีคุณอนันต์ แต่ถ้าผิดพลาด เพราะขาดปัญญาก็กลายเป็นมีโทษมหันต์

ภาวนาทางจิตนั้น ด้านหนึ่งเป็นการพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ที่เรียกว่าคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา คารวะ กตัญญูกตเวทิตา อีกด้านหนึ่งเป็นการสร้างเสริมสมรรถภาพ คือ ความเข้มแข็ง มั่นคงของจิตใจ เช่น วิริยะ ชันติ สัจจะ อธิษฐาน สติ และอีกด้านหนึ่ง เป็นการชำระจิตใจให้ผ่องใส เบิกบาน ร่าเริง สดชื่น ผ่องใส มีสุขภาพจิตที่ดี

การพัฒนาคุณสมบัติทั้งหมดนี้ ต้องมีคุณสมบัติอย่างหนึ่ง เป็นศูนย์ประสาน และเป็นฐานรองรับ เหมือนจะจัดตั้ง วาง ทำงาน

ประสาน ประกอบ ต่อเติม สิ่งต่างๆ มากมาย ขึ้นส่วนหรือองค์ประกอบทั้งหลาย และการทำงานนั้น จะต้องอาศัยแทนหรือโต๊ะเป็นต้น ที่จะรองรับรวมชิ้นส่วนหรือองค์ประกอบเหล่านั้นไว้ และต้องเป็นที่มั่นคง เรียบ สงบ นิ่ง ไม่แกว่งไกวโยกโคลงโอนเอนเอียงไปเอียงมา องค์ประกอบเหล่านั้นจึงจะตั้งอยู่ได้ และจึงจะทำงานได้ผล คุณสมบัติของจิตที่ว่านี้ คือ สมภาหิ^๑ จึงมักเรียกสมภาหิ เป็นตัวแทนของการพัฒนาด้านจิตนี้ทั้งหมด (คือเรียกสมภาหิ แทน จิตตภาวนา)

อย่างไรก็ตาม ในที่สุด เรื่องของจิตใจทั้งหมดนี้ จะต้องได้รับการนำทางและปลดปล่อยให้เป็นอิสระด้วยปัญญา มิฉะนั้นภาวนาด้านจิต ก็อาจไหลเขวออกไปนอกทาง หรือไม่ก็ติดหลงหรืออวมาย หรืออย่างน้อยที่สุดก็ตัน

ตัวสมภาหิเอง ซึ่งมีคุณค่ามาก ทำให้จิตสงบมั่นคง แต่คนยังมีกิเลสที่ทำให้ติดเพลิน ก็มีความโน้มเอียงที่จะเฉื่อยชาเกียจคร้าน^๒ ท่านจึงเตือนว่าต้องมีสติที่จะปลุกเร้ายกจิตขึ้นด้วยวิริยะ

บางคนไม่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา เจริญสมภาหิไปไม่ถึงไหน ได้เห็นนิมิตเป็นภาพต่างๆ น่าอัศจรรย์ หลงเอาเป็นจริงเป็นจัง สำคัญตนผิดว่าได้บรรลุธรรมขั้นนั้นขั้นนี้ แม้กระทั่งเข้าใจเอาว่าเป็นนิพพาน

^๑ คีล ก็ทำหน้าที่เป็นฐานรองรับ แต่เป็นที่รองรับตัวผู้ทำงาน เหมือนแผ่นดิน หรือพื้นที่เหยียบยันของบุคคลผู้ทำงาน ส่วนสมภาหิ เป็นที่รองรับและรวมไว้ซึ่งสิ่งที่ถูกใช้ในการทำงาน

^๒ พลวสมภาหิ ปน มนุทวิริย สมภาหิสสุ โกสชชุกชุตตา โกสชช อภิภาหิต. แปลว่า: คนที่สมภาหิแรง แต่ความเพียรอ่อน ความเกียจคร้านย่อมครอบงำ เพราะสมภาหิเข้าพวกกันได้กับโกสชชะ. (เช่น ที่.อ. ๒/๔๐๓)

ไม่ต้องพูดถึงคนทั่วไป แม้แต่ผู้ชำนาญชั้นครูอาจารย์ บางท่านเก่งในฉานสมาบัติ ข้าของมานาน จนจิตใจสงบอยู่เสมอเหมือนดับกิเลสหมดแล้ว ก็สำคัญผิดว่าตนเป็นพระอรหันต์ แต่แท้จริงนั้น ลึกลงไปกิเลสยังคงอยู่ แต่เพียงสงบไปด้วยกำลังสมาธิที่แก่กล้า เหมือนหญ้าที่ถูกศิลาทับไว้ (เช่น วิภังค อ.๕๒๓; วิสุทธิ.๓/๒๖๓) ท่านที่เป็นอย่างนี้ บางที่ยิ่งแก้ไขยาก เพราะมันใจในสิ่งที่หลงผิดโดยไม่รู้ตัว

นับประสาอะไรกับคนทั่วไป ผู้ไม่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ทางจิต พอมาประสบกับภาวะดูดตี๋มตี๋มดำ ซาบซ่านชู้ซ่า อย่างไม่เคยนึกฝัน ก็ทั้งสำคัญผิด และติดเพลน ทั้งที่แท้จริงภาวะที่แสนดีอย่างนั้น ก็เป็นเครื่องบอกอยู่ในตัวว่า นั่นคือ ไม่ใช่มรรคผล นิพพาน แต่เป็นเพียงอาการของจิตในบางขั้นตอนของการทำจิตตภาวนา

ภาวนาด้านจิต แม้ได้สมาธิประณีตเท่าไรๆ ไปได้ไกลที่สุด ก็คือฉานสมาบัติ และโลกีย์อภิญญา ซึ่งเก่งกล้ามาก อย่างโยคีฤาษีที่มีตั้งแต่ก่อนพุทธกาล พอได้บรรลุแล้ว ก็ตี๋มดำสุขสันต์อยู่กับการเล่นฉานกีฬา หรือไม่ก็่วนวายอยู่กับเรื่องฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ กลายเป็นการปิดกั้นโอกาสของตนเอง ที่จะบรรลุอิสรภาพแห่งปัญญา

พูดโดยย่อ ภาวนาด้านจิต ต้องระวัง เพราะมีทางเขว จะกลายเป็นภาวนาเทียมได้ง่าย เนื่องจากมีประสบการณ์ทางจิตที่ดี มาล่อหรือหลอกให้ติดหรือเตลิด โดยเฉพาะ

๑. ความรู้สึกพิเศษ อัศจรรย์ เหมือนจะมีพลังอำนาจยิ่งใหญ่
๒. ความรู้สึกว่าได้สัมผัสภาวะ หรือแดนชั้นลับ ที่คนสามัญไม่มีทางได้รู้จัก

๓. ได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่อย่างไม่เคยประสบจำพวกนิมิต
ที่ทำให้หลงว่าเป็นจริง และหลงว่าบรรลุนั้นนี้
๔. ความสุขที่ดื่มด่ำเอิบอาบซาบซ่าน หรือสงบลึกซึ้ง อย่าง
ไม่เคยมี

ด้วยเหตุนี้ โยคีฤาษีดาบสในชมพูทวีปที่เก่งกล้ามากจึงมา
ติดเพลินและหยุดตันกันอยู่แถวนี้

จึงต้องระวังไม่ให้ใครพาเอาพระพุทธรูปศาสนามากกลับไปติด
อยู่แค่ฤาษีชีไพรเหล่านั้น

เป็นอันว่า ถ้าปฏิบัติไป ได้เจออะไรดีทางจิต ต้องรีบคิดว่า
เราอย่าติดอยู่แค่ฤาษี

เรามีสิทธิเสพสัมผัส แต่อย่าติดอย่าหลง ต้องรู้ทัน และผ่าน
มันไป

จำไว้ว่า ภาวนาด้านจิตมีคุณยิ่งที่เกื้อหนุนปัญญา แต่ถ้า
ปฏิบัติผิด กลับยิ่งปิดกั้นปัญญา และพาหลงผิด กลายเป็นมิจฉา-
สมาธิ

สำหรับชาวบ้าน หลายคนมีทุกข์ ประสบปัญหาชีวิตหรือ
กิจการ พอมาบำเพ็ญสมาธิแล้ว ใจสงบสบายก็เลยติดใจ พอเจอ
ปัญหาอะไรหนักๆ หรือทุกข์มากๆ ก็ไปเข้าสมาธิ ไม่ชวนขวายที่จะ
เร่งแก้ปัญหาให้หมดสิ้นไป ตลอดจนไม่ใส่ใจภารกิจที่รับผิดชอบ
กลายเป็นการหลบทุกข์หนีปัญหา ทั้งปัญหาและทุกข์ให้ค้างคา
หมักหมม เป็นปมที่จะก่อความยุ่งยากต่อไปภายหน้า หรือแก่คนอื่น
อย่างนี้เรียกว่าเป็นการปฏิบัติผิด ถือว่าตกอยู่ในความประมาท
ต้องเอาสมาธิมาเป็นฐานให้แก่การเพียรพยายามใช้ปัญญา
จึงจะแก้ปัญหาดับทุกข์ได้จริง

ปัญญาเป็นยอดรวม ให้ทุกอย่างลงตัวได้ที่

ที่ว่าปัญญาปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระนั้น ให้ออกจากความจริงที่ง่าย ๆ ตามธรรมดาว่า คนเราเมื่อพบอะไรที่ไม่รู้ หรือตกอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่เข้าใจ เมื่อไม่รู้ว่า สิ่งนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร ตนควรจะทำอะไรอย่างไร ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัด ติดขัด บีบคั้นทันที เรียกว่าเกิดทุกข์ หรือเป็นปัญหา แต่พอรู้ขึ้นมาว่า คืออะไร เป็นอย่างไร จะต้องทำอย่างไร ก็โปร่งโล่ง แก้ปัญหา ดับทุกข์ได้ หลุดพ้นไปทันที

ปัญญาก่อนนั้นที่จะดับทุกข์แก้ปัญหาก็จริง สมารถดับทุกข์จริงไม่ได้ สมารถช่วยได้เพียงเหมือนพักไว้ก่อน พอให้ผ่อนคลาย แต่ถ้าพักไปแล้วมันนอนเพลินปล่อยเวลาผ่านไป ไม่เอาเวลาพัก และเร็วแรงกำลังที่ได้จากการพักนั้นมาใช้เตรียมการต่อไป ไม่ได้ใช้ปัญญาแก้ปัญหาก็อาจยิ่งซ้ำร้ายให้ปัญหารุนแรงยิ่งขึ้น ทางที่ถูกจะต้องเอาสมาธิมาช่วยทำจิตใจให้สงบมั่นคง ที่จะให้ปัญญาทำงานอย่างได้ผล ดังที่เรียกว่า *เอาสมาธิเป็นบาทแก้ปัญญา* ต้องระลึกไว้ว่า ปัญญาเป็นตัวดับทุกข์แก้ปัญหาก็แท้จริง

แม้แต่ในเหตุการณ์เล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน ถ้าเราอยู่กับจิตใจที่พบเห็นสิ่งต่างๆ แล้ว ชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง ก็ต้องเจอปัญหาเกิดทุกข์อยู่เรื่อยๆ วิธีการทางจิต ด้วยการสงบใจ สะกดระงับไว้ ไม่ทำให้พันปัญหาได้จริง ได้แค่ผ่อนหรือพักไว้ ต้องเอาปัญญามาเป็นตัวถอนรากตัดขาด

ปัญญาสามารถเปลี่ยนสภาพจิตใจใหม่ หรือปลดปล่อยจิตใจให้

หลุดพ้นไป เช่น เจอหน้าคนอื่น เขาบึ้ง เราไม่ชอบใจ ก็โกรธหรือ
เคียด เกิดทุกข์ เป็นปัญหา แต่พอมีโยนิโสมนสิการ ไขปัญหา มอง
ไปทางเหตุปัจจัย โดยตั้งข้อพิจารณาว่า เรามีปัญหาอะไร ไม่มีเงินใช้
หรือถูกใครดูมา หรือทะเลาะกับแฟน มีอารมณ์ค้างจากบ้าน ฯลฯ
ใจก็โล่ง หายโกรธ หายเคียด อาจจะเป็นเปลี่ยนเป็นสงสารเขา มีกรุณา
และช่วยหาทางแก้ปัญหาก็ได้ด้วย

คนมักประทับใจกับภาวณาด้านจิต ติดอยู่ที่อิทธิฤทธิ์
ปาฏิหาริย์ หรือไม่ก็ที่ความสุขอันลึกซึ้ง อย่างแรกก็เป็นจุดล่อให้เขว
อย่างหลังก็ชวนให้ติดจม ดังได้กล่าวแล้วว่า สุขจากภาวณาด้านจิต
จะเป็นไปในทางดูดดื่มดื่มด่ำ ชูซ่าซาบซ่าน หรือสงบซึ่ง ซึ่งมี
คุณค่าต่อชีวิตอย่างสูง แต่ชีวิตก็ต้องการเพียงชั่วครั้งชั่วคราว
ถ้าไม่รู้จักปฏิบัติให้ถูกต้อง ก็จะเป็นภัย ทำให้ติดเพลินจมอยู่
ไม่ก้าวหน้าต่อไป และตกอยู่ในความประมาท

ขั้นสุดท้าย ชีวิตต้องการความสุขแห่งอิสรภาพของปัญญา
ที่โปร่งโล่งสว่าง ด้วยความรู้เท่าทันถึงความเป็นจริง และวางใจ
ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย อันเป็นสุขแท้ที่ยั่งยืน

ในที่สุด ว่าโดยพื้นฐาน ปัญญาสำคัญที่สุด เพราะการทำบุญ
เป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาคุณภาพชีวิต คือการทำ
ความดีที่มีการฝึกตนไปด้วย กระบวนการพัฒนานี้จะดำเนินไปได้
ก็เพราะมีปัญหามาชี้แนะ บอกทาง แก้ไข จัดปรับหรือปรับปรุง
และทำให้เป็นอิสระ ดังกล่าวแล้ว

พูดให้เข้าใจอย่างง่าย ๆ ว่า

ทาน และ ศีล เป็นบุญระดับพฤติกรรม มาฝึกให้เราเคลื่อนไหว
ไหวทำในทางที่ดี แต่ยังคงอาจจะฝันจิตจำใจหรือหวังผลบางอย่าง

ภาวนาด้านจิต โดยเฉพาะเมตตา มาช่วยให้ทำงานและศีลอย่างเต็มใจบริสุทธิ์ใจและได้ความสุข แต่ภาวนาด้านจิตนั้นก้าวไปกับสมาธิ ที่ทำให้สงบ นิ่ง ซึ่งอาจทำให้เฉื่อย ติด และเพลินหลงได้

พอ**ปัญญา**มาบอกและนำทางให้ ก็แก้ไขจัดปรับให้ทุกอย่างลงตัวพอดี ที่จะเดินหน้าไปถึงจุดหมาย

ขอให้ดูพุทธพจน์ ที่ตรัสในเรื่องอินทรีวัย ๕ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือนชั้นมียอด . . . เมื่อใด
 เถายกยอดขึ้นแล้ว เมื่อนั้น กลอนเรือนก็จะตั้งได้ที่ มั่นคงได้ . . .
 เมื่ออริยสาวกมีปัญญาแล้ว ศรัทธา . . . วิริยะ . . . สติ . . . สมาธิ
 อันเป็นธรรมที่คล้อยตามปัญญานั้น ก็จะทรงตัวได้ที่”

(ส.ม.๑๙/๑๐๒๘-๙/๓๐๒)

ต้องไม่ขาดกิจกรรมเสริมปัญญา

พุทธศาสนาจึงจะมีชีวิตชีวา ไม่แห้งเฉา

เนื่องจากพระพุทธานุศาสนานี้ถือว่าปัญญาภาวนา คือการพัฒนาปัญญา เป็นข้อปฏิบัติสำคัญ เป็นยอดรวมของภาวนา ที่เป็นการพัฒนาคนทั้งระบบ ดังนั้นท่านจึงให้ความสำคัญแก่ **สวณะ** (การฟัง หรือสดับเล่าเรียน = บุญกิริยาข้อที่ ๘) และ**เทศนา** (การแสดง หรือชี้แจงอธิบาย = บุญกิริยาข้อที่ ๙) อย่างมาก เพื่อให้เราได้ประโยชน์จากกัลยาณมิตร ในการกันพลาด แก้ไข และก้าวต่อไปในการปฏิบัติทุกอย่าง จนถึงความรู้แจ้งแจ้งธรรม

ในวัดสมัยพุทธกาล และตามพระวินัย มีอาคารหลังหนึ่งที่เป็น

ส่วนประกอบสำคัญ เรียกว่า “อุปัฏฐานศาลา”^๑ เป็นศาลากลางวัดที่ภิกษุทั้งหลายจะได้เฝ้าพระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จมาแสดงธรรม แต่ใช้สำหรับกิจกรรมหลายอย่าง เริ่มแต่เป็นหอฉัน (โภชนศาลา) ที่ใช้ประโยชน์ชั่วเวลาสั้น และใช้เป็นที่พักพิงทั่วไป (สันนิบาตศาลา) ทั้งเป็นที่พิจารณาวินิจฉัยเรื่องวินัย เป็นที่พูดธรรม แสดงธรรม สันทนาธรรม คือทั้งธรรมกถา และธรรมสากัจจา อันเป็นการปฏิบัติตามหลักอภิวินัยธรรม (ธรรมที่จะทำให้เจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม เช่น หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์)

กิจกรรมหลักหรือการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ที่อุปัฏฐานศาลานี้ ก็คือการพบปะสนทนาและแสดงธรรมกัน บางครั้งท่านจึงให้ความหมายของอุปัฏฐานศาลานี้ว่าเป็น “ธรรมสภา”^๒ ดังมีเรื่องทีกล่าวถึงบ่อยๆ ในพระสูตรและอรรถกถาว่า พระสงฆ์กลับจากบิณฑบาตแล้ว หลังภัตตาหาร นั่งประชุม แสดงธรรมหรือสนทนาธรรมกัน พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่ศาลานั้น ตอนเย็นๆ ค่ำๆ ภิกษุทั้งหลายสนทนากันค้างอยู่ ตรัสถาม ถ้าพูดให้กันฟังหรือสนทนากันเป็นประโยชน์ดี ก็ประทานสาธุการ ถ้าพูดจาในเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็ตรัสสอนแนะนำ

บางครั้งเสด็จไปถึง ภิกษุบางรูปกำลังอธิบายธรรมแก่ที่ประชุม ก็จงทรงหยุดประทับยืนฟังรออยู่ข้างนอก จนจบเรื่องจึงทรงให้สัตถุญาณ แล้วเสด็จเข้าไป เคยมีบ้างที่ภิกษุบางท่านแสดงธรรมยาว พระองค์ประทับยืนฟังอยู่ข้างนอกอรจนอรุณขึ้น การที่ทรงปฏิบัติ

^๑ มาจาก อุปัฏฐาน (การยืนหรือคอยอยู่ใกล้ๆ, การปรากฏตัว, การเฝ้า, การบำรุงดูแล) + ศาลา (ศาลา, หอ, โรง)

^๒ ดู ความหมาย เช่นที่ วินย.อ.๒/๓๓๙; นิท.อ.๑/๑๙๔; อ.อ.๑๐๖; วินย.ฎีกา ๒/๒๗๗

เช่นนี้ เพราะทรงเคารพธรรม^๑ เช่นเดียวกับที่เมื่อทรงแสดงธรรมไม่ว่าแก่ใคร แม้แต่แก่คนขอทานหรือพรานนก ก็ทรงแสดงโดยเคารพ คือทรงตั้งพระทัยพยายามให้เกิดประโยชน์แก่เขาจริงๆ^๒

บางครั้ง พระพุทธเจ้าทรงมีเรื่องราวสำคัญที่จะทรงบอกแจ้งแก่พระสงฆ์ให้ทั่วถึง ก็ทรงมีพุทธบัญชาให้มาประชุมที่อุปัฏฐานศาลา ดังเช่นที่เคยประชุมภิกษุหมุดทุกรูปในเมืองราชคฤห์บ้าง ภิกษุทั้งหมดในเมืองเวสาลีบ้าง

นอกจากประชุมพิจารณาปริกษางานการ และมีกิจกรรมเสริมปัญญาภายในวัดแล้ว อุปัฏฐานศาลายังเป็นช่องทางสื่อสารกับชุมชนอื่น หรือกับสังคมใหญ่ภายนอกอีกด้วย ดังเช่นเป็นที่พระอาจารย์มาพบพระในวัดเป็นต้น

ถ้าเทียบดูกับสภาพปัจจุบันจะเห็นว่า กิจกรรมหรือบุญกรรมหลักส่วนนี้ได้เลือนลาง หรือแม้กระทั่งจางหายไปจากวิถีชีวิตและบรรยากาศในวัดวาอารามทั่วไปจำนวนมากหรือส่วนใหญ่ ถ้าจะให้พระพุทธศาสนาฟื้นชีพขึ้นมาอย่างเป็นแก่นสาร ก็จะต้องพยายามจัดให้มีบุญกรรมแห่งสวณะและเทศนาในอุปัฏฐานศาลานี้กลับขึ้นมาอีกในรูปใดรูปหนึ่ง

สำหรับคฤหัสถ์ นอกจากฟังธรรมจากพระสงฆ์แล้ว นอกวัดก็จะต้องมีบุญกรรมทางปัญญา คือกิจกรรมที่แจจอธิบายสนทนาปริกษาต่างๆ ที่เสริมปัญญาด้วย

ในชมพูทวีปสมัยโบราณ เมื่อมีการปกครองระบบคณราชย์

^๑ เช่นอย่างเรื่องใน อัง.นวก.๒๓/๒๐๘/๓๗๑

^๒ ดู อัง.ปญจก.๒๒/๔๗/๑๓๗

(ที่บางท่านเรียกว่าแบบสามัคคีธรรม) ซึ่งชนชั้นปกครองจำนวนมากบริหารงานร่วมกัน เช่น แคว้นวัชชี และแคว้นมัลละ เป็นต้น ในแคว้นเหล่านี้ มีศาลาว่าการแผ่นดินอยู่กลางเมือง เรียกว่า *สันถาคาร* (หรือ*สันฐาคาร*) หรือ*สันถาคารศาลา*

เมื่อมีกิจการงานเมืองเกิดขึ้น ราชาทั้งหมดจะต้องมาประชุมปรึกษาพิจารณาและวินิจฉัยช่วยร่วมกัน ชาวคนเดียวยังไม่ได้ ถ้าไม่อาจมาร่วมประชุมต้องมอบฉันทะ

ไม่ว่าจะเป็นการสงคราม เช่น จะจัดเตรียมกำลังช้าง ม้า รถ เท้าไร เตรียมเสบียงอย่างไร หรือการบำรุงบ้านเมือง เช่น จะเริ่มการไถ หว่าน ไร่หรือยัง หรือจะต้อนรับแขกเมืองอย่างไร ตลอดจนเรื่องราวที่ตีงามเป็นประโยชน์แก่ประชาชนหรือแก่สังคมโดยทั่วไป เช่นเรื่องพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังที่มีลลภษัตริย์ใช้ *สันถาคาร*เป็นที่จัดพิธีบูชาพระธาตุของพระพุทธเจ้าหลังพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ พุทธสันๆ ว่า ไม่ว่าจะมึราชกุลกิจ หรือโลกัตถจริยา ก็มาร่วมกันประชุมพิจารณา มีมติร่วมกัน

นอกจากใช้เป็นที่พักการแผ่นดินแล้ว ก็เป็นศาลาประชาคมของราษฎรทั้งหลายด้วย แม้ในแคว้นที่เปลี่ยนการปกครองเป็นแบบเอกราชย์หรือราชาธิปไตย ไม่ใช้*สันถาคาร* หรือ*สันฐาคาร* ในการบริหารงานแผ่นดินแล้ว เช่นที่เมืองราชคฤห์ และสาวัตถี ก็ยังมี*สันถาคาร*เป็นที่มาพบปะชุมนุมกันของประชาชน เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และจัดหรือมีกิจกรรม โดยเฉพาะการสนทนาถกเถียงปัญหาต่างๆ^๑ เช่น เรื่องทศกัณฐ์ลักพานางสีดา

^๑ ผู้สนใจอาจดู ม.อ.๓/๑๓; ส.อ.๓/๑๐๒; อัง.อ.๓/๒๒๓ ๓๒๓

(รามาณะ) เรื่องอะไรแน่เป็นมงคล (ที่มาส่วนหนึ่งของมงคลสูตร)
เรื่องพุทธลักษณะ ฯลฯ

แม้แต่ผู้ทำบุญ หรือนักกิจกรรมบุญกลุ่มเพื่อนชมมาณพ
ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ก็ยังใช้ที่กลางบ้าน หรือสถานที่ตามธรรมชาติ
ประชุมปรึกษาหารือการทำงานที่ร่วมกันทำ พร้อมทั้งหาและให้ความรู้
แก่กัน

เมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นอย่างในปัจจุบัน ถ้ามีศาลาหมู่บ้าน หรือ
สันถาคาร/สันฐาคาร ทำนองนี้ เป็นที่ประกอบบุญกรรม ในการ
ประชุมปรึกษาหารือกิจการ และจัดกิจกรรมเสริมปัญญา รวมทั้ง
เป็นที่สื่อสารสัมพันธ์แลกเปลี่ยนความรู้และประสานความร่วมมือ
กับคนต่างชุมชน ตลอดจนสังคมใหญ่ภายนอก ก็จะเป็นทางแห่ง
ความเจริญของงามของชุมชนได้เป็นอย่างดี^๒

ที่ยกเรื่องเก่ามาพูดนี้ ก็เพื่อทบทวนให้เห็นและได้คิดว่า
พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การพัฒนาปัญญา และการ
เรียนรู้เพื่อให้เกิดปัญญาภวานานั้น ด้วยระบบชุมชนกัลยาณมิตร
ที่ร่วมกันและเอื้อต่อกัน ในการพาให้ทั้งตนเองและชุมชนก้าวไป

^๒ คนไทยเวลานี้ ไม่ว่าชาวบ้านหรือชาวเมือง ถูกมองว่าเป็นคนที่เห็นแก่สนุกสนานบันเทิง
ถ้ามีศาลาหรืออาคารสำหรับกิจกรรมส่วนรวม ก็จะคิดถึงการสังสรรค์บันเทิงก่อนอื่น คิด
แต่จะชุมนุมกันเล่นสนุก เสพสุรา ตลอดจนการพนัน ถ้าเป็นกันอยู่อย่างนี้ ชีวิตและ
สังคมจะเอาดีไม่ได้

ถ้าจะเป็นชาวพุทธกันให้สมชื่อ ชุมชนจะต้องพิสูจน์ความเข้มแข็ง และเดินหน้าใน
บุญให้ได้ เช่น ถ้าสร้างสันถาคารหรืออุปัฏฐานศาลาขึ้นมา ก็ชวนกันตั้งกติกาว่า สุรา
ยาเสพติด การพนัน จะขึ้นศาลาหรืออาคารนี้ไม่ได้ และจะต้องเน้นกิจกรรมสังสรรค์ที่ส่งเสริม
คุณภาพชีวิตจิตใจและปัญญา

ถ้ายังอ่อนแอ เรรวน หรือไม่มั่นใจ ก็อาจจะใช้ศาลาวัดเป็นที่เริ่มต้นกิจกรรมของ
ชุมชนไปก่อน และต้องรักษากติกาข้างต้นนั้นให้ได้

ด้วยกันในความเจริญงอกงาม บรรลุประโยชน์สุข

ชุมชนชาวพุทธยุคปัจจุบัน ไม่ควรจะปล่อยตัวเสียมถอยซบเซา เมื่อรู้ตัวมองเห็นความห่างเหินและความคับแคบคลาดเคลื่อนในเรื่องการทำบุญ โดยเฉพาะระดับปัญญาภวานานี้แล้ว ก็ควรจะรื้อฟื้นกิจกรรมเสริมปัญญาตามคติเดิมนี้อันขึ้นมาจัดทำ ให้ได้สาระสำคัญ คือการประชุมปรึกษาทำกิจกรรมร่วมกัน และการเสริมเพิ่มพูนปัญญา ให้ความเจริญหรือพัฒนาในบุญ ปราบกฎผลชัดเจน ออกมาในชีวิตที่เป็นจริง

“บุญ” กับ “อภัย” หมั่นเทียบกันไว้

ความเข้าใจจะได้ไม่ถอยหลังลงหลุมพราหมณ์

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนใหม่ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพเดิม หรือภูมิหลังแห่งลัทธิศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตีเตียนหรือคัดค้าน เพราะฉะนั้นจึงควรทบทวนเทียบความแตกต่างไว้เสมอๆ ทั้งเพื่อความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาให้ชัดเจน และเพื่อไม่ให้ถอยกลับไปตกหลุมของลัทธิศาสนาเก่า จึงขอย้อนกลับไปทบทวนความต่างต่างนั้นอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อพระพุทธเจ้าเข้าประดิษฐานพระพุทธศาสนาในเมืองราชคฤห์ นครหลวงของแคว้นมคธ ก็ทรงเริ่มล้มเลิกการบูชาอัญญาทัณฑ์ชฎิล ๑๐๐๐ มีอุรุเวลกัสสปเป็นต้น ผู้เป็นหัวใจของชาวเมืองราชคฤห์ ได้ละเลิกทั้งความนิยมอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และการบูชาไฟ มาขอบรรพชาอุปสมบทตามเสด็จพระพุทธเจ้า

ณ มหาสมมาคม มีพระเจ้าพิมพิสารมคธราชเป็นประธาน ที่

รอดดับธรรมกถาของพระพุทธเจ้า ในเมืองราชคฤห์ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า

“ดูกรท่านผู้เป็นชาวถิ่นอุรุเวลา เป็นอาจารย์สอนเหล่า
ชนิกทั้งหลาย ผู้ฝ่ายผมเพราะการบำเพ็ญพรต ท่านมอง
เห็นเหตุผลอะไร จึงได้ละทิ้งไฟ (บุญช้ายัญ) เสีย?”

พระอุรุเวลกัสสปะ อดีตหัวหน้านักบวชชนิกผู้บูชาไฟ ได้
ประกาศสารภาพต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าว่า

“การบูชาัญญทั้งหลาย ย่อมหมายถึงไฟปรารถนาซึ่ง
ประดากาม ทั้งรูป เสียง รส และอิสตรี ข้าพพระองค์ทราบ
แล้วว่า สิ่งนี้ที่ปรารถนาอย่างนี้เป็นมลทินในชีวิต จึงมิได้ติด
ใจในการเช่นสรวงบูชา”

(วินย.๔/๕๗/๖๖)

คำสอนคัดค้านและแนะนำให้เลิกบูชาัญญ มีในพระไตรปิฎก
อีกมากมาย ขอยกมาอีกแห่งหนึ่ง เป็นคำตรัสของพระเจ้าเนมิราช
โพธิสัตว์ว่า

“ราชา กษัตริย์ และพราหมณ์ทั้งหลายจำนวนมาก
มาย บูชาัญญกันแล้วต่างๆ หลากหลาย ก็ไม่ล่วงพ้นภาวะที่
ต้องจากโลกนี้ไป...ข้าพเจ้าจะน้อมไหว้อย่างไม่จำกัดเวลา
ต่อบุคคลผู้ประพฤติตรงตามธรรม ไม่ว่าจะมิชิตติระกูลหรือ
ไม่ เพราะว่ามีลมนุชย์มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ คนทุกวรรณะ
เมื่อไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมคว่ำลงสู่นรก คนทุกวรรณะ
ประพฤติธรรมอันอุดมแล้ว ก็ย่อมบริสุทธ์ (เหมือนกัน)”

(ขุ.ชา. ๒๘/๕๒๗/๑๙๙; ๕๓๐/๒๐๐)

๑ “เปตตต” อรรถกถาว่า หมายถึง การว่ายนอยู่ในกามภพ

คนทั้งหลายทั่วไป ปรรณากามสุข ทรัพย์ อำนาจ ความยิ่งใหญ่ และการเกิดในสวรรค์ พรหมณ์สนองความปรรณาของคนเหล่านั้น โดยให้บุญช้ายัญ คนที่มีหรือได้กามสมบัติ มีทรัพย์ อำนาจ และความยิ่งใหญ่อยู่แล้ว ก็ยังปรรณาสิ่งเหล่านั้นยิ่งๆ ขึ้นไปอีก พรหมณ์ก็สนองด้วยการให้ประกอบพิธีบุญช้ายัญที่ใหญ่โตโอฬาร ยิ่งขึ้นๆ ดังเช่น อัสวเมธ อย่างที่เคยกล่าวถึงแล้ว ตลอดจน สรรพเมธ (ฆ่าครบทุกอย่างบุญช้ายัญ รวมทั้งมนุษย์)

กล่าวโดยย่อ เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ขยายออกไป คำสอนใหม่ของพระพุทธเจ้า ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความคิดและวิถีชีวิตของประชาชน ต่างออกไปจากความเชื่อเก่าในศาสนาพรหมณ์ โดยแยกเป็น ๒ ส่วน

๑. ในแง่จุดหมาย ยอมรับความต้องการของมนุษย์ แต่ให้ขัดเกลาประเด็นขึ้นไปจนเปลี่ยนใหม่ได้ โดยอาจแยกเป็น ๒ ระดับ

๑) ยังปรรณากามสุข ทรัพย์ ยศ สวรรค์ เป็นผลตอบแทน แต่ให้ใส่ใจประโยชน์สุขของชีวิตและชุมชนในปัจจุบันไปพร้อมกันด้วย (=กรณีทั่วไป)

๒) ละผลตอบแทนที่สนองความเห็นแก่ตนโดยสิ้นเชิง มุ่งนิพพาน เพื่อวิมุตติ วิสุทธิ สันติ และอิสรภาพที่แท้จริง^๑

^๑ ต่อมายุคหลังพุทธกาล พรหมณ์ปรับปรุงหลักการของตนอย่างทีกลายเป็นฮินดู และหันไปเน้นที่คำสอนพร้อมทั้งข้อปฏิบัติแบบสละโลกด้วย กลายเป็นแนวใหม่ใหม่ ดังที่ได้เพิ่ม "สันยาสี" (นักบวชเร่ร่อน ที่สละทุกอย่างเพื่อมุ่งต่อโมกษะ) เข้าเป็นอาศรมสุดท้ายในหลัก *อาศรม ๔* [แต่ก่อนเน้น เข้าใจกันว่า พรหมณ์มีหลักอาศรม ๔ มาก่อนพุทธกาล แต่ปัจจุบันนี้ เป็นที่รู้และยอมรับกันแล้วว่า พรหมณ์ยุคฮินดูได้เพิ่ม "สันยาสี" ขึ้นมาภายหลังด้วยอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ดังที่แม่แต่สามีวิเวกานันทะ นักบวชฮินดูคนสำคัญ แห่งยุคปัจจุบัน ก็ได้ยอมรับ ดู Lalmani Joshi, *Studies in the Buddhist Culture of India* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1987), pp.340, 348, 367]

ซึ่งทำให้พร้อมที่จะบำเพ็ญกิจ เพื่อประโยชน์สุขของ
พหุชน และคนทั้งโลก (เช่นเรื่องชฎิลที่กล่าวแล้ว)

๒. ในแง่วิธีการ เน้นการไม่เบียดเบียนผู้อื่น และพัฒนา
ชีวิตของตนเอง เริ่มแต่ให้เลิกการบูชาตัณหาโดยสิ้นเชิง (ถ้าใครยัง
เคยชินติดในการบูชาตัณหา ก็ให้เปลี่ยนวิธีบูชาตัณหา จากการทำลาย
ชีวิตสังเวทยเทพเจ้า มาเป็นการบำเพ็ญทานบำรุงเลี้ยงชีวิตของคน
และสัตว์ทั่วไป)^๑ โดยให้เปลี่ยนจาก **ตัณหากรรม** มาเป็น**บุญกรรม**
และก็อาจจะแยกได้ ๒ ระดับ เช่นกัน

- ๑) การทำบุญ/บุญกิริยา/บุญกรรมต่างๆ ไป คือ ทาน ศีล
ภาวนา ซึ่งเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่ยัง
ปรารถนากามและภพ (เรียกรวมๆ ว่า โอปธิกบุญ)
- ๒) การฝึกศึกษาพัฒนาตน ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ในระบบ
ไตรสิกขาที่สมบูรณ์ เพื่อดำเนินอริยมรรคอย่างบริสุทธิ์
สละกามและภพสิ้นเชิง (ยอมให้เรียกเป็นบุญว่า นิรูปินุญ
หรืออโนปธิกบุญ หรือโลกุตตรบุญ)

บางที่พราหมณ์ก็ใช้คำว่า บุญ แต่ความหมายต่างกัน อาจ
พูดง่ายๆ ว่า พราหมณ์ว่า บูชาตัณหาแล้วจะได้บุญ แต่พุทธว่า ต้อง
ทำบุญ จึงจะได้บุญ (ถ้าบูชาตัณหา ก็กลายเป็นบาป) บุญของ
พราหมณ์เป็นอำนาจพิเศษที่เกิดจากการทำให้เทพเจ้าโปรดปราน
แต่บุญของพุทธเป็นคุณสมบัติพิเศษของชีวิตที่เกิดจากการทำเหตุ
ปัจจัยซึ่งเป็นอำนาจในตัวของธรรมชาติ

^๑ ตัวอย่างเช่น ฎีกาพันธุสูตร, ที.ที.๙/๑๙๙-๒๓๘/๑๖๒-๑๘๑; มามสูตร, พุ.สุ.๒๕/๓๖๑/๔๒๐

ถ้าพระไม่สอนหลักการทำบุญให้ตรงไว้ ไม่เข้าคนไทยคงหันไปบูชายักษ์

อาจสรุปข้อแตกต่างระหว่าง *ยัญกรรมของพราหมณ์* กับ *บุญกรรมของพระพุทธศาสนา* อีกแบบหนึ่ง ดังต่อไปนี้ (การที่เขียนไว้นี้ มิใช่เพียงเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างการทำบุญ กับ การบูชายักษ์ที่มีการฆ่าสัตว์ หรือฆ่าคนบูชาเทพเจ้าเท่านั้น แต่เพียงมองยัญกรรมในความหมายที่กว้าง คือการกระทำที่มีลักษณะเป็นการอ่อนวอนขอผลจากอำนาจดลบันดาลโดยทั่วไป)

๑. ในแง่จุดหมาย

- พราหมณ์สนับสนุนให้ปรารถนาความ ทรัพย์ อำนาจ ความยิ่งใหญ่ ที่เป็นผลตอบแทนส่วนตัวอย่างเต็มที่ แม้ต้องเบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น^๑
- พุทธศาสนายอมให้ปรารถนาความเป็นต้นนั้น แต่ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น โดยเฉพาะให้คำนึงถึงประโยชน์สุขแห่งชีวิตของตนและของชุมชนไปด้วยพร้อมกัน (หลักไม่เบียดเบียนตน – ไม่เบียดเบียนผู้อื่น, หลักอัตตัตถะ/ประโยชน์ตน – ประัตถะ/ประโยชน์ผู้อื่น คู่กันไป)

๒. ในแง่หลักการ

- พราหมณ์ถือว่า ทุกสิ่งอยู่ภายใต้อำนาจของเทพเจ้าที่จะจัดสรรบันดาล ไม่ว่าจะชีวิตหรือสังคมก็ต้องขึ้นต่อ

^๑ ที่ว่านี้ มิใช่หมายความว่า พราหมณ์จะมีแต่ความชั่วร้าย ไม่มีคำสอนให้ทำความดี ศาสนาพราหมณ์ก็มีคำสอนให้ทำความดี แต่จำกัดอยู่ในหมู่ชนร่วมวรรณะ หรือมุ่งความดีงามสำหรับสังคมของพวกตน โดยเฉพาะมีการปฏิบัติที่โหดร้ายทารุณต่อคนวรรณะต่ำเป็นอย่างมาก

เทวประสงค์ **ความโปรดปรานของเทพเจ้าเป็นตัวกำหนด** มนุษย์จึงต้องเช่นสรวงบูชาัญญ เพื่อเอาอกเอาใจเทพเจ้าให้บันดาลผลที่ปรารถนา

- พุทธศาสนาสอนว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามธรรมดา คือกฎธรรมชาติแห่งเหตุปัจจัย ชีวิตของบุคคลจะ ทราบหรือประเสริฐ (ม.อ. ๑๔/๕๘๑/๓๗๖) โลกคือสังคัม มนุษย์จะเป็นไปอย่างไร (ม.ม. ๑๓/๗๐๗/๖๔๘) ก็อยู่ที่มนุษย์ สร้างสรรค์ปรุงแต่ง ด้วยกรรม คือเจตจำนงที่แสดง ออกเป็นการกระทำต่างๆ **เจตจำนงของมนุษย์พร้อม ด้วยกฎธรรมชาติเป็นตัวกำหนด** มนุษย์จึงต้อง ทำความดีเพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและสังคัมที่ดี

๓. ในแง่วิธีการ

- พราหมณ์สอนว่า ผลที่ปรารถนาจะสำเร็จด้วยการ **บูชาัญญ** หรือ**ยัญกรรม** คือ เช่นสรวงอ่อนวอนต่อเทพเจ้า ซึ่งแยกประเภทเป็นยัญพิธีต่างๆ มากมาย
- พุทธศาสนาสอนว่า ผลที่ปรารถนาจะสำเร็จด้วยการ **ทำบุญ** หรือ**บุญกรรม** คือ การทำความดี ที่แยก ประเภทเป็น ทาน ศีล ภาวนา

๔. ในแง่ลักษณะที่ปรากฏ

- ยัญกรรมของพราหมณ์นั้น เป็นพิธีกรรม เพื่อติดต่อ สื่อสารกับเทพเจ้า โดยต้องอาศัยพราหมณ์ เป็นผู้ ประกอบพิธี มุ่งที่ความพอใจโปรดปรานของเทพเจ้า ฉะนั้น โดยทั่วไป จึงต้องพยายามทำให้ใหญ่โตโอ้อ่า

มีการตระเตรียมมาก ใช้เงินของมหาศาล (**มหารัมภะ**)^๑

- การทำบุญตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการกระทำตามหลักเหตุปัจจัยในกฎธรรมชาติ คือหลักกรรม มุ่งทำชีวิตให้มีคุณสมบัติต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น เรื่องของการฝึกศึกษาพัฒนาตน ด้วยการทำความดีให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิตและชุมชน เป็นเรื่องของกิจกรรมในชีวิตจริง ความสำคัญอยู่ที่เจตนาและคุณสมบัติของการกระทำนั้นเอง เช่นความยิ่งใหญ่ของจิตใจที่เสียสละ จึง**ไม่ต้องเตรียมการมากมาย** ให้ใหญ่โตโอฬาร (**นिरารัมภะ**)^๒

^๑ คำประกอบพิธีที่มอบให้แก่พราหมณ์ เรียกว่า “ทักษิณา” (บาลี = ทักขิณา) พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เปลี่ยนมาเป็นคำเรียกทานที่ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ด้วยศรัทธา เชื่อกกรรม “ภิกษุสงฆ์เป็นทักษิณเณย (ผู้ควรแก่ทักษิณา) เพราะชักนำชาวบ้านในกาลยถาธรรมทั้งหลาย” (ที.อ. ๓/๒๓๑) ไม่ใช่เพราะมาประกอบพิธีให้

^๒ ในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมมีบ้างเพียงเป็นส่วนประกอบเพื่อเป็นเครื่องนดหมาย สร้างความรักพร้อม ช่วยสื่อสาร และให้มีแบบแผนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องฝึกวินัย แต่ต่อมามีแนวโน้มที่จะเน้นหรือนิยมพิธีกรรมมากขึ้น จนพิธีกรรมตามแบบพราหมณ์ก็เพื่อขึ้นมา ฉะนั้น จะต้องไม่ประมาท ต้องระวังไม่ให้กลายเป็นว่า มีแต่เครื่องปรุงแต่งรสหาเนื้อหรือสาระไม่ได้

ยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องทาน พระพุทธเจ้าทรงเน้น**สัปปริสทาน** (การให้อย่างสัตบุรุษ) ให้ให้ของสะอาด ประณีต สมควร ด้วยศรัทธา โดยเคารพ ถูกเวลา ด้วยพิจารณา โดยมีจิตผ่องใส เป็นต้น ไม่กล่าวถึงพิธีกรรม (ดู ม.อ.๑๔/๑๕๑/๑๑๔; อัง.ปญจก.๒๒/๑๔๗-๘/๑๕๒;

อัง.อฎฐก.๒๓/๑๒๗/๒๔๘; อัง.นวก.๒๓/๒๔๘๘/๔๐๕)

ภู่วัดให้กลับเป็นนาบุญ ก็จะมีทุนสร้างชุมชนที่ดี

ข้อที่ต้องย้ำไว้เป็นพิเศษ ก็คือ หลักความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกัน และความเจริญงอกงามไปด้วยกัน ระหว่างบุคคลกับชุมชน หรือระหว่างชีวิตกับสังคม

ด้วยทาน และศีล ซึ่งรวมทั้งสัมมาอาชีวะและไวยาวัจจ หรือ พยาวัจจ บุคคลก็จะช่วยกันสร้างสรรค์ชุมชนให้อยู่ดี มีความเจริญงอกงามมั่นคง และเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเจริญงอกงามและประโยชน์สุขของทุกคน

ด้วยภavana ทั้งด้านจิตและด้านปัญญา แต่ละคนก็จะทำชีวิตของตนให้ดีงาม มีความสุขความเจริญ เป็นชีวิตที่ประณีตประเสริฐ เข้าถึงประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป^๑ พร้อมทั้งเป็นผู้พร้อมที่จะทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนร่วมชุมชน และเป็นผู้นำชุมชนได้อย่างดี

ทุกคนรับผิดชอบต่อชีวิตของตน และทุกคนอยู่ในชุมชน ทุกคนเมื่อเป็นพุทธศาสนิกชน ก็ควรปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างน้อยก็ให้ชีวิตและชุมชนของตนเป็นเครื่องพิสูจน์ความเป็นชาวพุทธ ด้วยการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้

ถ้าชาวพุทธทำชีวิตและชุมชนของตนให้เป็นผลพิสูจน์ของการทำบุญไม่ได้ จะเรียกสังคมไทยว่าเป็นสังคมพุทธได้อย่างไร

โดยเฉพาะองค์ประกอบอย่างหนึ่งที่สำคัญ of ชุมชน ที่รู้จักกัน

^๑ หมายถึง อัตถะ ๓ คือ ประโยชน์ที่ตาเห็น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ประโยชน์โดยตาเห็น (สัมปราณีกัตถะ) และประโยชน์สูงสุด (ปรามัตถะ) พร้อมทั้งอัตถะอีก ๓ คือ ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ)

สืบมาว่า เป็นศูนย์กลางของชุมชนไทย ก็คือ วัด จะต้องหันมา ทบทวนและเสริมย้ำจิตสำนึกกันให้จริงจังก้นแน่นว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทยขึ้นมา และจะคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทย อยู่ต่อไป ก็เพราะเป็นนาบุญของชุมชน

พระสงฆ์กับชาวบ้าน หรือวัดกับชุมชน จะต้องหมั่นทบทวน ตรวจสอบความสัมพันธ์ต่อกันให้ถูกต้องตามพุทธโอวาท ทั้งหลัก อามิสทาน-ธรรมทาน และข้อปฏิบัติในทศ ๖

ขณะที่ชาวบ้านอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ โดยตั้ง จิตกุศล มุ่งหมายใจจะทำวัดให้ดีให้เป็นแหล่งแห่งบุญ และเปิด ประตู ทั้งประตูบ้านและประตูใจ ที่จะรับพระธรรมคำสอน พระ สงฆ์ที่ตั้งจิต“อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม” คิดหวังให้ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่กันดีมีความสุข ปราศจากการเบียดเบียน และใส่ใจให้ ความรู้แนะนำสั่งสอนพ่อบ้านแม่เรือนและลูกหลานของเขา ให้ เจริญอกงามในบุญที่จะทำชีวิตให้ดี มีความสัมพันธ์อันเกื้อกูล แต่ไม่เลยเถิดไปจนกลายเป็นคลุกคลี

พระภิกษุสามเณรในวัดของชุมชน จะต้องอุทิศตนให้แก่การ ฝึกศึกษาพัฒนาตนในไตรสิกขา พร้อมกับมีความสามารถและ เอาใจใส่ที่จะชักจูงแนะนำชาวบ้านให้เจริญพัฒนาในบุญกิริยา ทั้ง ๓ อย่างสมบูรณ์ตามความหมาย ให้ชาวบ้านมีศีล ๕ เว้น อดบายมุข ขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานอาชีพ ช่วยเหลือเกื้อกูล กัน ร่วมกันทำห้องถิ่นให้น่าอยู่เป็นรมณีย์ สร้างสรรค์ชีวิตและ ชุมชนของตนด้วยความร่วมแรงร่วมใจ ให้ชุมชนรื่นรมย์สามัคคี และให้ชีวิตดีงามมีความสุข

ถ้าพระสงฆ์ปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็จะทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเป็นนาบุญอย่างดี ซึ่งเป็นแหล่งที่บุญจะเจริญงอกงามแผ่ขยายประโยชน์สุขแก่ชุมชนและประชาชนได้สมจริง

ถ้าเราช่วยกันทำให้พระสงฆ์และวัดเป็น*ศูนย์กลางของชุมชน*อย่างนี้ได้ สังคมไทยก็จะชื่อว่ารู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ พระพุทธศาสนาก็จะชื่อว่าอำนวยความสะดวกแก่พหุชนสมความมุ่งหมาย วัดก็จะยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ต่อไป และอย่างนี้จึงจะเป็นความเจริญมั่นคงที่แท้ของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาประจำชาติ เมื่อวัดเป็นนาบุญที่แท้ของชุมชน ความยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนาอยู่ที่บุญซึ่งเกิดมีคุณค่าส่งผลเป็นความสุขความเจริญงอกงามแก่ชีวิตและชุมชนหน่วยเล็กๆ น้อยๆ ที่แผ่กระจายทั่วแผ่นดินไทย หาใช่อยู่ที่ความใหญ่โตโอ้อ่าของวัดถุหรือรูปแบบใดๆ ไม่

ถ้าคนไทยไม่สามารถฟื้นฟูชีวิตและชุมชนขึ้นในบุญอย่างที่กำลังข้างต้น ถึงจะจัดตั้งวัดถุและรูปแบบอะไรที่ยิ่งใหญ่ตระการตาขึ้นมาเท่าใด ก็จะไม่อาจรักษาพระพุทธศาสนาและดำรงสังคมไทยให้ยืนยงอยู่ได้

เมตตาภาวนา - อหิงสา

บุญ เพื่อสร้างสรรคโลก

มนุษย์ก็เป็นพรหมสร้างสรรคโลกได้

ไม่ต้องรอให้พระพรหมมาเสกสรรบันดาล

ในบรรดาบุญทั้งหลายทั้งปวง มีบุญอยู่อย่างหนึ่งที่พระพุทธศาสนาถือเป็นบุญที่สูงมาก และเน้นเป็นพิเศษ คือ **เมตตา**

วงการศาสนาและการเมืองระหว่างประเทศ ถือกันและยกย่องว่า หลักอหิงสา ที่ฝรั่งแปลกันว่า nonviolence มาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาและศาสนาเซน

หลักอหิงสานี้ปรากฏเด่นขึ้นมา เมื่อมหาตมคานธีนำมาใช้ในการดำเนินงานเพื่อกู้อิสรภาพของอินเดีย และเป็นหลักการที่วงการเมืองและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยังนำมาใช้เป็นอุดมการณ์กันอยู่เรื่อยมา เช่น ขบวนการเรียกร้องสิทธิพลเมืองของมาร์ติน ลูเธอร์ คิง ในสหรัฐฯ และการเรียกร้องสันติภาพของทะเล ลามะ ประมุขแห่งชนชาวมุสลิมที่จาริกไปทั่วโลก โดยเฉพาะในประเทศตะวันตก

คำฝรั่งอีกคำหนึ่งที่อยู่ในประเภทเดียวกัน คือ pacifism ซึ่งแปลได้ว่า “สันตินิยม” ตำราใหญ่ของฝรั่งชุดหนึ่งถึงกับเขียนว่า

“ขบวนการสันตินิยมที่แพร่สุดมาจากพุทธศาสนา”^๑

อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธรูปศาสนาเอง แม้ว่าอหิงสาจะเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง แต่ยังไม่ใช่ตัวหลักแท้ๆ อหิงสายังเป็นคำเชิงปฏิเสธ แปลว่าไม่เบียดเบียน ท่านใช้เป็นคำบรรยายอาการแสดงออกด้านหนึ่งของ “เมตตา” (ตามหลักถือว่า อหิงสาตรงกับกรุณา)

เมตตาจึงจะมีความหมายเชิงบวกเต็มที่ คือความรัก ความปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นประสบประโยชน์สุข หรืออยากทำประโยชน์สุขแก่เขา

อหิงสา มักมาในคาถา ดังเช่นในคาถาธรรมบทที่ว่า

อหิงสา สพฺพปาณิน^๒ อริโยติ ปุจฺจติ (ขุ.ธ.๒๕/๒๙/๕๐)

แปลว่า: “คนจะเรียกว่าเป็นอริยะ (อารยชน) ก็เพราะไม่เบียดเบียนปวงสัตว์”

ส่วน เมตตา จะก้าวต่อไปอีก เช่นในคำบรรยายว่า

สพฺพสตฺตหิตเต รโต (ขุ.ธ.๒๒/๓๒๖/๓๙๙)

แปลว่า: เป็นผู้ยินดีใน(การบำเพ็ญ)ประโยชน์แก่สรรพสัตว์”

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงความสำคัญของการเจริญเมตตาจิต ถึงกับตรัสว่า การเจริญเมตตาจิต แม้เพียงชั่วเวลาสูดกลิ่นของหอมครั้งหนึ่ง มีผลมากกว่ามหาทานทุกอย่าง มากกว่าการถึงไตรสรณะมากกว่าการสมาทานรักษาศีล (เวทมสูตร, ฌ.นวก.๒๓/๒๒๔/๔๐๕)^๓

^๑ *Encyclopaedia Britannica* (1988), IX, 49.

^๒ บทคาถาท่อนนี้มาบอຍในพระไตรปิฎก (บางทีก็เป็น อหิงสา สพฺพปาณิน) เช่น ขุ.ธ.๒๖/๖๓/๑๐๖; ขุ.ธ.๒๘/๗๘๘/๒๗๕; ขุ.ธ.๒๒/๓๒๖/๓๙๙.

^๓ ดู ฌ.นวก.๒๐/๕๔-๕๖/๑๒ ด้วย

อีกแห่งหนึ่งตรัสว่า

“บุญกิริยวัตถุ อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่เป็นโอบธิก (ที่ยังก่อชาติภพ/ที่ยังมุ่งผลเพื่อชีวิต/ที่ยังเจือกิเลส) ทั้งหมด ทั้งปวงนั้น มีค่าไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ (= ๑/๑๖) ของเมตตาที่เป็น เจโตวิมุตติ . . . เมตตาเจโตวิมุตตินั้นแล สว่างไสวไพโรจน์ ช่มบุญกิริยวัตถุเหล่านั้น เหมือนในสรรพสมัยเดือนสุดท้าย แห่งฤดูฝน ท้องฟ้าแจ่มใส ไร่เมฆหมอก ดวงอาทิตย์ลอยขึ้น ลู่นภา ทอแสงเจิดจ้า กำจัดความมืดในอากาศ สว่างไสว ไพโรจน์ ฉะนั้น”

(พ.ว.ติ.๒๕/๒๐๕/๒๔๖)

ทำไมพระพุทธเจ้าจึงทรงถือว่าการเจริญเมตตาคิดมีความ สำคัญถึงอย่างนั้น เหตุผลมีหลายอย่าง แต่ข้อสำคัญก็คือ เมตตา เป็นคุณธรรมที่เปิดจิตให้กว้างขวาง พ้นความเห็นแก่ตัว และขยาย ความรู้สึกที่ดั่งามออกไปทั่วทั้งโลก แผลออกไปถึงสรรพสัตว์ เมื่อจิต พ้นจากความยึดติดในตัวตนและสิ่งที่จะเอาเป็นของตน ก็พร้อม ที่จะรองรับและเปิดโอกาสให้คุณธรรมอื่นๆ เจริญงอกงามขึ้นได้ คือพร้อมที่จะปฏิบัติคุณธรรมข้ออื่นๆ ได้อย่างจริงใจและเต็มที่

เมตตาเป็นองค์ธรรมในภาวนาด้านจิต และเป็นคุณธรรม สูงสุดด้านจิต ถ้าใช้คำฝรั่งให้คนปัจจุบันบางกลุ่มเข้าใจง่าย ก็เรียกว่า เป็น emotion ฝ่ายดีที่สูงสุด

บุญขั้นทาน ศีล และภาวนาด้านจิต ทั้งหมดยังเป็นบุญ ระดับโอบธิก เมตตาภาวนาเป็นบุญสูงสุดในบรรดาโอบธิกบุญ เหล่านั้น ถ้าเลยจากนี้ไปก็เป็นภาวนาด้านปัญญา

คุณสมบัติสำคัญที่สุดของปัญญา ก็คือ เป็นตัวปลดปล่อย

จิตให้เป็นอิสระ เมตตาที่เป็นคุณสมบัติสูงสุดด้านจิตนี้ แม้จะไม่ถึงกับปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระได้แท้จริง แต่ก็มีคุณค่าใกล้เคียงเข้าไป คือเปิดขยายจิตให้กว้างขวาง พ้นความยึดติดในตัวตนอย่างที่ได้กล่าวแล้ว

ในที่นี้ จะไม่พูดเรื่องเมตตาภาวนานี้ให้ยืดยาว ขอสรุปคำอธิบายเหตุผลของอรรถกถา^๑ มาให้ดู พอเป็นแนวความเข้าใจ

เมตตาที่ว่านี้ ต้องถึงขั้นเป็นเจโตวิมุตติ คือปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระ บริสุทธิ์ปลอดพ้นจากสิ่งรบกวน เช่น รากะ ความโลภ ความเห็นแก่ตัว เป็นต้น ที่เป็นนิรกรรม โดยมีสมาธิ ที่ทำให้จิตใส สงบมีกำลังอยู่ตัวสนิท ปรรตนาดี มีใจใฝ่ปรรตนาประโยชน์สุข แก่มวลมนุษยย์ ตลอดจนถึงสัตว์ทั้งปวง ไม่มีประมาณ ไม่จำเพาะ ไม่จำกัดแบ่งแยก ไม่มีกลุ่มพวก กว้างขวาง ไร้พรมแดน

เมตตาที่แท้ถึงขั้นนี้ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์และกว้างขวาง ไม่ติดอยู่กับตัวตนแล้ว ก็แผ่ความรักความปรารถนาดีไปทั่ว

๑. เป็นฐานให้แก่พรหมวิหารข้ออื่นทั้งหมด เปิดทางให้บำเพ็ญกรุณา มุทิตา อุเบกขา ได้ง่าย กล่าวคือ

เพราะเมตตาอยากให้คนทั้งหลายเป็นสุข เมื่อเห็นใครทุกข์ ก็จึงทนนิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนชวยช่วยเหลือ เรียกว่ากรุณา

เพราะเมตตาอยากให้เขาเป็นสุข เมื่อเห็นเขาสุขหรือดีงาม ก็จึงอยากให้เขาอยู่ดีมีสุขยั่งยืนนานและเจริญงอกงามในความดี และประโยชน์สุขนั้นยิ่งขึ้นไป เรียกว่า มุทิตา

และเพราะเมตตานั่นเป็นเจโตวิมุตติ พ้นความยึดติดในตน

^๑ ผู้ต้องการคำอธิบายละเอียด พึงดู อิติ.๑.๑๐๒

หรือสิ่งที่เนื่องด้วยตน และกว้างขวางไร้พรมแดน จึงเป็นความปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นไปแก่ทุกคนอย่างเสมอหน้า ไม่ตกเป็นฝักฝ่ายหรือเอินเอียง เรียกว่า **อุเบกขา**

๒. ทำให้บำเพ็ญกัลยาณธรรม คือคุณงามความดีทุกอย่าง ได้เต็มที่สมบูรณ์ อย่างจริงใจ และจริงจัง โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้กระทั่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ก็อาศัยเมตตาตัวเองเป็นแรงขับ เช่น เพราะใจมุ่งที่จะจัดสรรประโยชน์สุขแก่มวลมนุษยสัตว์ทั่วทั้งโลก ก็จึงบำเพ็ญทานบารมีเสียสละให้เขาได้ทุกอย่าง และให้แก่ทุกคนโดยไม่แบ่งแยก จึงบำเพ็ญวิริยบารมี โดยเพียรพยายามทำให้มวลมนุษยเจริญงอกงามในประโยชน์สุขยิ่งขึ้นไป จึงบำเพ็ญขันติบารมี สามารถอดทนแม้ต่ออาการกระทำผิดคิดร้ายของคนที่เขาไม่เข้าใจเจตนา ยังคงปรารถนาดีต่อเขาต่อไป และจึงบำเพ็ญปัญญาบารมี เพื่อไม่ให้เกิดความหลงผิดเข้าใจพลาด จะได้ตระหนักชัดว่า อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ สิ่งที่ทำนั้นจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่เขาแท้จริงหรือไม่ ดังนี้ เป็นต้น

ขอจบเรื่องเมตตา บุญเพื่อสร้างสรรค์โลก ไว้เพียงเท่านี้ก่อน พร้อมด้วยสาระของเรื่องนี้สั้นๆ ว่า หลักเมตตาภาวนานี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เพื่ออโหสิกรรมทุกคนเป็น **พรหม** คือเป็นผู้สร้างสรรค์อภิบาลโลก ช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุข ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของมนุษย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้า หรืออำนาจวิเศษใดๆ มาบันดาลให้

บารมี

บุญ เพื่อสร้างสรรค์โลกแห่งอิสรภาพ

เอกสารของวัดพระธรรมกาย ฉบับหนึ่ง^๑ มีข้อความตอนหนึ่งในหน้า ๙ ว่า

“ . . . จึงเป็นวาระโอกาสที่สำคัญยิ่งอีกวาระหนึ่งที่เราจะได้บูชาธรรมท่าน นอกจากการปฏิบัติบูชา คือการปฏิบัติธรรมแล้ว ก็ด้วยการสร้างองค์พระธรรมกายประจำตัวภายนอกมหาธรรมกายเจดีย์ ให้ครบภายในวันที่ ๑๐ ตุลาคมนี้ เพื่อบูชาธรรมท่าน ซึ่งอันที่จริงก็เป็นบุญของเราอีกนั่นแหละ และก็เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ เราช่วยกันสร้างและเชิญชวนผู้มีบุญอื่นๆ มาสร้างกันคนละไม้ก็องค์ องค์พระธรรมกายภายนอกมหาธรรมกายเจดีย์ก็เต็มแล้ว เพราะมีจำนวนจำกัด

ถึงแม้ว่าเราจะอยู่ในภาวะเศรษฐกิจเช่นนี้ก็ตาม แต่ลูกๆ ทุกคนก็อย่าได้หวั่นไหว อย่าได้วิตกกังวล ให้ทุ่มเทชีวิตจิตใจเอาบุญเป็นที่ตั้ง เพราะเรารู้ว่าเราเกิดมาสร้างบารมี สิ่งใดที่เป็นบุญเป็นบารมี ที่ทำด้วยความยากลำบาก สิ่งนั้นจะนำมาซึ่งความปลื้มปิติและภูมิใจทุกๆ ครั้งทีนี้มาถึง”

และอีกตอนหนึ่ง ในหน้า ๓๓ ว่า

^๑ หนังสือ รวมเรื่องเลื่องสรร สุตยอศปาฎิหาริย์ ของหลวงพ่อดอกปากน้ำ ภาชีเจริญ และ อาณาภพพระมหาสิริราชธาตุ อาณาภพพระธรรมกายประจำตัว, พ.ศ. ๒๕๕๑ (ตัวอักษร เอ็น ผู้ยกมาอ้างกำหนดไว้เพื่อเป็นจุดสังเกต)

“. . . มาปฏิบัติธรรม ทำบุญมาตลอด ได้มหาสิริราชธาตุ
ก็ทราบจากหลวงพ่อกว่า *ขอบารมีมหาสิริราชธาตุรักษาโรคภัย*
ให้หายได้ โดยวิธีการนำพระไปจุ่มในน้ำทำน้ำมันต์ สวด
สรรเสริญพระมหาสิริราชธาตุ ฟังเขาว่าเอาพระมหาสิริราชธาตุ
แก้วนํ้าของเราเลยทำมากกว่านั้น . . .”

คำว่า “บารมี” (รวมทั้งคำว่า “บุญ”) ที่ใช้ในความหมาย
ทำนองนี้ ปรากฏบ่อยครั้งในเอกสารของวัดพระธรรมกาย ผู้อ่าน
จะมองเห็นว่าคำนี้ *แห่งแรก* ถูกใช้ในความหมายที่เกี่ยวกับการ
บริจาคทรัพย์สร้างพระ ส่วน*แห่งที่สอง* ใช้ในความหมายทำนอง
เป็นอำนาจพิเศษที่จะบันดาลผลที่ปรารถนาให้แก่ผู้ขอ

ความหมายที่เข้าใจกันอย่างนี้ มีปมปัญหาที่ควรพิจารณา
ให้ชัดเจน อย่างน้อยผู้ที่เรียกตนว่าเป็นชาวพุทธ เมื่อจะทำหรือ
ปฏิบัติอะไร ก็ควรศึกษา ให้รู้เข้าใจสิ่งนั้นเรื่องนั้นให้เพียงพอ โดย
เฉพาะดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า การทำบุญอันใดก็ตาม ควรต้องมี
ทิวสุชุกรม หรือ *สัมมาทัศนะ* คือความเห็นความเข้าใจที่ตรงถูกต้อง
ประกอบทุกครั้ง ไม่ทำด้วยความหลง ไม่รู้ สับสน คลุมเครือ หรือ
เข้าใจผิด จึงจะมีผลมาก

การที่ยกข้อความใน*เอกสารของวัดพระธรรมกาย* มาแสดง
เป็นตัวอย่างนี้ มิใช่หมายความว่า ทางวัดพระธรรมกายได้เริ่ม
นำเอาคำนี้มาใช้ในความหมายที่จะทำให้คนเข้าใจผิด แต่คำว่า
บารมี ก็ตาม บุญ ก็ตาม ที่ใช้กันอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันได้มีความ
หมายผิดพลาดคลาดเคลื่อนไขว้เขว อย่างน้อยก็คลุมเครืออยู่แล้ว
เมื่อเข้าใจผิดพลาดหรือคลุมเครือ การปฏิบัติก็ย่อมผิดพลาดไป

ตาม แต่ความเข้าใจและการใช้ที่ผิดพลาดเหล่านั้น โดยทั่วไปส่วนใหญ่อยู่ในสำนวนพูด หรือใช้กันอย่างผ่านๆ ผิดเพี้ยน

วัดพระธรรมกายเป็นสำนักใหญ่โต มีงานการกว้างขวาง เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมากมาย เมื่อความหมายที่ใช้กันนั้น ไม่ถูกต้อง ถ้าทางสำนักยกเอามาใช้เป็นคำพูดที่สำคัญอย่างจริงๆ จังๆ ก็จะกลายเป็นความเข้าใจผิด และใช้ผิด ที่ฝังแน่นและแพร่ไปไกล จนยากจะแก้ไข จึงสมควรที่จะต้องสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจกันไว้ ถ้ามองในแง่ดี ก็จะเป็นการช่วยกันทำให้ปัญหาวัดพระธรรมกายที่เกิดขึ้นนี้ กลายเป็นโอกาสเสริมสร้างปัญญา พัฒนาความเป็นชาวพุทธ และสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ประชาชน

ความเข้าใจพื้นฐาน

ในการจะบำเพ็ญบารมี

“บุญ” นั้นได้บรรยายแล้ว ส่วน “บารมี” ที่ใช้กันอยู่เวลานี้ คนเข้าใจความหมายผิดพลาดมาก ทั้งในแง่หลักการ ความมุ่งหมาย วิธีการหรือการปฏิบัติ ตลอดจนแรงจูงใจ ยกตัวอย่าง ทาน ก็ไม่รู้ว่าให้อะไร แก่ใคร เพื่ออะไร ด้วยแรงจูงใจอย่างใด จึงจะเป็นทาน บารมี

ถ้อยคำ ความหมาย และหลักการในเรื่องนี้ มาจากไหน เราก็กลับไปดูแหล่งเดิมนั้นว่า ของจริง ก่อนที่จะเขียนไป เป็นอย่างไร

คำว่า “บารมี” นั้น โดยตัวศัพท์เองแปลว่า ความจบถ้วน ภาวะที่ยอดยิ่ง สุดยอด เต็มเปี่ยม หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยอดเยี่ยมของพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นมหาโพธิสัตว์ (ท่านผู้มั่ง

ต่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) บัจเจกโพธิสัตว์ (ท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า) หรือสาวกโพธิสัตว์ (ท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระอรหันตสาวก) ก็ตาม แต่โดยทั่วไปจะหมายถึง มหาโพธิสัตว์ คือท่านผู้มุ่งต่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คุณความดีที่บำเพ็ญตามความหมายนี้มี ๑๐ อย่าง เรียกว่า **ทศบารมี** คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ (การออกบวช, ปลีกตัวปลีกใจ จากกาม) ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน (ความตั้งใจมุ่งมั่น ความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดหมาย) เมตตา และอุเบกขา (ความวางตัววางใจสม่ำเสมอ เทียงตรง ไม่หวั่นไหวหรือเอนเอียง)

การบำเพ็ญบารมี เป็นการปฏิบัติที่จะต้องก้าวหน้าสูงขึ้นไปๆ ในการทำความดีเหล่านั้น ไม่เฉพาะให้ครบทั้ง ๑๐ ข้อเท่านั้น แต่ แม้ในแต่ละข้อก็ต้องปฏิบัติอย่างยดียงจนถึงจุดที่สมบูรณ์

การบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ข้อ นั้น มีลักษณะร่วมกันที่เป็น แกนกลาง คือ

๑. การเสียสละ หรือสละตนเองได้ทุกอย่าง เพื่อทำความดี นั้นให้สำเร็จ พร้อมกับที่ทำความดีนั้นๆ เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น อย่างชนิดมีจิตใจกว้างขวาง มุ่งเพื่อความสุขของทั้งโลกหรือสรรพ สัตว์ โดยไม่หวังผลตอบแทน

๒. การเสียสละทำความดีเพื่อความสุขของผู้อื่นที่ก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไปนั้น เป็นการฝึกหรือสร้างความซื่อของชัดเจน ให้ตนเองมี คุณความดี คือบารมีเหล่านั้นแก่กล้า จนกว่าจะเกิดปัญญาสูงสุด ที่เรียกว่าโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งจะสามารถช่วยให้ สรรพสัตว์บรรลุมฤตยูตรัสสมบัติ หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

เข้าถึงวิสุทธิ สันติ และอิสรภาพที่แท้จริง สูงกว่าเมื่อยังเป็นพระ
โพธิสัตว์ที่ช่วยให้ผู้อื่นบรรลุถึงเพียงแคโลกียสุขหรือโลกียสมบัติ

จุดบรรจบที่จะให้ทุกอย่างสมบูรณ์ ก็คือปัญญาตรัสรู้ที่เรียก
ว่า **โพธิญาณ** (หรือพุทธญาณ) อย่างที่ท่านกล่าวว่า

มหาโพธิสตทาน ทานทิปารมฺหิ ปริพฺรหิตา ปญญาปารมฺหิ อนุกฺกเมน
คหฺมํ คณฺหุตฺติ ปริปากํ คจฺจนฺตํ พุทฺธญาณํ ปรีปุเรติ. (เถร.๒.๑/๑๕)

แปลว่า: “ปัญญาบารมีของมหาโพธิสัตว์ อันบารมีทั้ง
หลายมีทานบารมีเป็นต้น บำรุงเลี้ยงแล้ว ก็จะทำตัวเจริญ
แก่กล้าสูงงาม ยิ่งพุทธญาณให้บริบูรณ์โดยลำดับ”

มองในแง่การปฏิบัติ ก็พูดสรุปได้ว่า

การบำเพ็ญบารมี เป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาตน
อย่างยิ่งยวด ให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไปในการทำความดีทั้งหลาย

- โดยสละตน มิใช่เพียงไม่เห็นแก่ตน แต่สละทุกอย่างที่
เนื่องด้วยตน ทั้งทรัพย์สินเงินทอง แม้ถึงชีวิตของตนได้
- มุ่งทำประโยชน์แก่ทุกชีวิตเสมอหน้า เพื่อให้ทั้งโลกหรือ
สรรพสัตว์ตั้งงามเป็นสุข
- ทำความดีทั้งหลายอย่างไม่มีความเห็นแก่ตน ดังว่านั้น
จนจัดเจนซ้ำของบริบูรณ์ ให้ปัญญาเจริญเต็มเปี่ยมเป็น
โพธิ ซึ่ง

- รู้แจ้งหยั่งเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย อันเป็นสภาวะ
ของธรรมชาติ ที่เป็นไปหรือดำรงอยู่ตามธรรมดาของมัน
เช่นนั้นๆ อันมิใช่เป็นตัวตนที่จะไปหมายมั่นยึดถือ
ให้เป็นไปตามปรารถนา แต่พึงปฏิบัติด้วยปัญญา

- ด้วยความรู้ชั้น ก็ทำให้ความยึดติดถือมั่นในตัวตน และกิเลสที่เป็นความเห็นแก่ตนทั้งปวงมลายหมดไป บรรลุความบริสุทธิ์หลุดพ้นสว่างไสวเบิกบานเป็นอิสระมีสันติสุขแท้จริง
- และด้วยปัญญาที่สมบูรณ์นั้น ก็รู้ชัดว่าอะไรเป็นประโยชน์แท้จริงแก่สรรพสัตว์ สามารถปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ได้อย่างสมบูรณ์ไม่ผิดพลาด นำสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากกิเลสและพวงทุกข์ บรรลุสันติสุขและอิสรภาพที่แท้จริงด้วย

ถ้าพูดให้สั้นเข้าอีก การบำเพ็ญบารมี ก็คือ กระบวนการพัฒนาตน ด้วยการสละตนเอง เพื่อประโยชน์สุขแก่โลก จนกว่าปัญญาจะเจริญสมบูรณ์รู้แจ้งธรรม เห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายที่เป็นแต่สภาวะธรรมของมันอย่างนั้น ซึ่งจะยึดเอาเป็นตัวตนไม่ได้ และหมดความถือมั่นในตัวตนหรือความเห็นแก่ตัว เป็นอิสระอย่างแท้จริง

บารมีที่มีมากถึง ๑๐ อย่างนั้น เมื่อจัดรวมเข้าด้วยกัน ก็มีข้อที่เป็นหลักคฤมข้ออื่นทั้งหมด ๒ อย่าง คือ

๑. **กรุณา** เห็นแก่ผู้อื่น มุ่งจะบำบัดทุกข์ นำสุขมาให้แก่สรรพสัตว์
๒. **ปัญญา** ฝึกตนยิ่งขึ้นไป ด้วยเฝ้ารู้ตลอดเวลา ให้มีปัญญา รู้แจ้งธรรม มองเห็นถูกต้องว่า อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์แท้จริง แก่สรรพสัตว์ที่ตนจะทำประโยชน์ให้

ด้วยกรุณา ก็จึงปฏิบัติต่อคนสัตว์หรือสรรพชีวิตอย่างได้ผลดี ที่สุด และด้วยปัญญา ก็จึงปฏิบัติต่อธรรมชาติทั้งปวงอย่างถูกต้อง สมบูรณ์

ด้วยกรุณาที่มุ่งจะช่วยปวงสัตว์ จึงทำให้ชวนชวายบำเพ็ญ ความดีที่เป็นบารมีข้ออื่นๆ และด้วยปัญญาจึงทำให้ทั้งกรุณาและ บารมีอื่นๆ ที่บำเพ็ญนั้นดำเนินไปถูกทางและสำเร็จผล

เมื่อมองในแง่ของบุญ จะเห็นว่าปัญญาเป็นบุญพิเศษที่ต้อง บำเพ็ญไปพร้อมกับบุญอื่น และเป็นจุดหมายที่จะบ่มให้แก่กล้าจน เป็นโพธิญาณ

ดังนั้น เมื่อรวมบุญอื่นไว้ด้วยกัน และแยกปัญญาออกมาให้ เด่น การบำเพ็ญบารมีก็เป็นการบ่มพัฒนา **บุญ** (บุญ) กับ **ปัญญา** คู่กันไป ดังที่ท่านใช้คำแสดงการบำเพ็ญบารมีอย่างหนึ่งว่าเป็น

บุญสมภาร (การสั่งสมบุญ) + ญาณสมภาร (การสั่งสม ปัญญา) หรือ

บุญญญาณสมภาร (การสะสมบุญ และสะสมญาณคือ ปัญญา เช่น จริยา.อ.๓๖๗; อ.อ.๑๓๘; อิติ.อ.๑๓๙; วิสุทธิ.ฎีกา ๑/๓๗๖)

ท่านผู้จะบำเพ็ญบารมี รู้เข้าใจจุดหมาย และสิ่งที่ตนจะต้อง ทำชัดเจนแล้ว จึงเริ่มตั้งปณิธานมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวที่จะบำเพ็ญความ ดีต่างๆ อย่างยิ่งยวด มุ่งไปในกรำกำจัดความเห็นแก่ตัว สละตนเอง เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ นอกจากจะ กำจัดกิเลสให้หมดไป และให้เกิดมีปัญญาที่จะรู้ความจริง ซึ่ง จะทำให้หลุดพ้นเป็นอิสระ และช่วยหมู่มนุษย์ให้ข้ามพ้นกระแส แห่งวัฏฏทุกข์

เมื่อตั้งใจเริ่มต้นแล้ว การทำความดีที่เรียกว่าบารมีนั้นๆ ก็เป็นเรื่องของชีวิตหรือการดำเนินชีวิตทั้งหมด ที่จะต้องบำเพ็ญด้วยแรงความมุ่งมั่นก้าวไปของตนเอง ไม่ใช่เรื่องที่จะทำตามคำชักชวนหรือทำในโอกาสพิเศษเป็นครั้งคราว

บารมีทุกอย่างมีการบำเพ็ญอย่างยวดยิ่งสูงขึ้นๆ รวม ๓ ชั้น ซึ่งจะต้องทำให้ครบ คือ

๑. *บารมี* (บารมีระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์สินเงินทอง สละของนอกกาย)
๒. *อุปปบารมี* (บารมีระดับบรโหหหรือจวนจะสูงสุด เช่น ทาน-อุปปบารมี ได้แก่สละอวัยวะเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น)
๓. *ปรมัตถบารมี* (บารมีระดับสูงสุด เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่สละชีวิตของตน เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น)

ให้อย่างไรแค่ไหน

จึงจะเรียกได้ว่า “ทานบารมี”

การบำเพ็ญบารมีทั้งหลายจะต้องทำด้วยความเสียสละโดยบริสุทธิ์จริงจังเพียงไร จะขอยกข้อกำหนดทั่วๆ ไปในการบำเพ็ญ *ทานบารมี* มาแสดงเป็นตัวอย่าง

คุณสมบัติพื้นฐานอย่างแรกที่จะต้องมึในใจ คือ ความใฝ่ใจอยากให้ปวงสัตว์มีความสุข โดยคิดจะบำบัดทุกข์และทำประโยชน์แก่คนทั้งโลก อย่างเสมอหน้ากัน ไม่มีความรู้สึกจำกัดแบ่งแยกทำใจให้กว้างขวางไร้พรมแดน (วิมรียาทิกตจิต)

พร้อมที่จะให้และสละได้ทุกเวลา แก่ทุกคนที่มีความต้องการ

แม้เขาจะไม่ได้ขอ แต่เมื่อรู้ก็ให้ และให้โดยเต็มใจ

เมื่อมีผู้สมควรได้รับ แม้การให้จะทำให้ตนลำบาก ก็สละได้อีกทั้งเมื่อให้แล้วก็มีใจยินดี แม้จะลำบากกาย แต่ใจเฝือกอ้ม ดังเช่นเรื่องอกิตติบัณฑิต อยู่ในป่ามีอาหารน้อย อุตส่าห์เก็บใบไม้มาจัดแจงเตรียมจะรับประทาน แต่เมื่อเห็นยาจกมา ก็สละให้ไป โดยตนเองยอมอด และก็เฝือกอ้มใจดีใจที่ได้ให้อาหารช่วยเขา (ขุ.อ.ป.๓๓/๒๐๗/๕๕๑;

ชา.อ.๖/๑๙๘)

ให้โดยไม่หวังการตอบแทนจากเขา (น ปจฺจุปการสนฺนิสฺสึโต)

ให้โดยไม่มุ่งหวังลาภสักการะ ชื่อเสียง ชชาติภพ เช่นการไปเกิดในสวรรค์ หรือผลใดๆ (น ผลปาฎิ๊งขี)

ให้โดยมีใจผ่องใสยินดี ใจมุ่งช่วยเหลือ ตั้งใจให้โดยเคารพ ไม่แสดงอาการอย่างท้งข้งว้าง หรือหน้าตาบูดบึ้งหน้าน่วค้วขมวด (ปสฺนฺนจิตฺโต เป็นต้น)

ให้ด้วยความรู้เข้าใจ ไม่ใช่ให้ด้วยตื่นตามกัน หรือตามเสียงโฆษณาหามงคผลดลบันดาล (น โกตุหลมงคฺลึโก)

ทานที่ให้ มี ๓ อย่าง คือ

๑. อามิสทาน ให้ปัจจัย ๔ วัตถุเครื่องเลี้ยงชีพ อุปภรณ์ อำนวยสุข ตลอดจนบริจาคอวัยวะเลือดเนื้อ และสละชีวิต
๒. อภัยทาน ให้ความไม่มียภัย โดยช่วยขจัดภัยอันตราย ช่วยคุ้มครองป้องกันเป็นที่พึ่งในคราวมียภัยอันตราย
๓. ธรรมทาน ให้ธรรม ให้คำชี้แจงแนะนำสั่งสอน ให้วิชาความรู้ ที่จะเกิดปัญญา เพื่อให้เขาได้ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ก็ตาม ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรา-

ยักตตะ) ก็ตาม ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตตะ) ก็ตาม
ไม่ให้สิ่งที่จะทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น ศัสตรา
ยาพิษ ของเมา สิ่งเสพติด

ไม่ให้สิ่งที่ไร้ประโยชน์ สิ่งที่จะก่อความเสื่อมความพินาศ
หรือสิ่งที่ทำให้คนมัวเพลินประมาท

ไม่ให้สิ่งที่จะเป็นโทษไม่เป็นสัปปายะแก่เขา เช่น เครื่องดื่ม
และอาหารที่แสดงแก่คนเจ็บไข้ เป็นต้น แม้จะให้ของที่เป็นสัปปายะ
ก็ให้ได้อย่างได้ประมาณ คือจำนวนหรือขนาดที่เหมาะสม และให้
ของที่เหมาะสมแก่เขา เช่นของสำหรับคฤหัสถ์ ของสำหรับพระสงฆ์ ฯลฯ

หากมีใครมาขอบุตรภรรยาคนงานคนรับใช้ จะให้ต่อเมื่อ
เจ้าตัวเขายินยอมพร้อมใจ ยินดีมีโสมนัสด้วย จะไม่ให้โดยที่เขา
ไม่ยินยอมหรือมีจิตโทมนัส

ไม่ให้กำลังอำนาจอุปกรรมทำการต่างๆ แก่คนชั่วร้ายใจหยาบ
เช่น ไม่ให้ราชสมบัติ ไม่ให้อำนาจการปกครองแก่คนที่จะดำเนินการ
ที่ก่อโทษ ทำลายประโยชน์สุข นำความทุกข์และความพินาศมาให้
แก่ชาวโลก

ให้สิ่งที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ที่แท้จริงแก่ผู้ขอ ถ้าเขามี
ความประสงค์ร้ายก็ตาม เขาหลงผิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นโทษเป็น
ประโยชน์ก็ตาม ถึงเขาจะขอก็ไม่ให้ เพราะหวังแต่ประโยชน์สุขแก่เขา
จึงไม่ให้ ด้วยหวังดีต่อเขานั้นเองว่า อย่าให้เขาต้องประสบความ
พินาศเสียเลย

นี้เป็นตัวอย่างข้อปฏิบัติในการบำเพ็ญทานบารมี ข้อปฏิบัติ
ประกอบอย่างนี้ยังมีอีกมาก รวมทั้งการมีโสมนัสประกอบเจตนาทั้ง

๓. กาล เหมือนทานที่ดีโดยทั่วไป คือ ก่อนให้ใจยินดี ขณะให้จิตผ่องใส ให้แล้วดีใจ^๑

เท่าที่แสดงตัวอย่างมา คงพอจะช่วยให้เห็นว่าการบำเพ็ญบารมีมีลักษณะอย่างไร ไม่ใช่เพียงว่าให้เงินทอง บริจาคทรัพย์ หรือแม้แต่ให้มากๆ จะเป็นบารมี แต่ต้องมีองค์ประกอบทางวัตถุบุคคล สิ่งแวดล้อม จิตใจ และปัญญาประกอบอย่างถึงขั้น เพราะเป็นเรื่องของการพัฒนาชีวิตสุโพธิญาณที่เป็นปัญญาอันสูงสุด

พอจะสรุปลักษณะที่สำคัญของการบำเพ็ญบารมีในด้านทาน ดังนี้

๑. ให้แก่คนหรือสัตว์ เพื่อประโยชน์แก่เขาในชีวิตที่เป็นจริง
๒. ให้ด้วยจิตใจเสียสละแท้จริง โดยไม่หวังอะไรตอบแทน
๓. การให้นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการก้าวไปในกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนให้ปัญญาเจริญสมบูรณ์ เพื่อจะได้บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ได้บริบูรณ์
๔. ผู้ให้จะเป็นใครก็ได้ ไม่ว่าจะจนมี ใหญ่โตหรือต่ำต้อย ข้อสำคัญอยู่ที่ความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวมุ่งแน่วไปในกระบวนการศึกษาพัฒนาตนที่กล่าวแล้วนั้น

^๑ ผู้สนใจทราบเพิ่มเติม พึงดูแหล่งสำคัญ เช่น จริย1.อ.๓๒๓-๓๘๗; เภร.อ.๑/๑๐-๑๕

ทำบุญด้วยบุญกัฏฐิ แต่ไม่ใช่บารมี อย่าสับสน บุญที่ตี ต้องให้ผลเกิดมี แก่ชีวิตและชุมชน

จากความหมายและวิธีปฏิบัติเป็นต้นที่ท่านแสดงไว้แต่เดิมนั้น จะเห็นว่าคนไทยปัจจุบันใช้คำว่าบารมีเพี้ยนความหมายไปห่างไกล ยิ่งกว่าคำว่าบุญเสียอีก เราจึงควรจะชวนกันมาชำระสะสางความรู้ ความเข้าใจที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อน และรื้อฟื้นความหมายพร้อมทั้ง การปฏิบัติที่ถูกต้องขึ้นมา เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์ที่ ควรจะได้จากพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นการสร้างสรรค์สังคมไทย และรักษาพระพุทธศาสนาไปด้วยพร้อมกัน

การ**ขอบารมี**ของท่านผู้นั้นผู้นี้มาช่วยนั้น ได้ยินกันมากและ อาจจะบ่อยขึ้นในสังคมไทย ท่ามกลางสภาพชีวิตที่ทุกข์ยาก ลำเค็ญนั้น เมื่อชาวบ้านจะขอบ้าง ก็ต้องเห็นใจ แต่จะมัวตามใจ กันอยู่ไม่ได้ เพราะจะเป็นแนวโน้มให้ชีวิตและสังคมอ่อนแอลงไป ทุกทีๆ

บารมีไม่ใช่อำนาจดลบันดาลที่จะไปร้องขอจากใคร แต่เป็น คุณความดีที่เราเองจะต้องทำ เป็นเรื่องของความเข้มแข็งและ เสียสละ ไม่ใช่ความอ่อนแอและการที่จะรอรับเอา ถ้าจะหวัง อำนาจบันดาลผล ก็มีใช่คอยหวังจากฤทธิ์ปาฏิหาริย์ภายนอก แต่ พึ่งให้ผลเกิดขึ้นจากบารมีที่ตนทำโดยไม่ต้องหวัง ถ้าคนไทยเป็น นักขอบารมีกันทั่วไป จะไม่มีใครทำ หรือบำเพ็ญบารมี และเมื่อนั้น ก็จะมีแต่ความอ่อนแอและหายนะรออยู่ข้างหน้า

อย่างไรก็ดี จะต้องระลึกไว้ให้ชัดว่า การบำเพ็ญหรือสร้าง

บารมีนั้น เป็นการทำความดีอย่างยวดยิ่ง ด้วยความเข้มแข็งและเสียสละ ชนิดลงนามในชีวิตและสังคมที่เป็นจริง ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่อาจจะเต็มไปด้วยภัยอันตราย อุปสรรคขวากหนาม และความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก โดยมุ่งจะบำบัดทุกข์และทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่อให้โลกมีสันติสุข อย่างยอมสละตัวและเข้าถึงตัวกัน ซึ่งถ้าไม่เข้มแข็งและไม่เสียสละอย่างยวดยิ่ง ก็ไม่อาจทำได้ จึงเป็นการกระทำของพระโพธิสัตว์ ผู้มุ่งจะฝึกตนจนกว่าปัญญาจะแตกกล้า ให้มหากรุณามาบรรจบกับโพธิญาณ แล้วช่วยสรรพสัตว์ได้สูงสุดถึงโลกุตตรสุข การสร้างบารมีจึงไม่ใช่การมารอทำอะไร อย่างใหญ่โตโอ้อ่า ที่มีใครจัดแต่งตระเตรียมให้

การบริจาคทรัพย์สร้างพระนั้น จะต้องยอมรับความจริงว่า ไม่ใช่เป็นการสร้างบารมี แต่เป็นการทำบุญประเภท “บุญชา” ซึ่งก็เป็นการทำความดีอย่างหนึ่ง แต่ก็ควรทำด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้ตรงกับสภาวะของบุญนั้น จะได้เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งจะพาเดินหน้าในบุญที่สูงขึ้นไป

เรื่องนี้พระสงฆ์เอง ควรจะให้ประชาชนได้รู้เข้าใจตามตรงว่า การทำบุญด้วยศรัทธานั้นดี แต่ก็ต้องระวัง เพราะด้วยแรงแห่งศรัทธา ที่มาหนุนสมาน ก็จะทำให้ได้ความสุขอย่างลึกซึ้ง ที่มากับความศุติคมซาบซ่าน และความรู้สึกยิ่งใหญ่อัศจรรย์ แต่ถ้าไม่รู้จักปฏิบัติให้ถูกต้อง ความรู้สึกที่ดีๆ นั้น ก็จะกลายเป็นเครื่องหลอ่เลี้ยงโมหะ และล่อเราให้วนเวียนติดจมอยู่ในความประมาท

การบริจาคทรัพย์สร้างพระ ที่ว่าเป็นบุญประเภทบุญชานั้น จะมีความถูกต้องพอดี เมื่อมีความรู้เข้าใจธรรมมาช่วยนำการปฏิบัติ

อย่างน้อยควรรู้ต่อไปว่า ในการบูชาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามี ๒ อย่าง คือ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา นั้น การบริจาคทรัพย์สร้างพระเป็น อามิสบูชา

ในบูชา ๒ อย่างนั้น ย่อมเป็นที่ทราบกันดีว่า พระพุทธเจ้า ทรงสรรเสริญปฏิบัติบูชา โดยเฉพาะพระองค์ ไม่ทรงประสงค์ให้ ยุ่งกับอามิสบูชาเลย แต่ทรงสอนให้ใส่ใจในปฏิบัติบูชา

แม้ในฝ่ายคฤหัสถ์ชาวบ้านที่ยังเกี่ยวข้องกับอามิสบูชามาก น้อย ก็ต้องทราบว่า คุณค่าที่แท้ของอามิสบูชา ก็อยู่ที่มาเป็นตัวหนุนให้แก่ปฏิบัติบูชาเพื่อให้เกิดผลแก่ชีวิตที่เป็นจริง

ปฏิบัติบูชา ก็คือ ธรรมบูชานั่นเอง เมื่อเราบูชาด้วยการปฏิบัติ ก็คือเราเอาธรรมมาปฏิบัติ เมื่อเราเอาธรรมมาปฏิบัติ ก็เท่ากับว่า เราบูชาธรรม คือเชิดชูธรรม ให้ความสำคัญแก่ธรรม

การบูชาธรรม หรือเชิดชูธรรมนี้ มิใช่มีผลต่อชีวิตของบุคคลเท่านั้น แต่มีความหมายอย่างยิ่งต่อสังคมทั้งหมดด้วย เพราะธรรมเป็นหลักที่จะดำรงรักษาชีวิตและสังคมไว้ ให้มันคงอยู่ในความดีงามมีความสุขความเจริญ

ธรรมนั้น ปรากฏขึ้นในตัวของคนที่ปฏิบัติ หรือนำเอาธรรมมาใช้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงยกย่องปฏิบัติบูชา คือธรรมบูชา จึงตรัสสอนให้หมู่มนุษย์หันมายกย่องเชิดชูคนที่ประพฤติธรรม หรือคนที่มีคุณดี พุดง่าย ๆ ว่า ให้ยกย่องคนดี

เมื่อสังคมมนุษย์ยกย่องเชิดชูคนดี ก็คือยกย่องเชิดชูธรรม ถ้าหมู่มนุษย์ยังเชิดชูธรรมด้วยการยกย่องคนดี ธรรมก็จะคงอยู่เป็นหลักที่จะรักษาสังคมนั้นให้ร่มเย็นเป็นสุขต่อไป

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงส่งเสริมให้บูชาสตุปปเจดีย์ ก็เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงคนดีมีคุณที่เคยทำประโยชน์ไว้ จะได้โยงจิตใจของผู้บูชาให้ระลึกถึงธรรม ให้ใจคนหันมาสู่ความดีงาม และจะได้ไม่ประมาทที่จะนำเอาธรรมมาปฏิบัติด้วยตนเอง หรือทำตามแบบอย่างความดีของผู้ที่เราระลึกถึงนั้น

การสร้างพระสร้างเจดีย์ จะต้องให้มีคุณค่าตามวัตถุประสงค์ อย่างนี้ จึงจะเป็นอามิสบูชาที่โยงไปสู่ธรรมบูชา และการสร้างนั้น จึงจะเป็นไปอย่างถูกต้องพอดี

อย่างไรก็ตาม การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ยกย่องเชิดชูคนดีมีธรรมนั้น ก็ทรงเน้นที่ตัวคน คือบูชาคน ไม่ใช่บูชาวัตถุ เพราะคนดีเป็นสื่อกลางระหว่างธรรมกับสังคม สตุปปเจดีย์ที่เป็นวัตถุมีความหมาย ก็เพราะเป็นตัวแทนแก่คน จุดที่ทรงเน้น ก็คือการยกย่องเชิดชูคนดีมีธรรม ที่มีชีวิตอยู่ หรือเคยเป็นอยู่ในสังคม ดังนั้น จึงมีพุทธพจน์ไว้สำหรับเตือนกันว่า

มาเส มาเส สหเสณ	โย ยเขต สตํ สมํ
เอกญจ ภาวิตตทานํ	มุหุตตมปิ ปุชเย
สา เยาว ปุชณา เสยโย	ยญเจว สุตสत् หุตํ

(พ.ธ. ๒๕/๑๕/๒๓)

แปลว่า: "ถึงแม้ผู้ใดจะประกอบพิธีบูชา โดยใช้ทรัพย์จำนวนพันเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอทุกเดือน ตลอดเวลา ร้อยปี ก็มีค่าไม่เท่ากับที่จะบูชา (ยกย่องเชิดชู) บุคคลผู้ฝึกอบรมพัฒนาตนแล้ว คนหนึ่ง แม้เพียงครู่เดียว การบูชา (ยกย่องเชิดชู) คนที่พัฒนาตนแล้วนั้นแหละประเสริฐกว่า การเซ่นสรวงบูชาร้อยปี จะมีคุณค่าอะไร"

อีกตัวอย่างหนึ่ง ใกล้กันนั้น (ไม่ยกบาลีมา เพราะจะยืดยาว)
ว่า

“ผู้หวังบุญ จะพึงประกอบพิธีเช่นสรวงบูชาอย่างหนึ่ง
อย่างไรก็ดีตามในโลก ตลอดเวลาทั้งปี พิธีเช่นสรวงบูชานั้น
แม้ทั้งหมดทั้งสิ้น ก็มีค่าไม่ถึง ๑ ใน ๔ ส่วน ของการนบไหว้
ในท่านผู้ดำเนินชีวิตตรง การนบไหว้ในท่านผู้ดำเนินชีวิตตรง
ประเสริฐกว่า”

(พ.ป.๒๕/๑๘/๒๙)

สังคมไทยจะเจริญงอกงามมั่นคง ไม่เสื่อมโทรมล่มสลาย
ถ้าคนไทยหันมายกย่องเชิดชูคนดี มิใช่เชิดชูยกย่องคนเพียงที่
ความมั่งมียิ่งใหญ่ ชะตากรรมของสังคมไทยจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่
คนไทย จะบูชาทรัพย์และกาม หรือบูชาธรรมและกรรมที่สร้างสรรค์
นี้ต่างหากคือเรื่องที่คุณไทยควรใส่ใจคิดและทำกันให้จริงจัง

บุญกิริยา - อหิงสา - บารมี ระดับการสร้างสรรค์ความดีที่เลือกได้

เรื่องบุญ จนถึงบารมี ที่กล่าวมานี้ คงจะช่วยให้เห็นความหมาย
และวิธีปฏิบัติเดิมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร
ก่อนจะคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยน หรือคับแคบไป ก่อนจบ ขอสรุปรวม
อีกครั้งหนึ่ง

บุญจนถึงบารมีที่พูดมานี้ พูดยรวมกันก็ได้ว่า เป็นการบำเพ็ญ
บุญ และได้แยกออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. การทำบุญทั่วไป หรือบุญกิริยา คือทาน ศีล ภาวนา
สามัญ อย่างรวมๆ ไปด้วยกัน

๒. การเจริญเมตตา หรือเมตตาภาวนา

๓. การบำเพ็ญบารมี

บุญ ๓ ระดับนี้ เป็นการทำความดีที่จริงจัง เข้มข้น ยวดยิ่ง กว่ากันขึ้นไปตามลำดับ ถ้ามองเป็นการก้าวสูงขึ้นไป หรือเดินหน้า ในกระบวนการพัฒนาตน ก็ จะเห็นความแตกต่างที่สูงกว่ากัน ดังนี้ เริ่มแรกมนุษย์ผู้ยังไม่พัฒนา มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่สำคัญคือ

ก) มีความเห็นแก่ตัวมาก ใฝ่ปรารถนาแต่ทรัพย์ อำนาจ หรือลาภ ยศ หรือผลประโยชน์ และความยิ่งใหญ่ กามสุข และการไปเกิดในสวรรค์เพื่อตนเอง

ข) แสวงหาสิ่งที่ปรารถนานั้น ด้วยการแย่งชิงเบียดเบียน ข่มเหงเอาวัดเอาเปรียบกัน และเช่นสรวงอุ้อนวนอนขอผล ดลบันดาลจากอำนาจยิ่งใหญ่ภายนอกแม้ที่มองไม่เห็น วิถีชีวิตแบบนี้ แสดงออกเด่นในรูปของการ**บูชาตัณหา** หรือ **ตัณหากรรม**

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้ มนุษย์พัฒนาด้วยการ**ทำบุญ** หรือ**บุญกรรม** ในระดับต่างๆ คือ

ระดับที่ ๑ บุญกิริยาทั่วไป คือ ทาน ศีล ภาวนาสามัญ ยอม ให้ปรารถนาลาภ ยศ กามสุข และสวรรค์ เพื่อตน แต่ให้แสวงหา สิ่งเหล่านั้นด้วยวิธีการที่ไม่เบียดเบียน และโดยเฉพาะให้บรรลุผล ที่ปรารถนานั้น ด้วยการ**ทำบุญ** หรือ**บุญกรรม** คือพัฒนาชีวิตและ สร้างสรรค์ชุมชนของตนให้ดีงามมีความสุข ด้วยการเผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน) การมีกายวาจาที่สุจริตไม่เบียดเบียนและมุ่งแก้กฏ (ศีล)

ฝึกอบรมจิตใจให้ตั้งงามและปัญญาให้งอกงาม (ภาวนา)

ระดับที่ ๒ เมตตาภาวนา เจริญเมตตา เปิดขยายจิตใจให้กว้างขวาง พ้นความเห็นแก่ตน ไม่คิดหากามสุขและสนองความปรารถนาส่วนตัว แต่มุ่งทำประโยชน์แก่ผู้อื่น และบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสันติสุขของโลก

ระดับที่ ๓ บำเพ็ญบารมี บำเพ็ญคุณความดีทั้งหลายมากมายแบบเป็นชุดให้ครบองค์รวม ซึ่งมีปัญญาเป็นตัวนำและปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ มุ่งพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ ด้วยความมุ่งมั่นเข้มแข็งอย่างยวดยิ่ง โดยเสียสละตนเอง มุ่งแต่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เพื่อความดีงามและความสุขของสรรพสัตว์ จนกว่าปัญญาจะเจริญบริบูรณ์เป็นโพธิญาณ ที่จะทำให้อชีวิตหลุดพ้น เป็นอิสระสิ้นเชิง สามารถนำสรรพสัตว์ไปสู่สุคติสภาพที่แท้

การพัฒนาในบุญ ๓ ระดับนี้ อาจพูดในเชิงอุดมคติ ดังนี้

ระดับที่ ๑ บุญกิริยาสามัคย อุดมคติ คือ **สรวรค์** มุ่งหมายลาก ยศ สุข สรวรค์ ชนิดที่ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เริ่มแต่การแสวงหาความพรั่งพร้อมทางวัตถุหรือเศรษฐกิจเพื่อตนที่ดำเนินควบคู่พร้อมไปด้วยกันกับการพัฒนาชีวิตของตน และทำประโยชน์แก่ผู้อื่น หรือสร้างสรวรค์ชุมชน

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการก้าวจากขั้นหาความสุขเพื่อตน ด้วยการเบียดเบียนหรือไม่คำนึงถึงผู้อื่น มาสู่ขั้นสร้างสรวรค์ ประโยชน์สุขให้แก่ตน ด้วยวิธีที่เอื้อต่อผู้อื่น หรือร่วมมือกันชุมชนให้ประโยชน์สุขของทั้งสองฝ่ายก้าวไปด้วยกัน

ระดับที่ ๒ เมตตาภาวนา อุดมคติ คือ **ความเป็นพรหม** มุ่งหมายประโยชน์สุขของมวลมนุษย์หรือสรรพสัตว์ คิดและ

พยายามทำการต่างๆ เพื่อให้โลกมีสันติสุข เป็นผู้คุ้มครองปกป้องรักษาประโยชน์สุขของโลก เป็นที่พึ่งอาศัยของหมู่ชน

ระดับนี้เป็นการก้าวพ้นจากความยึดติดในตัวตนอย่างหยาบ คับแคบหรือตัวตนเพื่อตน มาสู่ขั้นของภาวะจิตที่กว้างขวางพ้นความจำกัด มีแต่ตนที่อยู่เพื่อผู้อื่นหรือเพื่อโลก

ระดับที่ ๓ การบำเพ็ญบารมี อุดมคติ คือ **นิพพาน** มุ่งหมายประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ โดยหยั่งรู้ถึงความจริงของธรรมชาติที่จะนำไปสู่ความสงบสว่างไสวโปร่งโล่งเบิกบานแห่งสันติและอิสรภาพที่แท้จริง

ระดับนี้เป็นขั้นสูงสุดที่ก้าวพ้นแม้แต่ความมีตนเพื่อโลก หมดความยึดติดในตัวตน หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสิ้นเชิง เพราะรู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต เห็นสภาวะธรรมทั้งหลายที่มีอยู่หรือเป็นไปตามธรรมชาติของธรรมชาติ และรู้ประโยชน์สุขที่แท้

โดยนัยนี้ เมื่อมอง**การทำบุญ** ในแง่ที่เป็นกระบวนการแห่งการเดินหน้าจากความจำกัดคับแคบยึดติดอยู่ในความถือมั่นตัวตนสู่ความหลุดพ้นเป็นอิสระโปร่งโล่งไร้พรมแดน จะเห็นว่า

จากจุดเริ่มของคนดิบที่เรียกว่าอันทพาลปุถุชน ผู้มีความยึดมั่นในตัวตนอย่างสุดเต็มที่ และปฏิบัติในทางแสวงหาเพื่อตนอย่างเดียว โดยเบียดเบียนหรือไม่คำนึงถึงผู้อื่น ชาวพุทธก็ก้าวไปในการพัฒนา

ระดับที่ ๑ ยึดมั่นในตัวตนเพลาลง โดยเกื้อกูลหรือคำนึงถึงผู้อื่นด้วย

ระดับที่ ๒ ข่มความยึดมั่นในตัวตน อยู่เพื่อโลกหรือสรรพสัตว์ ด้วยจิตเมตตาเอิบอ้อมเต็มตัว

ระดับที่ ๓ หมดความยึดมั่นในตัวตน อยู่เพื่อโลกหรือสรรพสัตว์ ด้วยปัญญาที่ทำได้ทำให้เป็นอิสระผ่องใสโปร่งโล่งเบิกบาน

ถ้าจัดเทียบในระบบไตรสิกขา คือ การฝึกศึกษาพัฒนาคน ๓ องค์รวม

ระดับที่ ๑ อยู่ขั้นศีล (ศีลเป็นสัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติถูกต้องดำเนินนอก ต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งคลุมถึงทานด้วย)

ระดับที่ ๒ ถึงขั้นอธิจิต หรือสมาธิ (ดังได้กล่าวแล้วว่า เมตตาเป็นคุณสมบัติดีงามสูงสุดด้านจิต เปิดขยายจิตให้กว้างขวาง พ้นความจำกัด เป็นความรู้สึกฝ่ายดี หรือ emotion ที่ประเสริฐ)

ระดับที่ ๓ จบที่ปัญญา (ได้กล่าวแล้วเช่นกันว่า ปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิต ด้วยการรู้ความจริงของธรรมชาติ นำองค์รวมแห่งการปฏิบัติของไตรสิกขามาสู่ความสมบูรณ์ ทำให้เกิดอิสรภาพ บรรลุมุติหรือนิพพาน)

เมื่อพูดโดยรวม เรื่องบุญ-บารมีนี้ ก็เป็นกระบวนการบำเพ็ญความดี และสร้างสรรพชีวิต ชุมชน สังคม และทั้งโลก ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของมนุษย์เอง ในระบบแห่งการฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตระยะยาว ที่ยืดขยายออกไปจากไตรสิกขา บนฐานแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติ คือ ธรรม ที่รู้ด้วยปัญญา โดยมีความไฝปรารถนาที่ดีเป็นแรงผลักดัน

หลักการทำบุญ รวมทั้งเมตตาภาวนา และการบำเพ็ญบารมี ที่มีอยู่ในคำสอนเดิมของพระพุทธศาสนานี้ จะเห็นว่าเพียงพอ และเป็นของแท้ที่จะทำให้ชีวิต ชุมชน และสังคมไทย ตลอดจนทั้งโลก เจริญงอกงามอย่างดีและมีสันติสุข เพียงแต่จะต้องยกกลับขึ้นมา ศึกษปฏิบัติกันให้เป็นจริง

ถ้าสร้างชีวิตและชุมชนแห่งบุญได้ ก็กู้ชีพสังคมไทยสำเร็จ

สังคมไทยบอบช้ำมามากแล้ว อยู่ร่วมกับเขาในโลก ก็ถูกจัดเป็นสังคมที่ยังไม่ได้พัฒนา เพียงแต่เรียกให้ไฟเพราะหนอยกว่ากำลังพัฒนา และการพัฒนานั้นก็ถูกอิทธิพลภายนอกมากำหนดครอบงำหรือชี้้นำจำกัดทางเดิน ฟุ้งตัวเองไม่ได้ ไม่มีความเป็นตัวของตัวเองได้จริง ยิ่งกว่านั้น ภายในสังคมของตน นอกจากความเสื่อมโทรมทางกายภาพแล้ว ก็มีความเสื่อมโทรมทั้งด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

เพียงการทำร้ายกันอย่างหยาบระดับศีล ที่เป็นเรื่องเฉพาะหน้า เช่น ความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตร่างกายและทรัพย์สิน อาชญากรรมหลากหลาย โดยเฉพาะขบวนการชั่วร้ายทางเพศและสิ่งเสพติด สังคมไทยก็เปลี่ยนอยู่แล้ว สภาพชีวิตและวิถีของสังคมที่ปบรัด และเป็นอยู่อย่างผิดๆ ก็ทำให้คนมีจิตใจคับแคบเหว งา ว้าเหว มีทุกข์ทางจิตมาก

ในสภาพเช่นนี้ แทนที่จะแก้ไขปัญหาด้วยวิธีที่แสดงถึงความสามารถทางจิตใจและทางปัญญา ก็มีแต่ทำร้ายกันเอง และทำร้ายตัวเอง ก่อความกะปลกกะเบียดชานามธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งทางจิตใจและทางปัญญา ที่จะมีผลกว้างไกลไว้ทำลายสังคมในระยะยาว

สภาพขบเซาขลาดเขลาอ่อนแอฟุ้งตัวเองอยู่ทั่วทุกหนแห่ง ทั้งค่านิยมเสพบริโภค ความมัวเมาอยู่กับอบายมุข การฟุ้งยากล่อมสิ่งเสพติดแม้แต่ในทางจิตใจ ความลุ่มหลงหมกมุ่นกับสิ่งวิเศษ

อัสจรรย์ การหวังพึ่งพาอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ รออำนาจดลบันดาล การติดจมอยู่ในประสบการณ์ทางจิตที่ทำให้เพลินประมาท และการใช้ข่าวสารข้อมูลล่อหลอกประชาชนเป็นเหยื่อ เพื่อผลประโยชน์

ถ้าสังคมจมอยู่ในความประมาท และขาดความเข้มแข็งทางปัญญา จะฟื้นตัวได้ยาก ไม่ต้องพูดถึงว่าจะออกไปช่วยแก้ปัญหาของโลกที่กำลังรุ่มร้อนด้วยปัญหามากมาย มีแต่จะจมลึกกลงไปในหล่มที่พาดตัวตกลงไปเอง

ถ้าจะฟื้นฟูสังคมไทย จะมัวแก้ปัญหาแค่ภายนอก ทางกาย และทางสังคม รวมทั้งเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้นไม่พอ และจะแก้ไขไม่สำเร็จด้วย เพราะสาเหตุแท้ยู่ลึกกลงไป ที่ในจิตใจและปัญญา แต่จะต้องย้าถึงการแก้ปัญหาที่จิตใจ อย่างประสานไปด้วยกันกับปัญญา มิฉะนั้น ก็จะไปติดกับของการกล่อมใจที่สยบปัญญา

จะต้องกำหนดให้ชัดว่า สมมุติฐานของปัญหาอยู่ที่ความอ่อนแอทั้งทางจิตใจและทางปัญญา จึงจะต้องสร้างจิตใจและปัญญาที่มีคุณภาพขึ้นมาเป็นฐานของชีวิตและสังคม และสร้างสังคมขึ้นมาจากพื้นฐานคือชีวิตและชุมชน

ทุกคนและทุกฝ่ายในชุมชน ทั้งฝ่ายบ้าน และฝ่ายวัด จะต้องพิสูจน์ความเข้มแข็งและความเก่งกล้าสามารถ ด้วยความเจริญในบุญ คือจะต้องให้ชีวิตและชุมชนเจริญงอกงามขึ้นในทาน ศีล ภาวนา และให้ความเจริญในทาน ศีล ภาวนานั้นเป็นเครื่องพิสูจน์ความเข้มแข็งของชีวิตและชุมชน

ขอให้ดูคติจากเรื่องการทำบุญของกลุ่มเพื่อนมฆมาณพ เริ่ม

ต้นก็มาร่วมแรงร่วมใจและร่วมมือกันสร้างเสริมสิ่งจำเป็นพื้นฐาน
สำหรับความเป็นอยู่ร่วมกัน และจัดสรรสภาพแวดล้อมของกลาง
ให้เป็นสัปปายะ ที่ทุกคนและทุกบ้านจะมีชีวิตที่ดี

พร้อมกันนั้นชุมชนจะต้องพิสูจน์ความเข้มแข็งขั้นสำคัญ คือ
ความสามารถที่จะตั้งอยู่ในศีล ๕ และภาวะปลอดจากอบายมุข
โดยเฉพาะสุรายาเมาสิ่งเสพติด ควบคู่ไปด้วยกันกับความขยัน
หมั่นเพียรในการประกอบสัมมาชีพ เมื่ออยู่กันเรียบร้อยอย่างนี้
หากใครมีปัญญา เพื่อนร่วมชุมชนก็มาเจอจานอุดหนุน

สภาพทั้งหมดนี้จะมั่นคงก็ด้วยภาวนา ทั้งด้านการพัฒนาจิตใจ
และพัฒนาปัญญา ซึ่งฝ่ายวัดจะต้องไม่ประมาทในหน้าที่อยู่เสมอ
โดยหมั่นบำรุงจิตใจและให้ปัญญาแก่ประชาชนด้วยธรรมทาน
อย่างที่เรียกปัจจุบันว่าการศึกษานอกโรงเรียน แน่นนอนว่า การที่
พระสงฆ์จะทำหน้าที่นี้ได้ ทางฝ่ายวัดก็ต้องใส่ใจและชวนช่วย
ในการศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัย รวมทั้งรู้จักหาความรู้ที่เกี่ยวข้อง

ถ้าทำได้ในทาน ศีล ภาวนา เพียงที่ว่ามานี้ ก็พูดได้ว่าชีวิต
และชุมชนนั้นเจริญในบุญ แต่ถ้าสภาพอย่างนี้ไม่เกิดขึ้นในชุมชน
แม้ว่าที่วัดจะมีผู้มาถวายทาน บริจาคเงินทำบุญสร้างโน่นนี่มากมาย
ก็มีความหมายน้อยเหลือเกิน กลับจะเป็นภาพล่อใจให้ตกอยู่ใน
ความประมาท เพราะเป็นเพียงสภาพเสวยวิบากแห่งผลบุญเก่า
หรือพูดสั้นๆ ว่า “กินบุญเก่า” ที่จะไม่ยั่งยืน

ถึงเวลาที่จะต้องตื่นตัวขึ้นมา พ้นจากสภาพเสวยบุญเก่า
กลับขึ้นมาเริ่มต้นเข้าสู่ยุคสร้างบุญกันใหม่

ผู้จะเริ่มต้นยุคใหม่นั้นเหมือนคนว่ายน้ำทวนกระแส จะต้อง

มีความเข้มแข็งเป็นพิเศษ และสำหรับสังคมไทยเวลานี้ ความเข้มแข็งนั้นต้องยิ่งทวีคูณ เพราะคนของเราโดยทั่วไปได้ปล่อยตัวไหลไปตามกระแสค่านิยม ทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคมที่หลอหลอม จนกลายเป็นผู้มีสภาพจิตที่อ่อนแอไปโดยไม่รู้ตัว

แม้แต่ในทางวัตถุ ทางเทคโนโลยี และทางวิชาการ ก็แสดงสภาพจิตและปัญญาที่อ่อนแอออกมา ดังปรากฏชัดว่าเป็นนักบริโภค ไม่เป็นนักผลิต เป็นนักเสพ ไม่เป็นนักสร้างสรรค์ เป็นผู้คอยรับคอยตาม ไม่เป็นผู้นำและไม่เป็นผู้ให้ เป็นนักขอ นักรอรับ ชอบหวังพึ่ง รอผลดลบันดาล คอยอำนานาจิพิเศษอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์บันดาลให้ ตลอดจนจนหวังลาภลอย อยากรวยทางลัด ไม่หวังผลจากการกระทำ ไม่ชวนช่วยที่จะฝึกศึกษาพัฒนาตนขึ้นไปให้รู้และทำให้ได้ เพื่อทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายามและสติปัญญาของตน

ความเป็นนักขอ นักรอรับ นักตาม และหวังพึ่งรออำนานาจิภายนอกมาทำให้นี้ กำลังฝังลึกลงไปในสภาพจิตของคนไทย จนจะกลายเป็น *वासว* ที่ซบเคลื่อนพฤติกรรมของตนอย่างไม่รู้ตัว จึงเป็นภัยภายในร้ายแรงที่จะต้องรีบแก้ไข

การแก้ไขย่อมทำได้ คือต้องตื่นตัวและสร้างความเข้มแข็งขึ้นมา และความเข้มแข็งนั้นสร้างได้ด้วย การ “ศึกษาบุญ” หรือเจริญขึ้นในบุญ อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ ชาวบ้านจะต้องลุกขึ้นมาช่วยกันสร้างชีวิตและชุมชนของตนให้เข้มแข็งด้วยบุญกิริยา แบบกลุ่มเพื่อนมฆมาณพที่กล่าวแล้ว

ในการนี้ ข้อที่ต้องย้ำพิเศษเพื่อตั้งหลักขึ้นมา ท่ามกลาง

กระแสที่พาให้อ่อนแอ คอยจะขอ จะรอรับ จะตาม จะหวังพึ่ง จะคอยอำนาจดลบันดาลให้ นี้ ก็คือ ในการฝึกด้านภาวนาที่สำคัญ จะต้องตั้งจิตมุ่งมั่นที่จะผันตัวขึ้นเป็นผู้ให้ให้ได้

แม้ว่าเวลานี้เราจะยังไม่แข็งแรง ยังต้องพึ่งต้องรับ แต่เราจะไม่ยอมผลิตเพลินอยู่ในสภาพพออย่างนี้ เมื่อใดชุมชนไทยพึ่งตัวได้ และกลายเป็นผู้ให้ ก็สามารถเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่น แล้วสังคมไทย ก็จะมีศักยภาพที่จะก้าวออกไปร่วมกำหนดชะตากรรมของโลก ด้วยการแก้ปัญหาและสร้างเสริมสันติสุข

การที่จะทำให้สำเร็จอย่างนี้ได้ นอกจากต้องมีจิตใจเข้มแข็ง ตั้งใจพึ่งตัวเองให้ได้ และเป็นผู้ให้แล้ว ก็ต้องมีความเข้มแข็งทางปัญญา ที่จะรู้สถานะของตน ท่ามกลางสถานการณ์ของโลก รู้ทันเหตุปัจจัยทั้งหลายที่สัมพันธ์ส่งผลกระทบต่อตน พร้อมทั้งรู้จักค้นหาและสร้างขึ้นมาในตัว ให้มีอะไรดีในภูมิปัญญาของตนที่จะให้แก่อีก

ในสภาพและสถานการณ์ปัจจุบันอย่างที่กล่าวมา บุญกิริยา และการศึกษานุญ จะต้องเน้นที่จุดต่อไปนี้

๑. ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ชีวิตและชุมชนของตนให้เข้มแข็ง พึ่งตัวได้
๒. ตั้งจิตสำนึกในความเป็นผู้ให้ มุ่งมั่นที่จะผันตัวขึ้นเป็นผู้ให้ (แก่เพื่อนมนุษย์) ให้จงได้ เริ่มแต่พระสงฆ์ที่วัดฆวนชวายพัฒนาตนให้เป็นผู้สามารถให้ธรรมแก่ประชาชน
๓. รู้ตระหนักถึงสถานะของชีวิตและชุมชนท่ามกลางกระแสและสถานการณ์ที่ดำเนินไปรอบตัว คิดค้นและทำตนให้เป็นผู้มีดีที่จะให้แก่อีก

ชีวิตและชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นที่จะกู้สังคมไทย และบุญกิริยา คือการเดินหน้าจากจุดเริ่มนั้น ด้วยการดึงเอาศักยภาพภาพของทุกคน ออกมาร่วมกันสร้างสรรค์พัฒนาชีวิตและชุมชนของตน

อย่าลืมเป็นอันขาดว่า **บ้านหรือครอบครัว** เป็นชุมกำลังและเป็น ที่แสดงตัวของชีวิตและชุมชน ถ้าทุกบ้านอยู่กันดี ทุกครอบครัวอบอุ่นมีความสุข ทุกชีวิตก็สดชื่นงอกงาม และชุมชนก็มีพลังสร้างสรรค์ตัวเอง

พร้อมกันนั้น **วัด** ก็เป็นชุมชนอริยทรัพย์ ที่ชีวิตและชุมชนจะไป ขุดหาและรับแจกจ่ายความรู้และความดี ให้มีทุนธรรมทุนปัญญา ที่จะมาเพิ่มกำลังในการพัฒนาตัวเอง

ฉะนั้น เมื่ออยู่บ้านต้องไม่มองข้ามครอบครัว เมื่ออยู่ในชุมชน ต้องไม่ลืมวัดของตัวเอง ทุกคนจะต้องเอาใจใส่ดูแลครอบครัวให้อบอุ่น ผาสุก และฟื้นฟูวัดในชุมชนของตัวเองให้เป็นแหล่งธรรมแหล่งปัญญา ให้ได้

ถ้ายอมรับว่า ชุมชนท้องถิ่นของเราว่างโรยและอ่อนล้ามานาน อาจต้องการแรงหนุนและเสียงปลุก ก็อย่ามัวกล่อมกันอยู่ ใครให้แรงหนุนและส่งเสริมปลุกให้เขาลุกขึ้นมาสร้างตัวได้ ก็ไปช่วย จะเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่

“บุญ” อย่างแท้ ที่เคยหล่อเลี้ยงชีวิตและชุมชนไทยในอดีต สืบมาแสนนาน ยังรอเวลาที่สังคมไทยจะรื้อฟื้นขึ้นมาชำระ ซัดเกล้าจัดปรับรูปแบบให้เหมาะ และนำกลับมาใช้ชุบชูชีวิตและชุมชนขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สังคมไทยมีกำลังที่จะลุกขึ้นเดินหน้าต่อไป

หมายเหตุ: ข้อสังเกตแถมท้าย

๑. รันถอย หรือ รอยต่อ

ในบทสวดมนต์ที่ใช้กันอยู่บางเวลา นี้ บทหนึ่งชื่อว่า *มงคลจักรวาฬใหญ่* มีข้อความช่วงต้นๆ ตอนหนึ่งว่า “**ทสปรमितานุกาเวน ทสอุปปรमितานุกาเวน ทสปรมตถปรमितานุกาเวน**” (ด้วยอาณาภาพแห่งบารมีทั้ง ๑๐ ด้วยอาณาภาพแห่งอุปบารมีทั้ง ๑๐ ด้วยอาณาภาพแห่งปรมตถบารมีทั้ง ๑๐) ต่อด้วยอาณาภาพของธรรมอื่นๆ อีกมากมาย แล้วลงท้ายด้วยการตั้งความปรารถนาดีว่า “สพฺพอนุตฺตรายาปิ วิณฺสฺสนฺตฺ” (ขออันตรรายทั้งปวงจงพินาศไป) “สพฺพ-สงฺกฺปปา ตฺยฺหํ สมิชฺฌนฺตฺ” (ขอสมัชฌนตฺ) “ทฺยฺหํ โทตฺ” (ขอความดำริทั้งปวงของท่านจงสำเร็จ ขอความมีอายุยืนยาว จงมีแก่ท่าน) ดังนี้ เป็นต้น

บทสวดมนต์บทนี้ มีขึ้นหลังพุทธกาลนานนักหนา แต่ก็ไม่มีการรู้ว่ามีเกิดขึ้นเมื่อไร เป็นของน่าสืบๆ กันมา ไม่มีในคัมภีร์พุทธศาสนา เป็นตัวอย่างของการที่แนวคิดแบบอ้อนวอนปรารถนาเข้ามามีบทบาทในพระพุทธรศาสนา โดยมีกรนำคำว่า “บารมี” มาอ้างในลักษณะนี้ด้วย ดูจะเข้าแนวทางเดียวกับการอ้างบารมีหรือขอบารมีของคนไทยปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าอ้างในบทสวดมนต์นี้ ยังมีอย่างอื่นอีกมากมาย แม้แต่อาณาภาพของมหาบุริสลักษณะ ๓๒ พระฉัพพรรณรังษี โลกุตตรธรรม ๔ คล้ายกับว่ามีอะไรๆ ดีๆ ที่นึกขึ้นได้ ก็ยกมาอ้าง จึงไม่ชัดเจนว่าเป็นการมองบารมีในความหมายที่คนไทยปัจจุบันเข้าใจ

นอกจากนั้น เนื้อความก็เป็นการตั้งความปรารถนาดีต่อผู้อื่น แบบอวยชัยให้พร ไม่ใช่ขอร้องหรืออ้อนวอนให้บารมีของท่านผู้อื่นมาบันดาลผลที่ต้องการให้แก่ตน ความหมายจึงยังไม่เพี้ยนไกลมากอย่างในปัจจุบัน

ย้อนหลังไปดูในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาและฎีกา ก็มีการใช้คำว่าอาณาภาพ

ของบารมีบ้างบางแห่ง เช่น ขนฺติปารมิตานุกาเวน (ด้วยอานุภาพขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ ทำให้พระอินทร์อาสาสร้อย, จรียา.๑.๒๘) ปุริตปารมิตานุกาเวน (ด้วยอานุภาพบารมีที่บำเพ็ญเต็มที่แล้วของพระโพธิสัตว์ เนื้อหนังเส้นเอ็นที่บาดเจ็บขาดลุ่ยก็เชื่อมติดกัน, ชา.๑.๔/๔๖๐)

ว่าโดยสรุป การกล่าวถึงอานุภาพของบารมีในคัมภีร์ แตกต่างอย่างชัดเจนจากความหมายและการใช้ในปัจจุบัน ดังนี้

๑. ท่านกล่าวถึงบารมีโดยหมายถึงการบำเพ็ญความดีอย่างขยันตรงตามความหมายเดิม (ปัจจุบันอ้างบารมีโดยเข้าใจว่าเป็นอำนาจหรือพลังความยิ่งใหญ่ที่บันดาลผลที่ต้องการ)
๒. อานุภาพของบารมีนั้น หมายถึงอำนาจหรือพลังความดีของคนที่ได้บำเพ็ญมาเอง (ปัจจุบันอ้างบารมีของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นภายนอกให้มาช่วยตน)
๓. มุ่งแสดงผลดีที่เกิดขึ้นว่าสืบเนื่องมาจากการบำเพ็ญความดีที่ได้ทำมาก่อน (ปัจจุบันมุ่งจะเอาอำนาจบันดาลภายนอกที่เรียกว่าบารมีนั้นมาอ้าง เพื่อเป็นเหตุบันดาลผลที่ต้องการข้างหน้า)
๔. ท่านเล่าไว้โดยมุ่งพรรณนาคุณของพระโพธิสัตว์ เพื่อเป็นตัวอย่างกระตุ้นเร้าปลุกใจผู้ฟังผู้อ่านให้มีกำลังใจที่จะทำความดีตามอย่าง (ปัจจุบันกลับตรงข้าม ถึงกับมีค่านิยมขอบารมีที่เข้าใจว่าเป็นอำนาจภายนอกนั้น ให้มาช่วยบันดาลผลที่ต้องการให้โดยตนไม่ต้องทำเอง)

ขอยกอีกตัวอย่างหนึ่งให้เห็นลักษณะการกล่าวถึงอานุภาพของบารมีท่านกล่าวไว้ในที่หนึ่งว่า

“ด้วยอานุภาพพระบารมีของพระผู้มีพระภาค คำตรัสที่

“ไม่มีประโยชน์แม้แต่อักษรเดียว ก็ไม่ขึ้นมาสู่พระโอรส ... ”

(ที.อภิธรรมวิภา.๑/๒๘๐)

ความหมายง่าย ๆ ของข้อความนี้ ก็คือ พระพุทธเจ้าได้ฝึกฝนพระองค์มาในคุณสมบัติต่างๆ ทางด้านการพูดเป็นต้น จนกระทั่งพระองค์ตรัสคำทุกคำด้วยพระปัญญาอย่างมีสติบริบูรณ์ เป็นเหตุให้ทุกคำที่ตรัสล้วนมีประโยชน์ นี่คือตัวอย่างอานุภาพของบารมี ชาวพุทธทุกคนควรฝึกตนให้มีอานุภาพแห่งบารมีอย่างนี้

เป็นอันต้องยอมรับความจริงว่า เวลาที่ความเข้าใจในความหมายของบารมีได้คลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปไกล อาจถือได้ว่าเป็นการถอยร่นกลับไปใกล้ศาสนาแห่งการเช่นสรวงอ้อนวอนคล้ายศาสนาพราหมณ์ แต่ไหนๆ ก็เป็นไปแล้ว และจะเลิกทีเดียวก็คงเป็นไปไม่ได้ ทางที่ดีควรจะวางวิधिปฏิบัติต่อมันให้ได้ผลดี

วิधिปฏิบัติที่จะให้ผลดี คือ ทำให้เป็นประโยชน์ และใช้ภาวะร่นถอยออกไปนั้นเป็นรอยต่อที่จะเชื่อมโยงให้ก้าวกลับขึ้นมาในพระพุทธศาสนา

ในทางธรรม จะต้องเข้าใจและเห็นใจมนุษย์ปุถุชน ซึ่งส่วนมากยังอ่อนแอ จึงหวังพึ่งพาความช่วยเหลือ อย่างน้อยให้ได้ความอบอุ่นใจจากพลังภายนอก ซึ่งในพระพุทธศาสนาก็ยอมให้บ้างตามหลักการระลึกที่เรียกว่าอนุสติ แต่ทั้งนี้ก็ต้องไม่ใช่การตามใจจนกลายเป็นนักขอนักพึ่งพา เพียงแต่ให้หลักใจเพื่อให้เขาตั้งตัวได้แล้วเดินหน้าไปได้เอง

มนุษย์ปุถุชนที่ว่่าอ่อนแอนั้น เช่น เมื่อพบเหตุการณ์ฉุกเฉิน หรือเรื่องเลวร้ายที่ไม่คาดคิด มักตั้งสติไม่ทัน อาจตื่นเต้นระส่ำระสาย หรือใจเตลิดเปิดเปิงไป ทำให้เสียการ ดังนั้น ถ้านำพระพุทธคุณเป็นต้นมาช่วยในขั้นนี้ คือ ให้เกิดความรู้อีกว่าได้รับการคุ้มครอง เกิดความอุ่นใจ มั่นใจ ขั้นนี้ใน

ทางพระพุทธศาสนาท่านยอมให้ เพราะเป็นประโยชน์ และไม่เสียหลักกรรม แต่กลับทำให้ยังมีกำลังใจ ที่จะทำการต่อไปอย่างเข้มแข็งมั่นคง

ข้อสำคัญ ต้องให้มาหนุนการกระทำ ให้มีความเพียรพยายามก้าวต่อไป ถ้าอย่างนี้ก็คือก้าวขึ้นสู่พระพุทธศาสนา

ถ้าจะพลาด ก็ตรงนี้แหละ คือ ไม่เอาแค่ว่าให้ท่านคุมครอง แล้วเราจะไปทำเองอย่างมั่นใจเต็มที่ แต่กลับจะขอให้ท่านทำหรือบันดาลให้ด้วย ถ้าอย่างนี้ ก็เลยเถิด ออกนอกพุทธศาสนาไปแล้ว เพราะพลาดจากหลักกรรม

สรุปอีกครั้งหนึ่งว่า การอังกูฎภาพพระรัตนตรัย ตลอดจนอำนาจภายนอกต่างๆ นั้น แยกได้ ๒ ชั้น

ชั้นที่ ๑ ให้เกิดความรู้สึกได้รับการคุ้มครองมีความปลอดภัยแล้วจะได้มีกำลังใจทำการต่างๆ ด้วยความเพียรพยายาม อย่างเข้มแข็งมั่นใจยิ่งขึ้น — ชั้นนี้จัดเป็นรอยต่อที่เชื่อมเข้าสู่พุทธศาสนาได้ (=อกุศลกรรม คืออนุสติ)

ชั้นที่ ๒ อ่อนวอนขอร้องให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นบันดาลผลที่ตนปรารถนาให้ โดยตัวเองจะได้ไม่ต้องทำ — ชั้นนี้จัดเป็นการถอยร่นออกนอกพระพุทธศาสนา (=อกุศลกรรม คือความประมาท)

เมื่อเข้าใจอย่างนี้แล้ว ก็ควรพยายามหันกลับมาก้าวขึ้นสู่พระพุทธศาสนาให้ได้

อีกเรื่องหนึ่งที่ควรพูดไว้ด้วย คือ พระพุทธศาสนาได้ประสบความสำเร็จอย่างมาก ในการให้คนเลิกบูชายัญ และหันมาทำบุญ (แต่ในอินเดียสำเร็จอยู่นานไม่กี่ร้อยปี) ซึ่งพร้อมกันนั้นก็เท่ากับทำให้ประชาชนเลิกให้ค่าประกอบพิธีบูชายัญที่เรียกว่า “ทักษิณา” แก่พวกพราหมณ์

เมื่อเลิกให้ทักษิณาแก่พราหมณ์ คนหันมาทำบุญ ก็ถวายทักษิณา (บาลีเรียกทักษิณา) นั้นแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อสนับสนุนให้พระภิกษุทั้งหลาย

ซึ่งอาศัยวัตถุอยู่น้อยอยู่แล้ว จะได้มีปัจจัย ๔ และบริวารต่างๆ ที่จะเป็นอยู่ได้ โดยไม่ต้องกังวล แล้วตั้งใจอุทิศตนแก่การศึกษาทั้งเล่าเรียนปริยัติและปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนได้เต็มที่

ไปๆ มาๆ โดยเฉพาะในประเทศไทย การทำบุญก็ชักจะถูกมองและเข้าใจกันในความหมายที่แคบลงมามาก โดยเน้นแต่ทานหรือทักษิณาทิถายแก่พระสงฆ์

ถ้าเข้าใจกันแคบๆ อย่างนี้นั้นไป ก็มีทางที่จะเกิดปัญหาเป็นโทษได้ เช่นเดียวกับเรื่องการอ้างบารมีข้างต้น

เพราะฉะนั้น ปัจจุบันนี้ ถ้าพระสงฆ์ทำเพียง ๒ อย่างต่อไปนี้ได้ ก็จะช่วยทั้งพระพุทธศาสนาและสังคมไทยอย่างมาก คือ

๑. ให้ประชาชนอ้างอำนาจพระรัตนตรัย (และแม้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย) ในแง่ที่จะคุ้มครองปกป้องรักษาให้อบอุ่นมั่นใจ แล้วมีความเพียรเข้มแข็งที่จะทำการต่างๆ ต่อไป อย่าให้เลยเถิดจนกลายเป็นการขอผลตอบแทน

๒. หมั่นทบทวนเสริมย้ำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของการทำบุญ ให้ขยายออกไปจนครบหลักทั้ง ๑๐ อย่าง โดยเน้นที่การ - **ทำชุมชนให้ดี ทำชีวิตให้งอกงาม** เป็นพื้นฐาน

๒. จากบุญ สู่บุญ/จากอดมัน สู่อนาคต

เรื่องบุญจนถึง**บารมี**นี้ ควรทราบความหมายเชิงเปรียบเทียบกับภูมิหลังของสังคมอินเดีย เพิ่มจากที่ได้กล่าวแล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิกหรือเปลี่ยน**บุญชายัญ**หรือ**บุญกรรม** มาเป็นการ**ทำบุญ**หรือ**บุญกรรม** ขออธิบายต่อไปว่า

๑. พราหมณ์สอนให้ชาวบ้าน พ่อค้า คฤหบดี เศรษฐี ราชามหากษัตริย์

ตลอดจนพรหมณ์ทั่วๆ ไป บูชาัญญ (ยัญกรรม) เพื่อได้ลาภ ยศ กามสุข เป็นต้น พระพุทธเจ้าสอนให้คนทั่วไปนั้นทำบุญ (บุญกรรม) แทน (ไม่ยอมตามความเห็นแก่ตัว/พัฒนาตน—ไม่เบียดเบียน/ช่วยเหลือร่วมกันทำความดี—ไม่รอผลดลบันดาล/เพียรทำการด้วยเรี่ยวแรงของมนุษย์)

๒. พรหมณ์ชั้นนำ มุ่งหมายที่จะเข้าถึงภาวะรวมเป็นอันเดียวกับพรหม (พรหมสัทพ์ยตา) ด้วยหลักวิชาที่เรียกว่า ไตรเพท

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พรหมณ์ทั้งหลายนั้น ถึงจะเจนจบไตรเพท แต่ชีวิตความเป็นอยู่จิตใจไม่เหมือนพรหมเลยตั้งแต่บัดนี้ ตายแล้วจะไปเข้าร่วมกับพรหมได้อย่างไร การที่จะเข้าร่วมกับพรหมให้ได้แน่ ก็คือมีชีวิตจิตใจความเป็นอยู่อย่างพรหมเสียเลยแต่บัดนี้ ด้วยการบำเพ็ญพรหมวิหาร (ธรรมประจำใจของพรหม คือผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่ที่สร้างสรรค์อภิวาลโลก) มีเมตตาเจโตวิมุตติ เป็นต้น (ดู *ไตรปิฎก*, ที.ล. ๓/๓๖๕-๓๘๕/๒๙๔-๓๑๒)

๓. พระพุทธเจ้าทรงสอนต่อไปอีกว่า การแผ่ขยายจิตใจให้กว้างขวางยิ่งใหญ่ ไม่มีขีดจำกัด แต่ปรารถนาจะไปรวมกับพรหมนั้น ยังไม่ใช่ความหลุดพ้นเป็นอิสระที่แท้จริง แต่การพัฒนาทางจิตก็ไปได้สูงสุดเพียงเท่านั้น ต่อเมื่อพัฒนาปัญญาให้รู้ความจริงที่เป็นสภาวะธรรมดาของธรรมชาติแล้ว ความยึดติดถือมั่นที่เป็นเครื่องผูกมัดจำกัดก็จะหมดไปเอง เป็นการปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระไร้พรมแดน (วิมรียาทิกตจิต) ได้แท้จริง คือภาวะแห่งนิพพาน ปัญญานี้เรียกว่า ไตรวิชชา (เทียบแบบเล่นคำกับไตรเพทของพรหมณ์)

หลังจากพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นแล้ว ศาสนาพรหมณ์ก็ซบเซาลงๆ หลายร้อยปี จนหลังพุทธกาลอีกนาน พรหมณ์ได้พยายามปรับปรุงตัว กลายเป็นศาสนาพรหมณ์ยุคใหม่ เรียกว่าศาสนาฮินดู

ศาสนาอื่นดูได้ดูธรรมจากพระพุทธศาสนาไปมาก และพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับจุดหมายสูงสุดของตน คือการเข้าร่วมกับพรหมนั้นต่อมามาก และนำคำว่า นิรวาณ (รูปสันสกฤตของนิพพาน) ไปใช้เรียกภาวะที่ อาตมัน/อัตตา เข้าร่วมกับพรหมัน หรือชีวาตมันเข้าร่วมกับปรมาตมัน

เพียงสังเกตว่า ความคิดของพราหมณ์นั้นเริ่มจากสภาพจิตใจของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป คือมีความยึดติดถือมั่นในอัตตาหรือตัวตน ตอนแรกก็ยึดเอาชีวิตร่างกายนี้เองเป็นตัวตน

แต่ต่อมาได้มองเห็นว่า ชีวิตร่างกายนี้ไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความแปรปรวนแตกสลาย จะเป็นอัตตา/ตัวตนจริงไม่ได้ จึงคิดค้นหาว่าอะไรเป็นอัตตา/ตัวตนที่แท้จริง

จากความตั้งใจใฝ่ปรารถนาอันเป็นจุดเริ่มที่ตั้งไว้ผิด (ยึดถือว่ามีอัตตาและมุ่งค้นหาอัตตาตั้งแต่มองไม่รู้ว่ามีหรือไม่มี) นี้ กระบวนการแสวงหาอัตตา/อาตมัน/ตัวตน ก็เริ่มต้น และขยายกว้างไกลวิจิตรพิสดาร

จนกระทั่งบอกว่ามีอัตตา/อาตมัน/ตัวตนแท้ แต่มาถูกห่อหุ้มปกคลุมบดบังเสีย จะต้องทำตามข้อปฏิบัติต่างๆ เป็นตบะบ้าง โยคะบ้าง เป็นต้น เพื่อสลายสิ่งปกคลุมห่อหุ้มนั้นออกไป อัตตา/อาตมัน/ตัวตน แท้ที่บริสุทธิ์จึงจะได้เป็นอิสระ (และเข้าร่วมเป็นหนึ่งในเดียวกับอัตตา/อาตมัน/ตัวตนใหญ่ ที่เรียกว่าปรมาตมัน หรือพรหมนั้น)

พระพุทธศาสนาสอนว่า สิ่งทั้งหลาย จะเป็นรูปธรรม หรือนามธรรม สังขตธรรม หรืออสังขตธรรม ก็ตาม ก็มีอยู่และหรือเป็นไปตามธรรมดาของมัน เช่น ลังขารเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามเหตุปัจจัย วิสังขารก็พ้นจากความ

เปลี่ยนแปลงนั้น เป็นสภาวะของมันอย่างนั้น เพียงแต่รู้เข้าใจมันตามเป็นจริง คือตามที่มันเป็น

ไม่ต้องไปยึดมั่นอัตตา/อาตมัน/ตัวตน ซ้อนขึ้นมาบนสภาวะธรรมนั้น อีก ใ้หย่งยากซับซ้อน

ไม่ต้องไปยุ่งวาทกับการที่จะปลดเปลื้องทำลายสิ่งห่อหุ้มปกคลุมปิดบัง หรือเปื้อนเปรอะอัตตา/อาตมัน/ตัวตนนั้นหรอก

เพราะเมื่อไปสร้างภาพและยึดติดถือมั่นในอัตตา/อาตมัน/ตัวตนที่ สร้างขึ้นมาแล้ว ความยึดติดถือมั่นเองนั้นแหละที่เป็นตัวจำกัดห่อหุ้มปิด บังอริสราภาพ เพราะฉะนั้นก็ขจัดหรือทำลายหรือละเลิกความใ้เอยากและยึด ติดถือมั่น คือตัดหนวอุปาทานเสียเท่านั้น โดยรู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น อริสราภาพ ก็มีอยู่แล้วที่นั่นบัดนี้เอง

